

esély

2015/6

Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TARTALOM

Tanulmányok

- 3 **Takács Erzsébet:** Szingularitás és szolidaritás. Az egyenlőség és az együttműködés lehetőségei az individualizálódott társadalmakban

Magyar valóság

- 29 **Kováts Bence:** Rezsitámogatás-csökkentés. Az új lakásfenntartási célú települési támogatások vizsgálata 31 önkormányzat példáján
- 61 **Homoki Andrea – Czinderi Kristóf:** A gyermekvédelmi szempontú rezilienciakutatás eredményei Magyarország két régiójának LHH térségeiben

Műhely

- 82 **Vígh Katalin:** Törvényi változások a gyakorlatban – gyermekvédelmi szakellátás a fővárosban 2014 után. Három interjú

Recenzió

- 111 **Krémer Balázs:** Még egy könyv a szociálpolitikáról
Tomka Béla: *Szociálpolitika – fejlődés, formák, összehasonlítások.* Osiris, 2015, 250 o.
- 116 **Sziklai István:** Az idősödés idejétmúlt nézőpontja, a halál egyenlőtlenségei és mindezek következményei
Krémer Balázs: *Mi is a kétségbeejtő abban, hogy tovább élünk? avagy Az idősödési válság és a halál egyenlőtlenségei.* Napvilág Kiadó, 2015, 224 o.
- 121 **Czinderi Kristóf:** Hová tart a komp-ország?
Ladányi János: *Önpusztító nemzeti habitus.* L'Harmattan, 2015, 88 o.

125 **Abstracts**

127 **Contents**

TAKÁCS ERZSÉBET

SZINGULARITÁS ÉS SZOLIDARITÁS. AZ EGYENLŐSÉG ÉS AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS LEHETŐSÉGEI AZ INDIVIDUALIZÁLÓDOTT TÁRSADALMAKBAN*

A tanulmány célja olyan nyugati – túlnyomórészt francia – társadalomelméleti koncepcióknak a bemutatása, melyek a szolidaritás kérdésköréhez kapcsolódóan elméleti és fogalmi fogódzókat és kiindulópontokat nyújthatnak egy, a későbbiekben elkészülő hazai kutatás számára. Az integráció, a társadalmi egyenlőtlenségek és az igazságosságkonceptiók témakörére fókuszáló vizsgálódás többek között Pierre Rosanvallon, François Dubet, Danilo Martuccelli és Alain Ehrenberg kortárs koncepcióit értelmezi. A tanulmány első felében a szolidaritás csökkenéséhez és az egyenlőtlenségek növekvő elfogadásához vezető strukturális és mentalitásbeli változásokat veszem számba, mikro- és makromegközelítéseket egyaránt felhasználva. A szöveg második fele a szolidaritás erősítésének és az egyenlőségeszme újragondolásának lehetséges módjait járom körül.

A francia *solidarité* a köznyelvben alapvetően és eredetileg a személyek közötti kölcsönös felelősséget jelenti. A 19. század elejétől kölcsönös erkölcsi és jogi kötelezettséget, illetve a fiziológiában egységek között szükségszerű kapcsolatot is jelentett, azaz mai értelemben vett funkcionális összefüggést. A tanulmány a szolidaritás (magyar nyelvben is bevett) jelentésének e két csapásirányán indul el, noha e kettő nyilvánvalóan összefügg egymással és nincs is mindig értelme a különválasztásukra törekedni.¹

* A tanulmány megírását a Politikatörténeti Intézet társadalomelméleti ösztöndíja tette lehetővé. Köszönettel tartozom lektoraimnak, vagyis a cikk első verzióját olvasó Földes Györgynek és Somlai Péternek, illetve az *Esély* által felkért, számomra névtelen lektoraimnak szakértő megjegyzéseikért. Külön köszönetet szeretnék mondani ismeretlen lektoromnak, aki rengeteget javított az erre nagyon is rászoruló szöveg stílusán.

¹ Némedi Dénes Durkheim-könyvében röviden kitér arra, hogy a (francia) szociológia születésében központi jelentőségű szolidaritásfogalom és -eszme Durkheim (és számos kortársa) számára hogyan fonódott össze a társadalmi integráció kérdésével (Némedi 1996: 52–54). Egyébként a század- és az ezredforduló francia társadalomelmélete kísértetiesen hasonló kihívásokkal küzd, melynek egyik legjobb példája Boltanski könyve napjaink anómikus kapitalista társadalmáról (Boltanski–Chiapello 1999).

Az egyenlőtlenségek növekvő mértékű elfogadása – a társadalmi integráció eszméjének hanyatlása

Az individualizmus szociológiai szakirodalmát az 1980-as évektől feszíti a társadalmi integráció problémája. Kérdés, hogy mi tartja össze a társadalmat, ha az ezt szervező korábbi keretek – a munka világa, a szocializáció eszközeiként is szolgáló intézmények, az osztályok, a nemzetek közösségei, a hagyományok, a normák – felbomlanak, cseppfolyóssá válnak. A következőkben azt szeretném bemutatni, hogy a társadalmi integrációhoz kapcsolt szolidaritáskereső hanyatlásához mi vezetett el – legyen szó úgy a hétköznapi ember, mint a társadalomtudomány meggyőződéséről.² Az egyik legnyilvánvalóbb és leginkább figyelemmel követett változás a – gazdasági, társadalmi, jogi értelemben vett – egyenlőség és egyenlőtlenség statisztikailag is megragadható és szubjektíven is észlelt átalakulása.

A következőkben röviden összefoglalom, hogy mindennapi gyakorlatban mi minden tanúskodik az egyenlőtlenségek növekvő elfogadásáról.³

1. *A jövedelmkülönbségek növekedése, hatalom- és pénzkoncentráció a torz állami szabályozásnak* (is) köszönhetően (Piketty 2015, Stiglitz 2013), miközben bizonyos szektorok (különösen a szolgáltató szektor) reproletarizálódtak. A világ népességének leggazdagabb 1 százaléka által birtokolt hatalmas vagyon botrányos és igazolhatatlan,⁴ a 99 százalék mégsem áll szemben ezzel az 1 százalékkal, mert a hatalmas jövedelmi és életmódbeli különbség nem megélt realitás a maga szociológiai valóságában. Mivel a társadalmi hierarchia alján és tetején lévők között nincsen kapcsolat, az egyenlőtlenségek nagyon absztraktak, a 99 százalék pedig természetesen nem alkot olyan homogén társadalmi csoportot, amelyben

² A szolidaritás csökkenéséhez a populizmus is hozzájárul, mert mindig belső ellenségeket gyárt. Hiába működteti a szolidaritás mobilizálásának vágya: mindig kizáráson alapul. (Vö. ezt például a nyugdíjasok és a „segélyből élők” ellen növekvő ellenségeskedéssel, miközben a feketemunka vagy/és az adócsalás nagymértékben elfogadott; Medián 2010). A populizmus jelenségével e tanulmányban nincs módom foglalkozni.

³ Az egyenlőtlenségek elfogadását erősítő okok rendszerezéséhez nagy segítséget nyújtott François Dubet legújabb könyve (Dubet 2014). Fontos megjegyezni, hogy a következőkben bemutatott strukturális és mentalitásbeli változások elsősorban empirikus kutatásokra alapozott megállapítások. A jelenkori francia szociológiai kordiagnosztika – Boltanski kivételével – egyébként is nagyrészt szakszociológusok (középszintű) elméleteire épül (Martuccelli 2012, Takács 2012). A tanulmányban szereplő francia szerzők vonatkozásában lásd a *Replika* 79-es számának *Individuumszociológiák* tematikus blokkját (*Replika* 2012), Vidra Zsuzsanna könyvismertetőit (Vidra 2001), valamint Eröss 2010, Takács 2013, Rényi–Sik–Takács 2014.

⁴ Közgazdászok becslése szerint a Föld lakosságának leggazdagabb 1%-a birtokolja a világ vagyonának 46–48%-át, a leggazdagabb 85 személy vagyona pedig megegyezik 3,5 milliárd emberével (Oxfam 2014, a növekvő jövedelmi egyenlőtlenségekről: OECD 2011). A legfrissebb hazai adatokat lásd a Tárki felmérésében: eszerint 2012-ig jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek, majd enyhé csökkenés figyelhető meg (melynek lehetséges okaira itt nem térek ki), a gazdasági elit jövedelmének további növekedése mellett (Tóth 2013, 2015). A tanulmány arra is figyelmeztetett, hogy az utóbbi években a jövedelemeloszlást jellemző mutatók egyre nagyobb bizonytalansággal mérhetők, és egyes esetekben egymással ellentétes tendenciákat mutatnak (Tóth 2015: 29).

a gazdagság/szegénység percepciója egyértelmű lenne. E nagyon heterogén tömegben az egyenlőtlenségek is lépcsőzetesen alakulnak.

2. *A középosztály nagy részének morális pánikja a lecsúszástól való félelem miatt.* Jóllehet kérdés, hogy a deklasszáció mely országokban mennyire reális veszély és objektív kockázat, az ettől való félelem meghatározó.⁵ Különböző is, a deklasszáció egyre kevésbé egyértelműen megragadható folyamat, lehet teljesen relatív, szubjektíven megélhető helyzet például egy nem a végzettségnek megfelelő poszt betöltésekor, egy nem eléggé megbecsült szakma birtoklásakor vagy a lakónegyed leromlása esetében. Az is nyilvánvaló, hogy a társadalom polarizálódása következtében magának a középosztálynak a meghatározása is egyre több kérdést vet fel, miközben maguk az érintettek úgy érzik, hogy a két szélső pólus reprezentálja a társadalmat (Rosanvallon 2014b). Az elégedetlenség, a félelem a deklasszációtól, a rossz közérzet mind az egyenlőtlen társadalom percepcióját erősíti.⁶

3. *A térségi szegregáció növekedése.* Nemcsak arról van szó, hogy a régiós különbségek magától értetődővé, „természetessé” válnak,⁷ hanem arról is, hogy egyre növekszik a felsőbb csoportokba tartozók és a szegények közötti fizikai távolság. Az elkülönülés hozzájárul ahhoz, hogy a szegények már nem szerencsétlen kizsákmányoltakként, hanem „veszélyes” elemként tűnjenek fel, mint a történelem folyamán számtalanszor. Ugyanakkor a különböző társadalmi csoportok térségi elkülönülése sokszor nem is tudatos cselekvésekre vezethető vissza. Az egyének nem szándékosan keresik az egyenlőtlenségeket még inkább kikristályosító, homogén társadalmi miliókba zárkózást, hanem a mindennapi választásaikkal teremtik meg azt (Putnam 2007, idézi Dubet 2014: 17). Például a gyerekek isko-

⁵ Franciaországra például nem igaz, hogy a társadalmat a deklasszáció fenyegetné – éppen ellenkezőleg: még mindig többen mobilak felfelé, mint lefelé –, a középosztály pedig kifejezetten védett helyzetben van (Maurin 2012; a globális és európai összehasonlításokra lásd Cetelem 2012, Peugny 2012). Egyébként pedig a magas jövedelem nem jár együtt nagyobb elégedettséggel vagy szükségszerűen jobb életkilátásokkal. Amartya Sen például említi, hogy a szegénységben élő amerikai feketékre a magasabb jövedelem ellenére sokkal rosszabb halálzási statisztikák jellemzőek, mint számos fejlődő, köztük afrikai országbeli hasonló népességekre (Sen 2003, idézi Felcsúti 2012).

⁶ Noha Magyarországon szintén egyre komolyabb elvi és módszertani kérdés a középosztály meghatározása a rendszerváltást követő időszakban, az mindenképpen elmondható, hogy mindegyik kutatás e réteg lecsúszásának nyilvánvaló jeleiről számol be (Szívós–Tóth 2013 [Tárki Monitor 2012], Róbert 2014, Kolosi–Pósch 2014). A deklasszáció (és ennek félelme) azonban kissé eltérő Kelet- és Nyugat-Európában, miként a középosztály összetétele is némileg más (Magyarországon a középosztály mintegy fele szakmunkás). A különbség a deklasszáció megítéléséből is adódik: Nyugaton az életszínvonal fenntartása, Keleten az életszínvonal növelése a cél, Magyarországot pedig nemzetközi összehasonlításban is kiemelten jellemzi a jövedelmi frusztráció (Szívós–Tóth 2004 [Tárki Monitor 2003]: 8, 72, idézi Lakner 2012: 18). További sajátosság, hogy míg az ezredfordulón a leszakadók jellemzően szakmunkások voltak, aktuálisan az értelmiségi, szellemi foglalkozásúak szenvedik el leginkább a leszakadást (Kolosi–Pósch 2014: 148–149). Kifejezetten a középosztálybeli fiatalokat sújtó jelenség a hazai fehérgalléros munkakörök telítettsége (Máder 2011).

⁷ A hazai társadalom térségi rétegződésére Kincses–Zsom 2015, a kapuvárosok, kedvezményezett és elmaradott térségek helyzetére Laki 2006 és Péntes 2015.

lájának kiválasztása nagyon erősen járul hozzá a különböző társadalmi csoportok térbeli elkülönüléséhez, akár az egész család életterét homogenizálva.⁸

4. *A szegények kulpabilizációja.* A szegénység áldozatainak hibáztatása az 1970-es évektől kezdve erősödik (Gans 1992, van Oorschoot–Halman 2000, Paugham–Selz 2005, Lepianka et al. 2010). Egyre többen vélekednek úgy, hogy a szegények viselkedésük és szokásaik miatt szenvednek hiányt amiatt, hogy nem tesznek erőfeszítéseket annak érdekében, hogy munkához jussanak, illetve azért, mert kimondottan lusták. Az áldozatok bűnbakokká válnak, már nem ártatlan elszenvedői a sorscsapásoknak, a kívülállók helyzetüket tetteik, viselkedésük következményeiként értelmezik. Sőt a „segélyből élők” családok, akik visszaélnék a társadalom nyújtotta lehetőségekkel. Ez az erősödő meggyőződés egyfelől újratermeli a jóra való és érdemtelen szegényekről alkotott sztereotípiákat (Geremek 1987, Castel 1998), másrészt átrajzolja az érdem morális ökonómiáját a társadalomban. Az egyének maguk akarják eldönteni, ki érdemes a szolidaritásra és ki nem, és egyre többen nem akarnak fizetni azoknak, akik szerintük ezt nem érdemlik meg.⁹

5. *Munkahelyi változások:* a munkavállalók nem érzékelik azt, hogy hol helyezkednek el a társadalmi térben a többi munkavállalóhoz képest. A kollégák sokszor már fizikai kontaktusban sincsenek egymással, a munkakapcsolat az interneten keresztül zajlik. Ez egyrészt a technika és a kontroll erősödését jelenti, másrészt a közös érdekvédelem eltűnését. Az egyenlőtlenségek növekedésének az is kedvez, hogy az egyes munkavállalók helyzetét nem lehet összehasonlítani a többiekével.

⁸ Ezt támasztják alá a hazai iskolaszociológiai kutatások is. Sőt, a magyar oktatási rendszer egyedülállóan kontraszelektív, melynek sajátossága hogy az iskolán belüli teljesítmények erősen homogének, míg az iskolák közötti különbségekből eredő teljesítménykülönbségek igen nagyok. A szülők ennél fogva különleges erőfeszítéseket tesznek, hogy gyermekeik „megfelelő” iskolába kerüljenek. Ez egyrészt azt eredményezi, hogy a tanulók viszonylag homogén társadalmi környezetből kerülnek ki, másrészt hogy az iskolai eredményességet, a megfelelő kompetenciákat elsajátítását a szülők szociokulturális háttere határozza meg (Lannert 2008, 2012).

⁹ Az áldozatok közül esetleg még azok lehetnek „érdemesek” a támogatásra, akik „kellően nagy” szenvedést tudnak felmutatni (Fassin 2004, 2010). A szegények kulpabilizációjának jelensége Magyarországon is létezik, de Nyugat-Európától eltérően alakul. A magyar társadalom nem szegényellenes, egyrészt a 2007–2012 között tömegeket érintő életszínvonal-romlás és elszegényedés következtében, másrészt mert velünk él egy másik gyűlölhető és kirekeszhető célpopuláció, a romák. Ráadásul a hazai társadalomban olyannyira erős – iskolai végzettségtől függetlenül – a redistribúcióra és az állami beavatkozásra való igény és ragaszkodás (Tóth 2009: 43), hogy ez felülírja a juttatás-megvonás gondolatát. Ezért is vetette be a sikerrel a (valódi demokráciában jogi és emberességi okokból egyaránt elfogadhatatlan) közmunka gondolatát a politikai paletta bal és jobb oldala. (Köszönet Krémer Baláznak a hazai szegénységpercepcióhoz fűzött megjegyzéséért.)

A termelés alapelvei lényegi változásokon mentek át,¹⁰ s ahhoz, hogy valaki helyt tudjon állni a munka világában, egyre több személyes, adaptációs és innovációs adottság mozgósítására van szükség, így a munkavállalók között szükségszerűen szelektálnak a személyes adottságok. Ennek megfelelően a szervezetekben működő egyének stratégiái mind jobban perszonalizálódnak, az érdekkonfliktusok személyes ügyekké válnak: például a főnökkel vagy a kliensekkel kialakult konfliktusok pszichológiai terminusokban értelmeződnek, ahogyan a társadalmi helyek és viszonyok rendszere is személyközi viszonyokként interpretálódik. Ugyanakkor a vállalatirányítás is megváltozott, a főnök már nem áll szemben a beosztottjaival, hiszen sokszor a folytonos átszervezések következtében, illetve a nagymérvű fluktuáció miatt esetenként az sem világos, hogy ki a főnök (ami pedig a pénzügyi bizonytalanság képzetét is erősítheti).

6. *A szolidaritás gyengülése.* A menekültekkel szembeni ellenségesség, a xenofóbia növekedése mellett a szolidaritás csökkenéséről tanúskodik a különböző adó- és elosztó mechanizmusokkal szembeni már említett bizalmatlanság, melynek egyik példája a progresszív adózás eltörlése (vagy az erre való törekvés). A szolidaritás gyengülését nemcsak az érték- és közvélemény-kutatások vagy konkrét kormányzati intézkedések jelzik,¹¹ hanem azok az erőfeszítések is, amelyek egyenesen a szolidaritás diskurzusainak az elhallgattatására vagy gyanúsként megbélyegzésére irányulnak – például a szakszervezeti harcok vagy a civil szervezetek megmozdulásai esetében.¹²

¹⁰ Luc Boltanski és Eve Chiapello nagy hatású könyvükben a munka világában az elmúlt évtizedek során bekövetkezett változásokat elemzik (Boltanski–Chiapello 1999). Az 1968–1978 közötti évtizedet Boltanskiék a kapitalizmus válságidőszakaként jellemzik. Ekkor a szakszervezetek nagyon aktívak, a társadalmi mozgalmak pedig túllépnek a munkásosztály körein. A munkáltatók képtelenek a munkavállalók kezében tartására, s eközben a termelékenység is csökken. A biztonságot és autonómiát követelő mozgalmak sokszor sztrájkokhoz, kölcsönös bekeményítésekhez vezetnek, melyek eredménye a termelés dezorganizálódása. A megoldást az állam nyomására létrejött „szerződéses” politika jelentette, mellyel a munkáltatók jártak rosszul, mivel a béremelkedés nem járt együtt a termelékenység növekedésével. Az 1973–75-ös olajválságot követő bérrendezés már a tőketulajdonosok előnyére alakult. Ezt követően a munkaszervezés átalakult, főként az iparban. A vállalatpolitika a flexibilitásra épített, a nagyobb autonómia vált jellemzővé: a kőtetlen munkaidő növekedése, a munkások többfunkciósága és folyamatos képzése, a hierarchikus rend csökkenése. A termelés szerkezete is megváltozott: az alvállalkozások jelentősége megnövekedett, számos feladatot kiszerveztek, ami a kis- és középvállalatok felfutását eredményezte. Mindez a munkahelyek bizonytalanná válásával és a munkavédelem csökkenésével járt, valamint a munkaterhek növekedésével és többfunkcióság megkövetelésével azonos bérkifizetés mellett. Boltanskiék arra hívják fel a figyelmet, hogyan alakult át a kritika és a társadalmi ellenállás törekvése a munkafeltételek javítása és a feladatok kibővítése irányába, azaz hogyan jutottunk el a biztonságtól az autonómiáig. Luc Boltanski kapitalizmuskonceptiójához lásd a *Replika* 62-es számának tematikus blokkját (*Replika* 2008).

¹¹ A fenti kormányzati beavatkozások éppen a társadalmi szolidaritás gyengülése miatt sikeresek, s amely intézkedések csak tovább erodálják a szolidaritást (később térek ki arra, hogy miért nem gerjesztenek kollektív ellenállást).

¹² A hazai bevándorlásellenes kampányról, egyáltalán az idegenellenességről vagy a pirézjelenségről most nem ejtek szót, a szolidaritás hazai gyengeségének adataira lásd Ferge Zuzsa (2012), Utasi Ágnes (2013), Tóth István György (2009, 2010), valamint a Gábos András–Szívós Péter–Tátrai Annamária (2015) és az Egyenlő Bánásmód Hatóság kutatásait, beszámolóit (Neményi 2013). (A témával terveim szerint később részletesen szeretnék foglalkozni.)

A szolidaritás csökkenésének lehetséges okai

A szolidaritás meggyengülésének okait a szakirodalom több okra próbálja visszavezetni. A (világ)gazdasági folyamatok jelenlegi alakulása az egyenlőtlenség erősödésével jár. A világháborút követő „csodálatos harminc év” (*Les Trente Glorieuses*) folyamatos növekedési periódusa után az állam erős intervencionista és redisztribúciós politikája következtében a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek a francia társadalomban is csökkentek. A gazdasági növekedést kísérő szektorális átrendeződés a képzetesebb munkaerőnek kedvezett, így egyre többen törekedtek magasabb iskolai végzettség megszerzésére. A folyamatok átrendezték a korábbi osztályviszonyokat is, az életstílusok homogenizációja a társadalom középosztályosodását vetítette előre. Az 1970-es évek olajválsága azonban megtörte a lendületet, a recessziót már csak kisebb fellendülés követte az 1980-as években. A folyamat együtt járt a munkanélküliség emelkedésével, illetve azzal, hogy a jóléti állam leépülésével egyre többen hullottak ki a szociális háló védelmező mechanizmusaiból, miközben a világ gazdaságba ágyazott nemzetállamok elbizonytalanodtak, és részben el is veszítették a társadalmi egyenlőtlenségek újbóli elszabadulásának kezeléséhez szükséges eszközeiket.

Kérdés azonban, hogy a szolidaritás csökkenését elegendő-e csupán az egyenlőtlenségek növekedésével magyarázni? A gazdasági átalakulások mellett – de ezektől természetesen nem függetlenül – további jelentős okokra is érdemes figyelmet fordítani.

1. *A nagy narratívák leáldozása.* A nemzeti keretek térvészése nyomot hagy az emberek mentalitásában, így a nemzeti egység érzésének eltűnése, a hazafias cselekedetek hiánya az egymás iránti felelősségvállalást is erodálhatja a szolidaritást. Pierre Rosanvallon (Rosanvallon 2014b) részben azért von párhuzamot a 19. század vége és korunk között, mert a globalizáció első hullámában is protekcionizmussal, az idegenek kizárásával törekedtek arra, hogy nemzeti egységet és identitást konstruálva teremtsenek belső kohéziót. Mint akkor, most is az a kérdés, hogyan jön létre a társadalmi kohézió: bevonással, a társadalmi jogok kiterjesztésével, vagyis az egyenlők demokráciájának megteremtésével vagy a 19. századi negatív identitásalkotás formái révén? Ezzel párhuzamosan erejét veszített narratívává vált az összefogásba, a haladásba vetett hit, de a történelmi események értelmezése is szétcsúszni látszik: a történelemmel az egyéni emlékezetek is konkurálnak (Hartog–Revel 2006, Hartog 2013, Revel 2004).

2. *A nemzeti intézmények hitelvesztése.* Az állampolgárok már nem hisznek abban, hogy az intézmények az egyenlőtlenség felszámolásának eszközei lehetnének, vagy akár hozzájárulhatnának a relatív egyenlőség lehetőségének megteremtéséhez. Ennek jele az adó formájában kifejezett szolidaritás megvonása, az „érdemtelenek pénzelését” kárhóztató ideológiák elterjedése. Illuzórikussá vált az az elképzelés is, hogy az iskola az egyenlőség megteremtésének terepe lehetne: az oktatási rendszer nemhogy nem képes korrigálni a kezdeti hátrányokat, hanem a versenyztetéssel

az eleve magas kulturális tőkével rendelkező családok gyermekeit hozza helyzeti előnybe (Dubet–Martuccelli 2006).

3. Az „*elhivatottságon alapuló szakmák*” *szimbolikus meggyengülése*.¹³ Az egészségügy, igazságügy és a szociális ellátás intézményeinek hanyatlásáról vallott meggyőződés általánosan elterjedt, miközben ezek az ágazatok soha nem alkalmaztak még annyi embert, és valószínűleg soha nem voltak annyira hatékonyak, mint ma. François Dubet könyvében (Dubet 2002, Rényi–Sik–Takács 2014) azt elemzi, hogy napjainkban miért indult hanyatlásnak az egyéneket szocializáló, s a társadalom koherenciáját is biztosító „intézményes program”. Ez utóbbi lényege az, hogy az egyének szocializálását az erre a feladatra szakavatott és elhivatott szakmabeliek végzik, akiknek professzionális tevékenysége a szocializált, egyszerűsített autonóm szubjektum létrehozására irányul.¹⁴ Ez a paradox törekvés ma feszültséget szül a szocializáció és az autonómia követelményei között. Az egyén autonómiája egyfelől az autoritások – legyen ez akár tanári, akár szülői – megkérdőjelezéséhez vezet, másfelől az intézményes program végrehajtóitól elvárt fejelem, odaadás, elhivatottság megingásához is. Ezek a szakmák alapjaikban rendülnek meg, ahogyan képviselőik szembesülnek a megváltozott körülményekkel, és ezenközben maguk is átalakulnak. Az intézményi program kezdetben univerzálisként felfogott értékei – gondoskodás, egyenlőség, tudományos haladás – már nem alkotják az intézményes program alapját, legjobban esetben is csak úgy jelennek meg, mint amelyek valamilyen funkcionális szerepet töltenek be. Mindez egyfelől azzal jár, hogy folyamatosan morális dilemmák fogalmazódnak meg az eljárásokkal kapcsolatban, másfelől pedig azzal, hogy átalakulnak a specialistáknak a népesség bizonyos kategóriáival kialakított kapcsolatai. Az intézményes program hanyatlásával bizonyos hatalmi, alárendeltségi viszonyok is fellazulnak – lásd a tanár–diák, orvos–beteg, szociális munkás–kliens közötti egyenlőtlen vagy akár kiszolgáltatott helyzetet –, ugyanakkor ezzel párhuzamosan az uralom és a kontroll új formái jelennek meg. Amennyiben az intézményi program hanyatlása a késő modernitás sajátossága, úgy a belőle eredeztethető patológiák is a késő modernitás szülöttei: a bizalomvesztés, a szerepzavar, az állandó igazolási kényszer. Amikor pedig a társadalom már nem működő rendszerként jelenik meg, és amikor az egyén kibújik az „intézményi klónozás alól”, akkor már csak a társadalmi tőke és bizalom tartja egyben a társadalmat.¹⁵

5. *Az állam feladata is megváltozik* az én kiteljesítése, az empowerment felé mozdul el, miközben a munkahely társadalmi tétje másodlagossá válik. Az ál-

¹³ A kifejezés Dominique Schnapperé (Schnapper 2002).

¹⁴ E koncepció szerint a tanítók, tanárok, ápolók, szociális munkások, mediátorok, felnőttoktatók feladata egyszerre konform és kritikára képes individuálok kialakítása.

¹⁵ Míg az integráció közös értékeket és erős intézményeket feltételez, addig a társadalmi tőke és a bizalom a kapcsolatok minőségét határozza meg, a hálózatokra épülő társadalmi lét, a kultúra forrásai is (Putnam 1995). A „társadalmat összetartó bizalom” vonatkozásában lásd Utasi Ágnes írását a hazai intézményi bizalmatlanságról, a Tárki kutatásait, a hazai delegitimációs hajlandóságra pedig Örkény Antal és Székelyi Mária kutatásait (Utasi 2004, 2013, Ságvári 2012, Giczi–Sik 2009, Keller 2013, Tóth 2009, 2010, Örkény–Székelyi 20010: 14–15, 2011).

lam legfőbb célkitűzése az egyének foglalkoztatottságának növelése, mobilitásuk bátorítása; az előbbi az alkalmazhatóság és alkalmazhatatlanság kritériumainak alkalmazása miatt a munkanélküliek individuálisan felelőssé tételéhez járul hozzá, az utóbbi pedig erősíti az érdem legitimálta egyenlőtlenségeket, amiről később részletesebben is szó lesz. Az állami beavatkozások is eszerint módosulnak, miként ezt a szabályozó állam, fejlesztő állam, az aktív jóléti állam koncepciók megjelenése, illetve a közpolitikák személyre szabottá tételére irányuló különböző kísérletek is jelzik (Castel 2012). Minthogy leáldozott az integráló állam eszméje – amelyet akár a Robert Castel által a bérmunka társadalmának nevezett társadalmi alakulattal is azonosíthatunk, Dubet egy új, a társadalmi kohézió előtérbe állító megközelítésre tett javaslatot (Dubet 2014: 44–63). A szóban forgó két állapot jellemzőit vázlatos formában a következő módon lehet megjeleníteni:

Társadalmi integráció	Társadalmi kohézió
nehézkés, de védelmező társadalom	egyén körül koncentrálódó diskurzusok
széttörhetetlen entitás	kevésbé monolitikus, cseppfolyós, az egyének összessége
közös célok ideája	empowerment, én kiteljesítése, a foglalkoztatottság növelése, a társadalmi mobilitás bátorítása
a társadalom harmonikus és funkcionális ideálja	a társadalom a társadalmi tőke és bizalom hálózata szakítás az állam hagyományos feladatával: küzdelem a társadalmi nyomor ellen, kaotikus közpolitika

6. *Az igazságosságkonceptiók átalakulása, az egyenlőtlenségek normatív elfogadása.* Az egyének az egyenlőséget egy politikai közösséghez való anonim hozzátartozásként élik meg, minek következtében a társadalmi konfliktusok személytelenné válnak, ugyanakkor az egyenlőtlenségeket egyre inkább hétköznapi mivoltukban élik meg az emberek. Az osztályok eltűnésével a korábban az identitás részeként is felfogható kizsákmányoltság-tudat is eltűnt, s ezzel radikálisan megváltoztak az egyenlőtlenséggel kapcsolatos tapasztalatok is.¹⁶ Az egyén ma bizonyos regiszterek szerint lehet egyenlő másokkal, bizonyosak szerint meg nem, az egyenlőtlenség tudata olyan erős, hogy mindig lehet találni egy olyan dimenziót, melynek tekintetében az egyén kevesebb a hozzá közel állóknál, és amelynek kapcsán egyenlőtlenséget érezhet. Egyik kollégája ugyanannyit keres, de idősebb, egy másik munkatársa diplomás, de nő, s megint másnak lehet biztos állása, de stressz-

¹⁶ Míg a korábbi egyenlőtlenséget könnyű volt feketén-fehéren láttatni és elítélni, ma a diverzifikálódó egyenlőtlenségek intrakategóriálisakká váltak.

szes munkahelyen foglalkoztatják.¹⁷ „Ebben a kontextusban az egyenlőtlenségek individualizálódnak, hangsúlyosabbá válnak és közelről nehezdednek az egyénekre – miközben a társadalmi osztályok által strukturált „objektív” egyenlőtlenségek akár enyhülnek is. Az emberek intenzívebben élik meg az egyenlőtlenségeket, melyek szubjektív fenyegetésként jelennek meg számukra” (Dubet 2014: 19). A fragmentáció érzése azért is egyre erősebb, mert a szociológiai kutatások és statisztikák is egyre átláthatóbbá teszik a társadalmat olyan értelemben is, hogy egyre világosabban láthatóak az egyéneket egymástól elválasztó, megkülönböztető jegyek. Másfelől statisztikai megkülönböztetések alapján a közvélemény könnyen azonosít veszélyes, kockázatos viselkedéseket (alkohol, dohányzás) bizonyos társadalmi csoportokkal, melyeket e jellemzők kollektívan terhelnek (Martuccelli 2007). A leegyenlőtlenebbek természetesen továbbra is elkülönülnek: nekik újra és újra meg kell határozniuk helyüket és pozíciójukat. Igen fontos lenne, hogy meg tudják védeni magukat az egyenlőtlenségektől, és sikeresen fel tudjanak lépni egyfelől mások megvetésével szemben, másfelől a többségi társadalomnak azzal az igényével szemben, hogy pszichológiai, szociológiai és térbeli távolságot tartsanak velük szemben.¹⁸

A fentiek egyszerre okai és következményei az igazságossági koncepciók átalakulásának, az egyenlőtlenségek normatív elfogadásának. Dubet ugyanakkor felveti, vajon mennyiben jelent önmagában vett ideológiai választást az egyenlőtlenség választása, és mennyiben áll össze olyan gyakorlatok összességéből, amelyet szigorúan morális szempontból hiábavaló elítélni, „hiszen a cselekvők okkal reagálnak úgy, ahogy, amikor is egy olyan társadalmi játszmában vesznek részt, amelyet nem tudnak szabályozni” (Dubet 2014: 30).

Az egyenlőtlenségek normatív elfogadásának egyik fő oka a „apró egyenlőtlenségek” tudatos és szándékos választása. A fogyasztói társadalom nyilvánvalóan homogenizál, ugyanakkor a szingularizmus parancsa, az énkifejezés normája mindenkit saját maga reprezentálására sarkall. Ez tulajdonképpen olyan szimbolikus egyenlőtlenség, amely paradox módon egyszerre fejezi ki a szabadságot, a személyiséget, azaz az alapvető egyenlőségét mindenkire vonatkozóan. Hiszen soha nem látott lehetőség nyílik arra, hogy bárki bármilyenné formálja magát, a piac végeláthatatlan választékából összebarkácsolva saját ruhatárát, identitását,

¹⁷ Az észrevétel Dubet-é (Dubet 2014: 18). Például az egyének egyenlőtlenek gender, iskolai végzettség, életkor, egészségi szempontból, tartozhatnak a többségi társadalomhoz, vagy sem, lehetnek egyedülállóak, házasok, biztos állással rendelkezők vagy prekárok. Mindez természetesen nem új jelenség, de a globális piacgazdaság, a nemzetközi nagyvállalatok foglalkoztatáspolitikája következtében új választóvonalak és új kockázatok jelennek meg a diplomák, a kvalifikációk mentén, a védettek és a prekárok, illetve a különböző generációk között például a nyugdíj és a munkahelyteremtés finanszírozása kapcsán, vagy a magára hagyott régiók és kapuvárosok, illetve a dinamikus központok között, a többségi és kisebbségi csoportok között.

¹⁸ A leszakadó rétegeknek nemcsak szegénység és szenvedés csapásaival kell megküzdeniük, hanem a társadalmi haszontalanság és feleslegesség, az „eldobhatóság” érzésével is (Ogilvie 2012, idézi Kiss 2015: 90). Az elismerés hiánya, a társadalmi megvetés fontos dimenziói a szegénység és az elszegényedés érzésének (Paugam 2007).

életvitelét. Ugyanakkor ezeknek az „apró egyenlőtlenségeknek” a megélése, megtartása a nagy egyenlőtlenségek feladására ösztönöz (Dubet 2014: 19). Minden erőfeszítés a „kis egyenlőtlenségek” védelmére irányul, melyek az énkifejezés lényegi különbségét látszanak hordozni, s amelyet a fogyasztók örömmel vásárolnak meg.

Közösség és egyén a szingularizált társadalomban

A francia szociológiai és közgazdasági szakirodalom különös figyelmet szentel a fentieket is magában foglaló szingularizáció jelenségének.¹⁹ A szingularizáció strukturális előretörését látják az iparban és a szolgáltatásokban robbanásszerűen differenciálódó áruválasztékban, a fogyasztás terén az egyre egyedibb kívánságok kielégítéséhez szükséges termelési mód forradalmasításában (Karpik 2007), a különböző igényekre vonatkozó reakciókészség növekedésében (e-kereskedelem, katalógus-áruházak). A társadalmi intézmények viszonylatában pedig a beavatkozások erőteljes perszonalizációját,²⁰ az igazságszolgáltatás esetében pedig az egyedi kontextusok figyelembevételét hangsúlyozzák. Danilo Martuccelli mellett érvel, hogy a szingularizáció nem egyszerűen csak a társadalmi intézmények fejlődésének vagy az egyéni tudat átalakulásának módja, hanem olyan strukturális változás, melynek egyaránt része az egyre inkább személyre szabott és szerteágazó társadalmpolitika, a perszonalizált termelési és a fogyasztási gyakorlat, a foglalkozások és kompetenciák erősödő specializációja, továbbá a komparatív és meritokratikus logikák fejlődése (Martuccelli 2010, 2011).²¹

Mindezek eredményeképpen a társadalmi élet a korábbinál sokkal affektívebb, érzelmek terhelődnek bármilyen – politikai, szakmai vagy intim – feszültségre, így az egyének minden konfliktust perszonalizált formában élnek meg. Ez annál is inkább így van, mert az egyenlőséggel szembeni közömbösség erősödése – hiszen a gazdasági különbségek és a szingularitás kifejezésének erőfeszítései összefonódnak – és a társadalmi szolidaritás csökkenése mellett az uralom formái is átalakulnak. Míg korábban az uralom meghatározott értékek, normák és társadalmi szerepek interiorizációjával, bevésés és kényszerítés útján teljesedett ki, a szingularista társadalomban a felelőssé tétel (*responsabilisation*) révén. Az egyén ugyanis – mivel nem támaszkodhat semmilyen kívülről meghatározott értékre – egyedül marad a választásaival és döntéseivel. Mivel a tetteit nem szankcionálják erkölcsileg, mindenért, ami vele történik, önmagát érzi felelősnek, s ezek követ-

¹⁹ Például Boltanski 2004, Karpik 2007, Takács 2014b; a szingularizáció és az individualizáció megkülönböztetéséhez lásd Martuccelli 2010, 2011: 10–22. §.

²⁰ Ami ugyanakkor – mint látni fogjuk – olyan beavatkozási logikával jár együtt, amely a nehézségeiért, bukásaiért a cselekvőket egyénileg teszi felelőssé.

²¹ A szingularizmus bizonyos közpolitikák esetében könnyen azonosítható – például a pozitív diszkrimináció esetében –, de a média manipulációi is ez irányba hatnak – például a politikai vezetők „személye” iránti növekvő érdeklődés esetében, ami sokszor éppen árt politikájuknak.

kezményeit ő maga viseli. Mivel a személyes élet áll a társas élet középpontjában, személyessé válik minden gond, felelősség és képesség is.

Annak megértéséhez, hogy egy emberöltő alatt hogyan pszichologizálódhatott át ennyire a társadalom, fontos támpontokat adhat Alain Ehrenberg munkássága (Ehrenberg 1991, 1995, 1998, 2010). Ehrenberg az individualitáshoz kapcsolódóan három nagy változást emel ki. Az első az önmegvalósítás morálja, amely az 1960-as évektől bontakozott ki. Ebben az időszakban a társadalmi felemelkedés lehetőségeivel, a léthelyzetet meghatározó esetlegességek visszaszorulásával, azaz az anyagi biztonság erősödésével párhuzamosan meglazultak a tekintély és a konformitás szabályai. A kötelességek morálját az önmegvalósítás morálja váltotta fel, általánossá vált az az elképzelés, hogy bárki felépítheti saját magát, és úgy élhet, ahogy akar. Az emancipációs dinamika és a kivételesen széles normatív pluralizmus – lásd például a divatot – egyre fokozta az identitásra fordított figyelmet és gondoskodást. Ezt erősítette a lelki folyamatok iránt egyre jobban érdeklődő tömegmédiá, így például a különböző női magazinok. A tiltások alóli felszabadulás a határtalan lehetőségek korát vetítette előre: a '60-as évek a feeling kora, a határtalanság élményéé, a test határainak próbálgatásáé (Ehrenberg 2002: 84–87).²²

Az 1970 évektől az egyéni kezdeményezés, a konkurencia, a versenyszellem, a sport, a kaland, a vállalkozói mentalitás és életmód válik általános normává, ami Ehrenberg koncepciójában a teljesítmény kultuszává növi ki magát az 1980-as évekre (párhuzamosan azzal, hogy a jóléti állam Franciaországban is visszaszorult). Ekkorra már a fogyasztás válik az önmegvalósítás és az identitás egyik hordozójává (jóllehet korábban a fogyasztás az elidegenedés és a passzivitás szimbóluma volt a társadalom széles rétegei számára), miközben a vállalkozó, a vállalatvezető cselekvési módja válik mindenki számára viselkedési modellé (pedig korábban a munkásokat elnyomó főnök az uralom emblematisz figurája volt) (Ehrenberg 2002: 89–90). A teljesítmény kultuszát követő társadalomban a – korábban az alsóbb rétegekhez kapcsolt – sportbajnok lesz a társadalmi kiválóság szimbóluma, aki kizárólag a saját értékei révén emelkedik ki a névtelenségből és győzedelmeskedik. A sport azonban nemcsak azt szemlélteti, hogy akárkiből lehet kiválóság, hanem a sportversenyek azt a demokratikus ambivalenciából eredő feszültséget oldják fel és teszik ellentmondásmentessé, mely az egyenlőség elvei és a ténylegesen létező egyenlőtlenségek között állnak fenn. A sport azért népszerű, mert a politikánál jobban szimbolizálja azt, ahogyan az egyén bármilyen kollektív cselekvés közvetítése nélkül veszi kézbe a sorsát (Ehrenberg 1995: 27). A teljesítmény új kultusza válik tehát mindenki számára elérhető cselekvési modellé, az osztályharcnak vége, miközben az osztályegyenlőtlenségek nem csökkentek.

²² A (biológiai és szellemi) testünket érintő ügyek – abortusz, válás, mesterséges megtermékenyítés, manapság a klónozás – is ettől kezdve válnak politikai kérdésekké.

A harmadik nagy változás Ehrenberg központi koncepciója: az autonómia normájának általánossá válása.²³ Nem az autonómia jelensége, pláne nem ennek fogalma új, de az igen, ahogyan az autonómia (igénye) ma mindent áthat, ahogyan ennek megfelelően az értékhierarchia is átrendeződik.

Az önmagát felépítő, megkreáló, korábban az elit és a művészek tagjaira jellemző, önmagunkra hivatkozó cselekvési mód mára olyan általános mechanizmussá vált, amely ugyanúgy jelen van a munkahelyen, a családban, az iskolában, mint az új vallási mozgalmakban vagy egyes ezoterikus csoportokban. A saját tapasztalat, az autenticitás, a szubjektivitás mindenhol legitimálja a cselekvést, legyen szó akár Isten, akár egy munkahely kereséséről. Az autonómia normája tehát minden – politikai, vállalati, társadalmi, majd következményképpen pszichológiai – szintet áthat. Ez a magán- és a közszféra viszonyának átalakulásával jár, az autonómia megköveteli, hogy a magánszféra támaszait használjuk a közszférában és viszont: a jó kommunikációs és tárgyalóképességet, motivációs és logisztikai készséget (például az idő beosztása terén). A közélet privatizálódik, a magánélet publicizálódik (Ehrenberg 1995: 19). A cselekvési autonómia és a személyes kezdeményezések olyan normatív pluralizmussá, új életmóddá kristályosodnak, melyet az én meghaladásának normái jellemeznek, a vállalati kockázatvállalás modelljének megfelelően. Az egyént autonóm viselkedésre ösztönző normák minden társadalmi réteget elérnek, és a társadalmi hierarchia legalján is érzékelhetőek: még egy bizonytalan állás esetében is motiváltságot, az én prezentálásának megfelelő képességét kell mutatni. A normaváltozás következtében az autoritás jellege is átalakul, már nem a mechanikus engedelmességen, hanem a kezdeményezőképzésen, a fejlődés képességén, a flexibilitáson stb. alapul (Ehrenberg 2002: 89–90). A szabadság új formái, lehetőségei alakultak ki, de ezzel együtt új kényszerek is megjelentek. Miként Martuccelli, Ehrenberg is a felelősség problémáját hangsúlyozza: a hagyományosan intézményekre testált felelősség visszaszáll az egyénre, s cselekedeteinek egyedüli felelősévé válik. Míg az 1970-es éveket az autonómiára való törekvés jellemezte, addig az 1980-as éveket már az autonómia kényszere.

Az 1990-es években a jóléti állam fokozatos visszavonulása és a növekvő bizonytalanság következtében fokozódott a személyes bizonytalanság is. A felelősség növekedésével sérülékenyebbé, egyre bizonytalanabbá váló egyéneknek egy szétforgácsoló világban kell magukat felépíteniük. A társadalmi sérülékenységek és az énfelépítés lelki problémái összefonódnak,²⁴ és ez a sebezhetőség egy új probléma megjelenéséhez vezetett: a tömegek pszichikai szenvedéséhez, amely

²³ Ehrenberg autonómián a személyes választás és az egyéni kezdeményezőképzés értékkelését érti, egy olyan társadalom normáját, ahol mindenki saját változásának ágense kell, hogy legyen.

²⁴ Lásd erre Ehrenberg megjegyzését a munka pszichopatológiájáról, mely ma szakszervezeti és társadalmi harcok meghatározó téje: a „felelős” munkavállaló „munkahelyi szenvedése” veszi át az „elnyomott” munkásosztály konfliktusainak helyét (Ehrenberg 2002: 94).

mára társadalmi és politikai kérdéssé váltak.²⁵ Azonban annak a függőségek és depressziós tünetek ugrásszerű terjedése kapcsán felmerülő kérdésnek, hogy az emberek ma boldogtalanabbak-e, mint régen, Ehrenberg szerint semmi értelme. A korábbi korok szenvedéséhez képest az a különbség, hogy ma a megérintettek tömegméretben perszonalizáltak. Azaz nem arról van szó, hogy a társadalom depressziós lenne, vagy hogy az állapotok súlyosbodnának, hanem arról, hogy megváltozik a lelki szenvedés társadalmi státusza: a társadalmi problémák, konfliktusok és feszültségek manapság a szenvedés terminusaiban fogalmazódnak meg, mely egyfelől értékévé, másfelől magának a cselekvésnek az okává, indokává vált. Míg korábban a fegyelem, ma az érzelmek nyelvén kényszerül az egyén kifejezni magát, ennél fogva „semmilyen problematikus helyzetet nem lehet a pszichikai szenvedés vonatkozása nélkül tárgyalni, sem pedig megoldást javasolni a mentális egészség terminusain kívül. Az egyéni sérülékenység nyelvezetének adoptálása ugyanakkor lehetőséget ad a cselekvőknek arra is, hogy a pszichopatológia területéről származó entitásként ismerjék fel magukat” (Ehrenberg 2005: 115). Anthony Giddens teóriájával szemben Ehrenberg nem gondolja, hogy az emberek ma reflektáltabbak vagy tudatosabbak volnának önmagukra vonatkozóan, mint korábban, azaz szerinte semmilyen logikus érv nem támasztja alá azt, hogy az emberek éntudata ma erősebb lenne, mint egy évszázada. „Inkább az emberi szubjektum konstituálásának társadalmi és politikai módjai változtak meg: már nem engedelmes és egymásra hasonlító testeket termelnek, hanem önmaguktól/önmagukban cselekvésképes egyéneket, akik saját belső forrásaikra támaszkodva képesek a vált(oz)ásokra” (Ehrenberg 2005: 115). Ezek a változások azok, amelyek meghatározzák az életünket; már nem a szabadon cselekvés választásáról van szó, hiszen ha nem az autonómia normájának megfelelően járunk el, alkalmazhatatlanként, illetve alkalmazhatatlanként, pszichológiailag gyengeként vagy betegként a társadalom peremére kerülünk. Ehrenberg szerint ma nem azért perszonalizáltabbak a dolgok, mert kevésbé társadalmiak, hanem mert kevésbé intézményesítettek és politizáltak. Ugyanakkor azt is állítja, hogy individualizáció forrását nem az elintézménytelenedésben és a depolitizációban, hanem az emberi szubjektumok intézményesedési módjaiban történt változásokban jelölhetjük meg. Ami számít, az az emberi lények intézményesülési módjainak megváltozása, ma pedig az autonómia szabálya intézményesíti az egyént döntési és cselekvési egységként (Ehrenberg 2002: 96).

Ehrenberg kordiagnosztikáját érdemes összevetni Amartya Sennek a szabadság kiterjesztésére építő képességkonceptiójával (Sen 2003, 2011). A közgazdász Sen az egyén szabadon választott képességeinek kiterjesztéséhez és minél teljesebb megvalósulásához köti az egyéni jólétet (nem pedig valamilyen mentális állapothoz). Az egyéni szabadság biztosítása ugyanakkor Sennél társadalmi el-

²⁵ A szerző egyik könyvében a gyógyszerek, nyugtatók és mentális patológiák változásait áttekintve követte nyomon a pszichikai szenvedés tömegessé válását, különös figyelmet fordítva a depresszióra (Ehrenberg 1998).

kötelezettség, azaz az egyéni szabadságok minél teljesebb megvalósulásának kell elsőbbséget biztosítania a közösségeknek, szemben az anyagi jólét hajszolásával vagy a gazdagság maximálásával.²⁶

Az egyenlőtlenség választása és az érdemen alapuló igazságosságkonceptió problematikussága

Ugyanakkor az egyenlőtlenségek növekedéséről, a szolidaritás csökkenéséről nem beszélhetünk úgy, mintha ezek a társadalom szingularizálódásának és pszichologizálódásának elkerülhetetlen következményei volnának. Hasonlóan ehhez, ha beérjük azokkal a magyarázatokkal, amelyek – a sokszor átláthatatlan – gazdasági, pénzügyi folyamatokban keresik a változások okait, valójában a cselekvésről mondunk le. Az egyenlőtlenségeket azáltal is erősíthetjük, ha nem próbáljuk meg valahogyan csökkenteni ezeket.

Ekkor kerülünk szembe a kollektív cselekvés(képtelenség) problémájával. Egyfelől tudható, hogy a személyes tapasztalatok és a kollektív cselekvések között nincs kontinuitás, és még kevésbé beszélhetünk a kettő automatikus összekapcsolódásáról (Olson [1965] 1997, Elster 1995). Másfelől, a társadalmi mozgalmak kutatói arra mutattak rá, hogy nem a legnagyobb igazságtalanságokat elszenvedők – ha úgy tetszik: az áldozatok – tiltakoznak vagy szerveznek megmozdulásokat, noha a kollektív tiltakozás egyik fő oka az igazságtalanság élménye. Sokáig ezt két okkal magyarázták: az alávetett cselekvők elidegenedésével és az ellenállás forrásainak hiányával, az intézményes mechanizmusok gyengeségével. Ma egyre többen hangsúlyozzák az igazságtalanságok elleni kollektív fellépés hiányának kognitív okait. Ezek egyike magának az igazság érzésének a komplexitása: az egyenlőség és az érdem, szorgalom, tehetség összemérése, továbbá az egyenlőség érzése sem szükségszerűen egalitárius. Azt is lehet mondani, hogy az egyenlőség elvére olyan antagonisztikus pluralitás jellemző, amely a frusztráció és a ressentiment érzését is magában hordozza (Dubet 2007: 553–559). Több, a munkavállalók körében végzett francia kutatás jutott arra, hogy az egyének a „relatív defrusztráció” eszközével élnek, azaz tisztában vannak az igazságtalanságok tényével, de magukra nem vonatkoztatják azt.²⁷ Ennek oka egyfelől az, hogy magukat sem látják mindig ártatlan bányóknak, számos erkölcsileg kifogásolható kompromisszum árán kisebb-nagyobb előnyökhöz, kiváltságokhoz jutottak maguk is. Másfelől nem akarják magukat az áldozat szerepében látni. Dubet szerint arról van szó, hogy a munka világában is elszakadt a kollektív cse-

²⁶ A képességalapú Sen-féle megközelítést sokan előrelépésként értékelik a rawlsianus elképzeléshez képest, amely az elsődleges javak minden állampolgár számára való biztosítását tekinti az igazságos társadalom alapjának.

²⁷ Az igazságtalanságokat egyrészt fatalisztikusan fogják fel, másrészt az emberi természet negatívumaival magyarázzák.

lekvésektől, reagálástól az igazságtalanságok megélése, ez utóbbiakat az egyének magukban rendezik el, törekedve valamiféle többé-kevésbé kielégítő stabilitásra (Dubet 2007: 566).²⁸

A fő kérdés talán nem is az, hogy miért ennyire gyenge a szolidaritás érzése ma, hanem, hogy mit lehetne tenni azért, hogy az emberek aktívak, mozgósíthatóak legyenek.²⁹ Nagyobb katasztrófák esetén persze tanúi lehetünk látványos szolidaritási akcióknak, a nagylelkűség különböző megnyilvánulásainak (ámbar ezek is megritkultak). A szolidaritás lényege azonban nem a sokk kiváltotta nagylelkűségi roham, hanem az ismeretlenek iránt tanúsított kötelesség- és felelősségvállalás a hétköznapiak során. Jól tudjuk, hogy szolidaritás érzése nem magától értetődően van jelen a társadalomban,³⁰ hanem történeti konstrukció, s motiválásához, életben tartásához ehhez megfelelően kellene eljárni.

Pierre Rosanvallon 2011-ben megjelent, *Az egyenlők társadalma* című könyvében (Rosanvallon 2011) annak járt utána, hogy milyen egyenlőség-társadalomfilozófiára lenne szükség a mai társadalomban. Úgy véli: ahhoz, hogy a szolidaritás megerősödjön, az egyenlőség szellemét kell megtalálni, mely szerinte immár nem az egyenlőség megosztásáról szól, hanem az egalitárius viszonyokról. Az egyenlőség elvének újraalapozásához Rosanvallon azt javasolja, hogy az esélyegyenlőségre összpontosító igazságelméletektől jussunk el az egyenlőség társadalmi vonatkozású filozófiájához. Az esélyegyenlőség koncepcióját Rosanvallon nem utasítja el egészében, mivel az hasznos lehet az egyenlőtlenségek csökkentését célzó társa-

²⁸ Paul Thibaud jegyzi meg, hogy olyan társadalomban élünk, amelyre egyszerre jellemző a cselekvés kultusza és a félelem az aktivizmus hatásaitól (innen ered az obstrukció és az óvatoskodás viselkedésnek népszerűsége is) (Thibaud 2012).

²⁹ Boltanski és Chiapello híres, kapitalizmusról írt könyvének megírását is ez motiválta. A szerzők arra kerestek választ, hogy milyen változásokat okoztak az 1960-as és az 1970-es évek kapitalizmusellenes tiltakozásai, és főleg: miként tűnhetett el az 1980-as évek elejére szép csöndben ez a nagy tömegeket megmozgató társadalmi mozgalom? Boltanskiék a választ a kapitalizmus folyamatos megújulását lehetővé tevő kritikában találták meg. A kritika ugyanis azzal, hogy rávilágít és körvonalazza a problémákat, lehetővé teszi a kapitalizmus számára a pragmatikus megoldások keresését és megtalálását. A kapitalizmus képes kielégítő válaszokat adni a vele szemben megfogalmazódó kritikákra, képes a folyamatos átalakulásra. Másfelől ez azt is jelenti, hogy a kapitalizmus lenyeli a kritikákat: magáévá teszi azoknak az értékeknek egy részét, amelyekre alapozva támadták (Boltanski–Chiapello 1999: 75). Boltanski újabb könyveiben is a kritika lehetőségeit keresi, hol pesszimista, hol optimista perspektívát előrevetítve (Boltanski 2008, 2009, 2014).

³⁰ Vö. a morális ökonomia térhódításával, a szenvedés társadalmi státuszának változásával (Fassin 2009, 2010). Többféle aspektusból, de számos szerző jut arra a következtetésre, hogy, hogy ma a szolidaritás csak bizonyos szempontok alapján kiválasztott emberek irányában jelent együttérzést, felelősségvállalást.

dalompolitikákban.³¹ Ugyanakkor az esélyegyenlőség fogalma egyetlen esetben sem alapozza meg a kollektív szerveződés vízióját, ezért ennek ki kell egészülnie az „egyenlőség szellemének” újradefiniálásával. Az egyenlőtlenség csökkentésének minden kortárs megközelítése ugyanis olyan igazságkonceptiókon alapul, amelyek megkülönböztetik az igazságos és az igazságtalan egyenlőtlenséget. A hangsúly mindig a relatív egyéni helyzeteken van, nem pedig a társadalmi pozíciókon.

Ma a szolidaritás is megváltoztatja jellegét: már kevésbé a pozíciók vagy az osztályok közötti egyenlőtlenségek csökkentését célozza, hanem a mindenki számára elérhető különböző szelekciós próbák és választások lehetőségének elérését, az esélyegyenlőség megteremtését. Az érdemalapú igazságos társadalomban mindenkinek meg kell adni az egyenlő esélyt, hogy megvalósítsa elképzeléseit, tehát a (nemi, faji, származási eredetű) diszkriminációt kell megakadályozni. Az efféle törekvés nem a struktúrákban, hanem a lehetőségekben rejlő egyenlőtlenségek, akadályok ellen próbál fellépni.

Ez az igazságkonceptió az igazságos világot olyannak látja, amelyben mindenki tehetsége, érdeme szerinti helyet foglal el, azaz az egyenlőtlenségek ennélfogva igazságosak. A probléma abban rejlik, hogy nagyon nehéz elkülöníteni a gazdasági viszonyok adta lehetőségeket az egyén önmagában vett érdemeitől, azaz az érdem fogalmát nehéz a származástól vagy a körülményektől elválasztani. Az esélyegyenlőség olyan érdemfogalmon nyugszik, amit azért nehéz definiálni, mert két elképzelés keveredik benne: a jellemhez kötődő tehetség és a viselkedéshez köthető erőfeszítés vagy erény. Ezért a lehetőségeket meghatározó gazdasági viszonyok helyett minden viselkedés háttérében az egyén döntését sejtethetjük, ez a gyanú pedig általánosan erodálja a szolidaritást és a bizalmat.³² Mivel e koncepciók az egyéni felelősség hangsúlyozásán alapulnak, éppen az esélyegyenlőség nevében legitimálódik bármilyen hatalmas különbség: az egyének deszocializálásának paradoxonjaként ők maguk válnak teljes mértékben felelősek saját sorsukért. Egyesek szerint az érdemre hivatkozás pszichológiai szükséglet, Dubet szerint a társadalom „szükséges fikciója”, mellyel a pozíciók egyenlőtlenségét igazoljuk és legitimáljuk (különösen az 1980-as évektől). Rosanvallon az érdemalapú igazsá-

³¹ E (köz)politikák az esélyegyenlőség különböző típusait célozhatják: a törvényes, a társadalmi, az intézményes, a kiigazító, a statisztikai esélyegyenlőséget. Röviden összefoglalva, a *törvény előtti* esélyegyenlőség a születési előjogok eltörlését jelenti, a *társadalmi* esélyegyenlőség a különböző rétegek közötti gazdasági, társadalmi és kulturális egyenlőtlenségek semlegesítését, akár egy a feltételeket megteremtő, *egyenlősítő* szervezet segítségével (az *intézményi* esélyegyenlőség), akár kompenzáló és újraelosztó tettekkel (*kiigazító* esélyegyenlőség). A *statisztikai* esélyegyenlőség annak lehetősége, hogy bármelyik társadalmi csoport eljuthat bármilyen pozícióba (diszkrimináció vagy az üvegplafon hiányában). Mindezekhez különböző eszközök párosulnak, és mindenki rendelkezik ezekkel az esélyegyenlőségformákkal (Rosanvallon 2011: 334–335).

³² Ez ugyanakkor az áldozat pozíciójának definiálási versenyt is eredményezi. Mivel az áldozat státusza vezet a rekompenzáció jogához, az igazságosság fogalma a hátrány meghatározásán múlik, így járulva hozzá a viktimizáció folyamatához. Az (ördögi) kör azzal válik teljessé, hogy az elismerést/segélyt/túlélést biztosító áldozatpozícióért folyó küzdelemben a mindezeket biztosító szenvedés banalizálódik, tompítja az együttérzést vagy gyanússá teszi a szenvedőket (Fassin 2004, 2009, Takács 2014c).

gosságot két okból tartja problematikusnak. Egyrészt a közösség jóllétéhez való egyéni hozzájárulást lehetetlen mérni, miközben a felelősséget számon kérik az egyes embereken. Másrészt nem is az jelenti a kiindulási pontot, hogy az egyenlőtlenség igazságtalanság, hanem ennek társadalmi hatása a politikai közösségre. Az esélyegyenlőség-koncepció pedig csak abban az esetben működik, ha az egyént család, eredet és történet nélkül képzeljük el.

Rosanvallon szerint ahhoz, hogy az „egyenlőség válságának” korában elgondolható legyen az egyenlőség, az egyenlők társadalmának megalapozásához új „univerzalizmusra”,³³ az emancipáció új, hihető projektjére van szükség. Az egyenlők társadalmának korábbi, a 18–19. században kidolgozott változata ugyanis három olyan elvre épült – a (társadalmi-antropológiai értelemben vett) hasonlóságra, a (gazdasági értelemben vett) függetlenségre és a (politikai értelemben vett polgár)jogokra –, amelyek ma már többé-kevésbé evidenciaként élnek bennünk. Rosanvallon elutasítja azt, hogy az egyenlőségprojekt meggyengülését morális krízis, az individualizmussal szárba szökkenő egoizmus győzelmének tartsa. Ellenkezőleg, az individualizmust – ha úgy tetszik: szingularizmust – integrálja az újonnan javasolt egyenlőségfogalomba: „Az egyenlőség gondolatát egy olyan korban kell újragondolni, amelynek a szingularitás az ismertetőjegye” (Rosanvallon 2011: 310).³⁴ Meggyőződése, hogy az egyenlőség kérdését ma a társadalmi kapcsolatok konstrukcióinak fogalmai szerint, szociológiai szempontból kell tárgyalni. Ezért a hasonlóság-függetlenség-polgárjog korábbi három elve helyett új, társadalmi vonatkozású dimenziók – a szingularitás, a reciprocitás, a kommunalitás – felől közelíti meg a problémát.

Korábban az egyének egyenlőségének megalapozásához a hasonlók világát kellett megkonstruálni, elmosva a nemesek és nemtelenek, a rabszolgák és szabadok közötti határokat. A mai, az autonómiát a legmagasabbra értékelő individualista társadalomban azonban a „hasonlók egyenlőségét” a „szingularitások egyenlőségének” kell felváltania, ahol a szingularitás elismerése mindenki jogát jelenti a többiektől való különbözősége. Ez talán a nemek esetében a legkézenfekvőbb: a jogok egyenlősége nem ellentétben áll a különbségek megélésével, hanem lehetőséget jelent az egyforma szabadságra.³⁵ A szingularitás elismerése a közpolitikát is átalakítja, mivel egyéni, perszonalizáltabb társadalompolitikát feltételez az inkább automatikus pénzügyi transzferek politikája helyett.

³³ Rosanvallon egy előadásában azt állítja, hogy mára a diszkrimináció maradt az egyenlőtlenségről való beszéd egyetlen módja (mert ez az egyetlen, ami mögött még univerzális kategóriák állnak) (Rosanvallon 2014b).

³⁴ Ezt teszi Danilo Martuccelli és – Mead nyomán – François de Singly is. A szingularista társadalomban az egyén nem szemben áll a társadalommal, hanem ellenkezőleg: a társadalom elengedhetetlen számára, mivel ez szolgáltatja a konstruálásához szükséges eszközöket, támaszokat, és a szingularitásnak szüksége van az elismerésre, nem értelmezhető a társadalomtól elvonulva. Az egység és az integráció Martuccelli szerint ennél fogva nem a társadalom összeolvasztó mozzanata, mint inkább szükségszerű viszony: a társadalomnak fel kell ismernie mindenki szingularitását.

³⁵ Ezt vö. Balibar „égaliberté”-konceptiójával (Balibar 1989, 2010).

Rosanvallon ma az egyenlőség kérdését a viszonyok, a kapcsolatok egyenlőségéből kiindulva gondolja el.

Az egyenlőséget ugyanis már nem tudjuk a források szimpla redisztribúciójára támaszkodó életfeltételek szigorú egyenlősége mentén értelmezni. A szingularitás kontextusában az egyenlőségnek elsősorban a viszonyok egyenlőségének kell válnia, mely az életkörülmények viszonylagos egyenlőségét és a pozíciók különbözőségét artikulálja (Castel 2012: 117). Az egyenlőség eredeti szellemének biztosítását emellett a reciprocitás megerősítésében és megszervezésében látja. A reciprocitást szerinte ma a politika nem veszi elég komolyan, noha ez szimmetriát és kölcsönösséget teremt. Ez a viszonyosság olyan új minőségű egyenlőség-, illetve elismerésfelfogás, mely kiegyensúlyozza a társadalmi kapcsolatokat, és lehetővé teszi a társadalmi életbe bevonódást mindenki számára. A kölcsönösség feltételeinek megszervezésében központi elem az adó kérdése. Ezért tehát a reciprocitás hiánya, azaz amikor társadalom tagjai úgy érzik, hogy nem egyenlően járulnak hozzá a költségekhez vagy az intézmények nem egyenlően kezelik őket, csaláshoz, az adózási fegyelem lazulásához, adóelkerüléshez, a korrupció, a kivételezés tolerálásához,³⁶ társadalmi visszahúzódáshoz, bizalmatlansághoz vezet.³⁷ Serge Paugam szegénységkutató is reciprocitás hiányára hívja fel a figyelmet, konkrétan arra, hogy a társadalmi haszontalanság és feleslegesség érzése mennyire része a szegények szenvedésének, s hogyan függ ez össze az elismerés hiányával, a társadalmi megvetéssel (Paugam 2007). Robert Castel Rosanvallon könyve kapcsán megjegyezte: az a gondolat, hogy az egyenlőség nem homogén csoportokon keresztül identifikálódik, hanem inkább különbségeik komplementaritásán keresztül, csak akkor működik, ha a társadalmi jogok újbóli szétterítése konkrét helyzetekben biztosítja az egyenlőséget. Ahhoz, hogy ne megint az elcseszettebbek és kiszolgáltatottabbak kerüljenek még rosszabb pozícióba, a jognak szigorúan bábáskodnia kell (Castel 2012).

Az egyenlőség újrateremtésének harmadik eleme a kommunalitás, a másokkal való együttélés megteremtése. Az utóbbi évtizedek privatizációs hullámainak következtében szükség van a közös terek és világok létrehozására. Rosanvallon úgy látja, hogy a társadalomról való leválás és különutasság minden jelenlegi formája valójában a kommunalitás tagadása: a pénzügyi kijátszások, a társadalmi keveredés elutasítása, a társadalmi és térbeli szegregáció. A kommunalitás megteremtésének eszközei a közös – kulturális vagy sport- – események, megmérettetések, illetve a közös gondolkodást erősítő lehetőségek létrehozása. Ez történhet akár a média bevonásával, például az előítéletek leküzdését segítő információcserével, vagy az egymás megismerését lehetővé tevő konkrét személyes érintkezések – koncertek, elbeszélések, kutatások – révén, illetve az emberek közötti érintke-

³⁶ Rosanvallon szerint a privilégiumok modern formája a szabályok önkényes átalakítása, illetve a po-tyautas-mentalitás.

³⁷ A reciprocitás hiányáról tanúskodik számos hazai empirikus felmérés és kutatás, például Hunyadi 2010, Kapitány–Kapitány 2012, Tóth 2006, 2010, Utasi 2004, 2013.

zést elősegítő közösségi terek, közlekedési lehetőségek megteremtésével, amiben a várospolitikának központi szerepe van.

A társadalom egyben tartása így nagymértékben a kommunalitás megteremtésén múlik, mivel az egyenlőség válsága nemcsak intellektuális, hanem szocietális is. Ezért nem elég a piac szabályozása, hanem a „kapcsolati javaknak”, a nyilvános, közös javaknak a fejlesztése, gyarapítása is szükséges. Ez az a szféra, ahol a társadalmi kapcsolatok újralakításában az egyenlőség a legnagyobb mértékben megteremthető.

Ezzel tulajdonképpen a demokráciának arra a nehézségére próbál a szerző megoldást találni, hogy miként lehet nagyon heterogén csoportok közös életét megszervezni. Probléma az identitásuk alapján elkülönülő csoportok közötti diskusszió, kölcsönös megértés lehetőségeinek, valamint a közös célért való közös cselekvésnek a megteremtése. Azonban le kell szögeznünk: gondolkodásunkból hiányzik az egyenlőség pozitív víziója, az egyenlőtenség megélése pedig az emberek kicsi, fragmentált világában válik tudatossá. Ma a demokratikus működési mód egyik fő problémája a reprezentáció elvének hitelvesztése, a reprezentációs mechanizmusok diszfunkcionális működése, sőt állampolgárok bizonyos csoportjainak eltűnése nemcsak a közéletből, hanem percepciónkból is. A fent leírt teoretikus, szakmai meglátások olyan javaslatok, amelyek részben már létező törekvéseknek a láthatóvá tételre, érzékenyítésre, az egyéni tapasztalatok közös elemeinek tudatosítására irányulnak akár a film, akár az irodalom, akár a képzőművészet eszközeivel.³⁸

Azt lehet mondani, hogy Rosanvallon az egyéni követelésekből kiinduló közös javak újrafeltalálását írja le, ami tulajdonképpen a demokráciának olyan kortárs hármassága, amelyben az egyéni autonómia egyre erőteljesebben a szingularitáson alapul, a hasonlóság reciprocitás, a politikai részvétel pedig kommunalitás formájában konkretizálódik. Mint látható, a szerző koncepciójában a társadalmi az a létrejött közvetlen módon, a politika közvetítése nélkül megy végbe. Politikailag ez a procedurális demokráciának felel meg,³⁹ noha Rosanvallon nem annyira közvetlen demokráciáról, mint inkább közvetlen társadalomról beszél.⁴⁰

Csak hogy még mindig nem teljesen világos, miként ültethető át a reciprocitás az individualitásba. Arról van szó, hogy nem a kölcsönösség, hanem inkább az egyirányúság jellemző e folyamatra, amelynek során az egyén éppen a szubjektivitását akarja kiterjeszteni a jogok segítségével és nem érdeklődik a közös(ség).

³⁸ A láthatóvá tétel szükségessége motiválta Rosanvallon legújabb könyvének (*Le Parlement des invisibles*) megírását (Rosanvallon 2014a). Martuccelli pedig egy sajátos szociológiai módszert – az extrospekciót – dolgozott ki, az egyéni tapasztalatok közös elemeinek tudatosítására, a szolidaritás megerősítésére (Martuccelli 2010).

³⁹ A procedurális jogi demokráciafelfogás szerint akkor van demokrácia, ha az adott kormányzati rendszerek rendelkeznek olyan intézményekkel, amelyek bizonyos demokratikus eljárások szerint hoznak döntéseket a részvételi demokrácia-felfogás szellemében (Gedeon 2013).

⁴⁰ Előző könyvében, az *Ellen-demokráciában* a demokrácia vitalitását a képviselő követésére irányuló érdeklődés felkeltésében, az obstrukciókban, a petíciókban, a megsokasodó perorvoslatokban látja, melyekre alapozni lehet a közös(ségi) terek újrastrukturálásakor (Rosanvallon 2006).

Rosanvallon és az individuumszociológiák elképzelései szerint az egyéneket elszigeteltségükből az elismerés iránti igénye szabadíthatja ki, és ezt az elismerést csak a közösségtől kaphatják meg. De vajon szükség van-e az egész társadalomra az elismeréshez? Kis szigetekben, vertikálisan összetartó csoportok között létrejön a kohézió, de csak a különálló csoportokban. Rosanvallon egyik kritikusa, Paul Thibaud meglátása szerint éppen hogy a szubjektivitás kiterjedéséről van szó, minek következtében az igényt mindig az egyén határozza meg, sajátos, általa lényegbevágónak tartott szempontok alapján, amelyekbe nem enged beleszólást. Az elismerés igénye ennél fogva nem vezet a közösség iránti vágyhoz, a kommunalitás csak a horizontális viszonyokra vonatkozik, és csak az egyének szándékaiból jön létre (Thibaud 2012). Mi mozdítaná ki őket a jelenlegi társadalomból? A reciprocitás újrakonstruálásnak projektje, a bizalmon alapuló állampolgári tudatosság újrakonstruálása azonban működőképesebb elgondolás. A reciprocitás politikája visszavezethet az állam szabályozatlan és *ad hoc* jellegű aktivizmusa által felbomlasztott szolidaritás mechanizmusaihoz és univerzalista politikához.

Az előzőekben arra tettem kísérletet, hogy összegyűjtsem a francia társadalomelméleti szerzőknek a szolidaritás és az egyenlőtlenség témakörében megjelent legfrissebb koncepcióit. A tanulmány szándékai szerint azonban túlmutat az ismertetésen: jövőbeli célkitűzése annak vizsgálata, hogy miként lehet ezeket az elképzeléseket hazai kontextusban elgondolni, esetleg alkalmazni.

Irodalom⁴¹

- Balibar, Étienne (1989): *La proposition de l'égaliberté*. Les Conférences du Perroquet, no 22. <http://pmsimonin.fr/1948/balibar.html>
- Balibar, Étienne (2010): *La proposition de l'égaliberté*, Párizs: PUF.
- Boltanski, Luc (2004): *La condition fœtale*. Párizs: Gallimard.
- Boltanski, Luc (2008): *Rendre la réalité inacceptable*. Párizs: Demopolis.
- Boltanski, Luc (2009): *De la critique. Précis de sociologie de l'émancipation*. Párizs: Gallimard.
- Boltanski, Luc (2014): *Domination et émancipation*. Pour un renouveau de la critique sociale. Dialogue avec Nancy Fraser. Lyon: Presses Universitaires de Lyon.
- Boltanski, Luc – Chiapello, Eve (1999): *Le nouvel esprit du capitalisme*, Paris: Gallimard.
- Castel, Robert (1998): *A szociális kérdés alakváltozása*. Budapest: Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó.
- Castel, Robert (2012): Repenser l'égalité. *Le Débat*, (2), 169, 114–117.

⁴¹ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja: 2015. 11. 30.

- Cetelem Körkép (2012): *A középosztály helyzete Európában*. https://www.cetelem.hu/sites/default/files/korkep/korkep_2012_kozeosztaly_helyzete.pdf
- Dubet, François (2002): *Le Déclin de l'institution*. Párizs: Seuil.
- Dubet, François (2007): Sentiments d'injustice, mouvements sociaux et «société». In *Les sciences sociales en mutation*. Dir. Michel Wieviorka et al. Párizs: Éditions Sciences Humaines, 553–569.
- Dubet, François (2014): *Préférence pour les inégalités*. Párizs: Seuil.
- Dubet, François – Danilo Martuccelli (1996): *À l'école. Sociologie de l'expérience scolaire*. Párizs: Seuil.
- Ehrenberg, Alain (1991): *Le culte de la performance*. Párizs: Calmann-Lévy.
- Ehrenberg, Alain (1995): *L'Individu incertain*. Párizs: Calmann-Lévy.
- Ehrenberg, Alain (1998): *La fatigue d'être soi – dépression et société*. Párizs: Odile Jacob.
- Ehrenberg, Alain (2002): Nervosité dans la civilisation: du culte de la performance à l'effondrement psychique. In: *L'individu dans la société d'aujourd'hui*, Párizs: Odile Jacob, 83–98.
- Ehrenberg, Alain (2005): L'autonomie, nouvelle règle sociale. Entretien avec Alain Ehrenberg. *Caisse nationale des Allocations familiales – Informations sociales*, (6), 126, 112–115. http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=INSO&ID_NUMPUBLIE=INSO_126&ID_ARTICLE=INSO_126_0112
- Ehrenberg, Alain (2010): *La société du malaise*. Párizs: Odile Jacob.
- Elster, Jon (1995): *A társadalom fogaskerekei. Magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban*. Budapest: Osiris, 128–138.
- Erőss Gábor (2010): Etnicitás a külvárosi iskolákban. A francia szociológia felismerései – magyarországi párhuzamok és tanulságok. In Fleischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbőségetermelő társadalom*. Budapest: Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Fassin, Didier (2004): Le corps exposé. Essai d'économie morale de l'illégitimité. In Didier Fassin – Dominique Memmi: *Le gouvernement des corps*. Párizs: EHESS, 237–266. (Magyarul: *A kiállított test*. Esszé a törvénytelenység morális ökonómiájáról. Ford. Szabó László, megjelenés előtt).
- Fassin, Didier (2009): Les économies morales revisitées. *Annales HSS*, 6, 1237–1266.
- Fassin, Didier (2010): *La raison humanitaire. Un histoire morale du temps présent*. Paris: Éditions de l'EHESS – Le Seuil/Gallimard).
- Felcsúti Péter (2012): Figyeljünk Amartya Senre! *Magyar Narancs*, 2012. február 7. <http://magyarnarancs.hu/felcsuti/figyeljunk-amartya-senre-78639>
- Ferge Zsuzsa (2012): *Vágányok és vakvágányok a társadalompolitikában*. Válogatott tanulmányok. Budapest: L'Harmattan – Könyvpont.
- Gábos András – Szivós Péter – Tátrai Annamária (2013): Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000–2012. In Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*.

- TÁRKI Monitor jelentések 2012. Budapest: TÁRKI, 37–60. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf
- Gábos András – Szívós Péter – Tátrai Annamária (2015): Jövedelmi szegénység és társadalmi kirekesztettség jellemzői Magyarországon. In: *Jól nézünk ki (...?)* Háztartások helyzete a válság után. TÁRKI Monitor Jelentések 2014. Budapest: TÁRKI, 44–60. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Gans, Herbert J. (1992): Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? *Esély*, (4), 3, 3–16. http://www.esely.org/kiadvanyok/1992_3/mireszolgalna.pdf
- Gedeon Péter (2013): Közjó és demokrácia. Két közgazdaságtani elmélet a demokráciáról. *Közgazdasági Szemle*, (60), december, 1318–1332. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1398/1/Kszemle_CIKK_1438.pdf
- Geremek, Bronislaw (1987): *La potence ou la pitié. L'Europe et les pauvres du Moyen-Âge à nos jours*. Párizs: Gallimard.
- Giczi Johanna–Sik Endre (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In Tóth István György (szerk.): *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009*. Budapest: TÁRKI, 65–84. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_kotet_teljes.pdf
- Hartog, François (2013): *Croire en l'histoire*. Párizs: Flammarion.
- Hartog, François – Revel, Jacques (2006) *A múlt politikai felhasználásai*. Budapest: L'Harmattan.
- Hunyadi György (2010): *A társadalmi közérzet hullámverése*. Budapest: Napvilág.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2012): Konszenzusok és ambivalenciák. Reflexiók egy értékkutatás eredményeihez. In Messing Vera – Ságvári Bence (szerk.): *Közösségi viszonyulásaink*. Budapest, MTA TK SZKI, 102–126.
- Karpik, Lucien (2007): *L'économie des singularités*. Párizs: Gallimard.
- Keller Tamás (2013): *Értékek 2013*. Bizalom, normakövetés, az állam szerepéről és a demokráciáról alkotott vélemények alakulása Magyarországon. „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei” c. kutatás 2013. évi hullámának elemzése. Budapest: TÁRKI. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/2013/2013_zarotanutmany_gazd_kultura.pdf
- Kincses Áron – Zsom Brigitta (2015): Rétegződés a térben. In *2011. évi népszámlálás*. 15. A társadalom rétegződése. Budapest: KSH, 111–130. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_15_2011.pdf
- Kiss Lajos András(2015): Étienne Balibar és a civilizált erőszak opciója. In Pabis Eszter (szerk.): *Az erőszak reprezentációi*. Debrecen: DU Press.
- Kolosi Tamás – Pósch Krisztián (2014): Osztályok és társadalomkép. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*, 139-156.
- Laki László (2006): Az ifjúság a magyar társadalomban. In Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek*. Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon. Budapest: Napvilág, 177–206.

- Lakner Zoltán(2012): *Vissza Európába*. Egy szolidaritáselvű szociálpolitika esélyei Magyarországon. Szegénység, mélyszegénység workshop. 2012. október 26. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung – Táncsics Alapítvány.
- Lannert Judit (2008): Iskolázottság, iskolarendszer és oktatáspolitikai. In Kolos Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2008*. Budapest: TÁRKI, 324–343.
- Lannert Judit (2012): *TÁRKI-közvéleménykutatás az oktatás területén a lakosság és a pedagógusok körében* (A 2012 decemberében végzett adatfelvétel elemzése.) Budapest: TÁRKI. http://www.hazaeshaladas.hu/ftp/oktatas_kutatas_lj_tarki_kozvelemeny-kutatasok.pdf
- Lepianka, Dorota – Gelissen, John – van Oorschot, Wim (2010): Popular Explanations of Poverty in Europe: Effects of Contextual and Individual Characteristics across 28 European Countries. *Acta Sociologica*, 53, 53–72. <http://asj.sagepub.com/content/53/1/53.abstract>
- Máder Miklós Péter (2011): Elfogyott a fehérgallér. In Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 131–142. http://ncsszi.hu/download.php?file_id=1403
- Martuccelli, Danilo (2007): L'ère des états d'âme : le sentimentalisme sans solidarité concrète. *Cahiers de recherche sociologique*, 43, 47–59.
- Martuccelli, Danilo (2010): *La société singulariste*. Párizs: Armand Colin.
- Martuccelli, Danilo (2011): A szingularista társadalom. Egyetemi e-jegyzet. Ford. Takács Erzsébet. Budapest: ELTE TáTK.
- Martuccelli, Danilo (2012): Elemzések és gondolatok az Individuumszociológiákról. Interjú Danilo Martuccellivel. Készítette Szépe András. *Replika*, 79, 23–44.
- Maurin, Érin (2009): *La peur du déclassement. Une sociologie des récessions*. Párizs: Seuil.
- Némédi Dénes (1996): *Durkheim. Tudás és társadalom*. Budapest: Áron Kiadó.
- Neményi Mária et al. (2013): *Az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság növekedésének elemzése 2010–2013 között*. Budapest: Egyenlő Bánásmód Hatóság. http://egyenlobanasmod.hu/tamop/data/EBH_7_kiadvany_Final_20130619.pdf
- OECD (2011): *Growing Income Inequality in OECD Countries: What Drives it and How Can Policy Tackle it?* Paris: OECD Riport. <http://www.oecd.org/els/soc/47723414.pdf>
- Ogilvie, Bertrand (2012): *L'Homme jetable. Essai sur l'exterminisme et la violence extrême*. Párizs: Éditions Amsterdam.
- Olson, Mancur [1965] (1997): *A kollektív cselekvés logikája. Közjavak és csoportelmélet*. Budapest: Osiris.
- Oxfam (2014): *Rigged rules mean economic growth increasingly "winner takes all" for rich elites all over world*. <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2014-01-20/rigged-rules-mean-economic-growth-increasingly-winner-takes-all>
- Örkény Antal – Székelyi Mária (2010): Az igazságosság társadalmi labirintusában. A társadalmi igazságosság normatív elveitől az igazságos elosztás gyakor-

- latáig, 1991–2008. *Szociológiai Szemle*, (20), 2, 4–41. http://www.szociologia.hu/dynamic/szocszemle_2010_2_4_41_orkenya_szekelyimpdf.pdf
- Örkény Antal – Székelyi Mária (2011): *Az igazságosság labirintusaiban – Társadalmi méltányosság és generációs igazságosság a 21. század Magyarországnán*. Budapest: Sík Kiadó.
- Paugam, Serge (2007): Les fondements de la solidarité. In Paugam, Serge (dir.): *Repenser de la solidarité*. Paris: PUF, 5–28.
- Paugam, Serge – Selz, Marion (2005): La perception de la pauvreté en Europe depuis le milieu des années 1970. Analyse des variations structurelles et conjoncturelles. *Économie et Statistique*, 383–385. http://www.insee.fr/fr/ffc/docs_ffc/es383-384-385m.pdf
- Pénzes János (2015): A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései. *Területi Statisztika*, (55), 3, 206–232. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2015/03/penzes.pdf>
- Peugny, Camille (2012): Des classes moyennes déclassées? Les limites d’une analyse globalisante. *Cahiers français*, 378, 51–58.
- Piketty, Thomas (2015): *Tőke a 21. században*. Budapest: Kossuth.
- Putnam, Robert D. (1995): Bowling Alone: America’s Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, (6), 1, 65–78. https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/journal_of_democracy/v006/6.1putnam.html
- Putnam, Robert D. (2007): E Pluribus Unum : Diversity and Community in the Twenty-First Century. *Scandinavian Political Studies*, (30), 2, 137–174.
- Replika (2008): „Boltanski és a kritika szociológiája” tematikus blokk. *Replika*, 62.
- Replika (2012): „Individuumszociológiák” tematikus blokk. *Replika*, 79. http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=113410
- Rényi Ágnes – Sik Domonkos – Takács Erzsébet (2014): A társadalmi integráció esélyei és patológiái: elemzési szempontok a késő modern társadalmak kor-diagnózisához. *Szociológiai Szemle*, (24), 3, 18–60. http://www.szociologia.hu/dynamic/renyi_et_al.pdf
- Revel, Jacques (2004): „A történelmet le kell hűteni”. Jacques Revel Budapesten. *Múlt-kor*, 2004. március. 9. <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=865>
- Róbert Péter (2014): *Osztálylétszám 2014*. Társadalom – hely – érték. Budapest: MTA TK PTI. http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/Osztalyletszam2014_MTATK.pdf
- Rosanvallon, Pierre (2006): *La contre-démocratie, la politique à l’âge de la défiance*. Párizs: Seuil. (Angolul: *Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust*. Cambridge University Press, 2008.)
- Rosanvallon, Pierre (2011): *La société des égaux*. Paris: Seuil.
- Rosanvallon, Pierre (2014a): *Le Parlement des invisibles*. Paris: Seuil.

- Rosanvallon, Pierre (2014b): *Refaire l'égalité*. Nantes: Téli Nantes. <http://www.telenantes.com/decouverte/les-conferences-de-luniversite-de-nantes/article/pierre-rosanvallon-refaire-egalite>
- Ságvári Bence (2012): Az átmenetek kora? A magyar fiatalok társadalomképéről. In Kovách Imre – Dupcsik Csaba (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Tanulmányok. Budapest: Argumentum, 63–82.
- Schnapper, Dominique (2002) *La Démocratie providentielle*. Essai sur l'égalité contemporaine. Paris: Gallimard.
- Sen, Amartya (2003): *A fejlődés mint szabadság*. Budapest: Európa.
- Sen, Amartya (2011): A fejlődés mint képességfejlesztés. In Scheiring Gábor – Boda Zsolt (szerk.): *Globalizáció és fejlődés*. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény. Budapest: Védegylet – Új Mandátum, 110–128. <http://www.vedegylet.hu/tekglob/sen.doc>
- Stiglitz, Joseph E. (2013): *The Price of Inequality*. New York: W. W. Norton & Company.
- Szívós Péter – Tóth István György (szerk.) (2004): *Stabilizálódó társadalomszerkezet*. TÁRKI Monitor Jelentések 2003. Budapest: TÁRKI. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a530.pdf>
- Szívós Péter – Tóth István György (szerk.) (2013): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI Monitor Jelentések 2012. Budapest: TÁRKI. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf
- Szívós Péter – Tóth István György (szerk.) (2015): *Jól nézünk ki (...?)* Háztartások helyzete a válság után. TÁRKI Monitor Jelentések 2014. Budapest: TÁRKI. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Takács Erzsébet (2012): „Individuumszociológiák”. Modernitásmegközelítések a francia szociológiában. Replika, 79, 7–21.
- Takács Erzsébet (2013): A francia családszociológia és a későmodernitás identitás-diskurzusa, *socio.hu*, 3, 45–57. http://socio.hu/uploads/files/2013_3/3takacs.pdf
- Takács Erzsébet (2014a): A szenvedő test legitimitása, avagy a morális ökonómia térhódítása. In Pabis Eszter (szerk.): *Az erőszak reprezentációi*. Budapest: Kijárat Kiadó, 67–85.
- Takács Erzsébet (2014b): A szingularitások piaca. Lucien Karpik szociológiai recepciója. In Halmos Károly – Kiss Zsuzsanna – Klement Judit (szerk.): *Piacok a társadalomban és a történelemben*. Debrecen: Hajnal István Kör – Társadalomtudományi Egyesület, 407–421.
- Takács Erzsébet (2014c): Szenvető testek – humanitárius cselekedetek. 2000, szeptember, 46–51. <http://ketezer.hu/2014/12/szenvedo-testek-humanitarius-cselekedetek/>
- TÁRKI Monitor (2003): lásd Szívós–Tóth (2004).
- TÁRKI Monitor (2012): lásd Szívós–Tóth (2013).
- TÁRKI Monitor (2014): lásd Szívós–Tóth (2015).

- Thibaud, Paul (2012): L'optimisme démocratique de Pierre Rosanvallon. *Le Débat*, 169, 136–141.
- Tóth István György (2006): Jövedelemeloszlás 1987 és 2005 között: In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 2006*. Budapest: TÁRKI, 42–64.
- Tóth István György (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében*. A gazdasági felemelkedés társadalmi felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése. Budapest: TÁRKI. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_elemzeszaro_toth.pdf
- Tóth István György (2010): A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének... In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*. Budapest: TÁRKI, 254–287. <http://www.tarki.hu/hu/publications/SR/2010/>
- Tóth István György (2013): Jövedelemeloszlás 2009–2012 között. In Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. TÁRKI Monitor Jelentések 2012. Budapest: TÁRKI, 5–35. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf
- Tóth István György (2015): Jövedelemeloszlás 2009–2014 között. In Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (...?) Háztartások helyzete a válság után*. Budapest: TÁRKI, 11–43. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Utasi Ágnes (2004): A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. *Századvég*, 24, 3–25. <http://www.c3.hu/scripta/szazadvég/24/utasi.htm>
- Utasi Ágnes (2013): *Kötelékben*. Szolidaritás-hálók és közélet. Szeged: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Belvedere.
- van Oorschot, Wim – Halman, Loek (2000): Blame or Fate, Individual or Social? An International Comparison of Popular Explanations of Poverty. *European Societies*, (2), 1, 1–28. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=952C528DF6D8991E4C07E29A54B813C8?doi=10.1.1.514.8235&rep=rep1&type=pdf>
- Vidra Zsuzsanna (2001): Könyvismertetések a multikulturalizmusról. *Regio*, 3, 266–278. http://epa.oszk.hu/00000/00036/00042/pdf/regio2001_3.pdf

KOVÁTS BENCE

REZSITÁMOGATÁS-CSÖKKENTÉS. AZ ÚJ LAKÁSFENNTARTÁSI CÉLÚ TELEPÜLÉSI TÁMOGATÁSOK VIZSGÁLATA 31 ÖNKORMÁNYZAT PÉLDÁJÁN*

A tanulmány két központilag finanszírozott lakásfenntartási célú támogatás, a lakásfenntartási támogatás (LFT) és az adósságkezelési szolgáltatás (AKSZ) a magyar kormány döntése nyomán 2015 márciusától történő megszüntetésének, valamint a feladat önkormányzatokra való átruházásának következményeit elemzi. 31 önkormányzat lakhatási települési támogatásait megvizsgálva a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az önkormányzatok többsége valamilyen jellegű lakásfenntartási támogatást folyósít annak ellenére, hogy az nem kötelessége. Ugyanakkor az új támogatási formák kevesebb támogatást biztosítanak a legalsó jövedelmi tized háztartásai számára, és egyes önkormányzatok az átláthatatlan döntéshozási folyamatok és tágran értelmezhető jogosultsági szabályok révén megkönnyítik a háztartások támogatásból való szelektív kizárását.

Bevezetés

Magyarországon a szociális segélyezés rendszere az utóbbi években, és különösen idén, jelentős átalakuláson ment keresztül (Mózer–Tausz–Varga 2015). 2014. december 15-én az Országgyűlés a rendszeres szociális segély, a lakásfenntartási támogatás (továbbiakban LFT), az adósságkezelési szolgáltatás (továbbiakban AKSZ), a méltányossági közgyógyellátás 2015. március 1-jével, illetve az óvodáztatási támogatás 2015. szeptember 1-jével történő megszüntetéséről döntött (2014. évi XCIX. törvény). A 2015. évi költségvetést megalapozó törvényben a szociális törvény módosításával a kormány az önkormányzatokra ruházta át a szociális segélyezés e részének felelősségét (1993. évi III. törvény, 2014. évi XCIX. törvény 89. §). Az önkormányzatok a hatáskörükbe kerülő segélyezést saját bevé-

* Jelen kutatás a Habitat for Humanity Magyarország finanszírozásával és szakmai segítségével készült el. Külön köszönet illeti Átolt Dorottyt, Koltai Lucát és Szekér András a kutatásban nyújtott segítségükért.

teleik terhére, új adók kivetésével, illetve a hátrányos helyzetű önkormányzatok a központi költségvetésből biztosított támogatás segítségével finanszírozhatják 2015. március 1-jétől.

Mivel a megszűnő állami szociális támogatások között két lakásfenntartási célú támogatás, a normatív lakásfenntartási támogatás (továbbiakban LFT) és az adósságkezelési szolgáltatás (továbbiakban AKSZ) is szerepelt, jelen tanulmány az önkormányzatok települési támogatásokról szóló rendeleteit lakhatási szempontból vizsgálja, azon belül is különösen azt, hogy az önkormányzatok 2015. március 1-jét követően milyen formában biztosítanak lakásfenntartási és adósságcsökkentési támogatást.

A megszűnő támogatások helye a lakáspolitikában

A két lakásfenntartási célú állami támogatás megszűnését nemcsak a segélyezés átalakításának kontextusában, hanem a magyarországi lakáspolitikára részeként is érdemes vizsgálni. Magyarországon a lakáspolitikát – a régió államszocialista múltú többi országához hasonlóan – rendkívül széttöredezett. E széttöredezettség tetten érhető a lakáspolitikára hatással bíró intézmények sokaságában és koordinációjuk hiányában, mely különösen szembetűnő annak fényében, hogy a társadalom jelentős részét érintő, a sajtóban sűrűn emlegetett problémák – úgymint a hajléktalanság, a devizahiteles válság kialakulása, a lakhatás megfizethetőségével kapcsolatos problémák (magas rezsiköltségek és lakbérek) – mind jelentős részben lakáspolitikai eszközökkel lennének kezelhetőek. A lakáspolitikát alakító intézmények közötti nagyobb együttműködésre és összhangra azonban nemcsak a jelentős részben e koordináció hiányának betudható társadalmi problémák súlyossága és a megkésett megoldási kísérletek (pl. a devizahitelezés esetén) magas társadalmi és pénzügyi költségei miatt lenne szükség, hanem azért is, mert a lakáspolitikát – és a lakhatási problémák kezelése – egymástól meglehetősen különböző szakpolitikai eszközök egyidejű alkalmazásából áll össze.

A lakáspolitikát jelenleg alakító eszközöknek többféle besorolása lehetséges, azonban e tanulmány céljához elegendő az újraelosztásra koncentrálni.¹ Az újraelosztás keretében az állam számos különböző lakáscélú támogatást biztosít. A lakáscélú támogatásoknak számos felosztása lehetséges, azonban e tanulmány tárgya szempontjából a támogatások céljuk szerinti felosztására érdemes összpontosítani. Hegedüs és szerzőtársai (Hegedüs et al. 2009: 30) felosztását egyszerűsítve és aktualizálva a központi költségvetés lakáscélú támogatásait a következő 3 + 1 kategóriába célszerű sorolni:

¹ Nem az újraelosztásba tartozó, ám lényeges eszköz a lakossági energiaszektorban az árak hatósági szabályozása, azaz ismertebb nevén a rezsicsökkentés. Noha az intézkedés fogyasztárányosan csökkentette a háztartások jelentős részének lakásfenntartási kiadásait, a több energiát fogyasztó, jobb jövedelmi helyzetű családoknak nyújtja a legnagyobb segítséget, az alacsony jövedelmű háztartásokat kisebb mértékben, míg a fával tüzelő háztartásokat egyáltalán nem éri el (Habitat for Humanity 2014: 38–39).

- magán-lakásberuházást (lakástulajdon-szerzést, valamint lakáskorszerűsítést, -felújítást, -bővítést) célzó támogatások,
- lakásfenntartást (lakásmegtartást) segítő támogatások,
- közvetlen állami szerepvállalás a lakásellátásban (állami bérlakás- és hajléktalanellátás),
- devizahitelesek segítő intézkedések.²

Míg a lakásberuházást támogató eszközök (mint pl. a családi otthonteremtési kedvezmény, a lakástakarék-pénztárak állami támogatása, a lakáshitelek kamattámogatása) jellemzően a saját tőkével vagy a hitelfelvételhez biztos jövedelemmel rendelkező rétegeket célozza, a lakásfenntartási célú támogatások a lakásköltségeit fizetni nem vagy csak nehezen tudó, szociálisan rászoruló, de lakhatással rendelkező réteget érinti, míg a közvetlen szerepvállalással az állam – elvben – jellemzően a lakhatással nem rendelkező, legalacsonyabb jövedelmű rétegeket támogatja. A gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy a fentebb tárgyalt támogatáscsoportok célzása már közel sem olyan pontos. A 2011-ben megszüntetett energiaár-támogatásban például a kevésbé rászoruló, középosztálybeli háztartások is részesültek (Hegedüs–Somogyi–Teller 2008).

A lakásfenntartási célú támogatások az alacsony bérlakásaránnyal – és a különösen alacsony szociális bérlakásaránnyal – jellemzett országokban nagy jelentőségűek, hiszen a szűkös kínálat következtében a piaci lakbérek magasak, a rendszerváltást követően lezajlott lakásprivatizáció nyomán pedig sokan úgy jutottak lakástulajdonhoz, hogy annak fenntartási költségeit nem tudják előteremteni (Lowe 2004, Kocsis 2004). A lakásfenntartási célú támogatások további kedvezményezettjei azok a lakásukat hitelből megvásárló lakástulajdonosok is, akik számára a megváltozott anyagi helyzetük vagy lakáshitelük törlesztőrészletének hirtelen emelkedése nem teszi lehetővé, hogy hitelüket önerőből törlesszék. A lakásfenntartási célú támogatások azért is bírnak különös jelentőséggel, mert működő szociális bérlakásszektor hiányában a piaci lakás fenntartását megfizetni – akár átmenetileg – nem tudó, ehhez segítségben az államtól nem részesülő rétegek könnyen hajléktalanszállóra vagy az utcára kerülhetnek, ebben a helyzetben pedig munkához jutni, a lakáspiacra újra visszatérni rendkívül nehéz. Éppen a támogatások szociális helyzetre vonatkozó jogosultsági feltételei miatt volt az LFT és az AKSZ szociális segélynek tekinthető.

A Habitat Magyarország 2014-re vonatkozó lakhatási szegénységről szóló jelentésének adataival számolva 2014-ben a nagyjából mintegy 190 milliárd forint³ összegű összes lakáscélú költségvetési kiadás 51 százaléka magán-lakásberuházá-

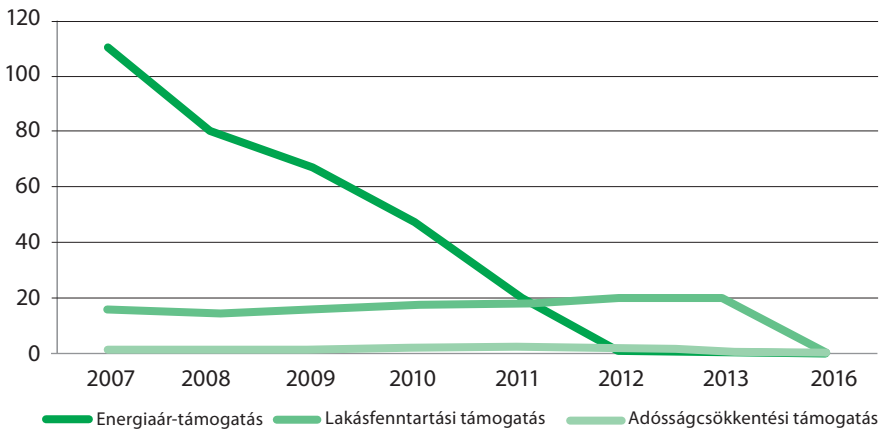
² A deviza-lakáshitelesek segítő intézkedések szintén besorolhatók a három kategória valamelyikébe, azonban mivel ezek szükséghelyzetet kezelő, meglehetősen szűk és speciális célcsoportokra koncentrált intézkedések, érdemes őket külön kategóriaként kezelni.

³ Egyes támogatások, köztük az LFT és AKSZ esetében a rájuk felhasznált összegre vonatkozóan a közzétett statisztikákból még nem elérhető pontos adat, ezért ezen támogatások esetében a 2013-as költést lehetett figyelembe venni.

sok támogatására fordítódott (Habitat for Humanity 2015: 66–69). Lakásfenntartási célú támogatásokra ugyan 2014-ben még az összeg nagyjából 13 százalékát használták fel, azonban a márciustól életbe lépő változtatásoknak következtében 2016-ra ez a kiadáscsoport 0 százalékra fog csökkenni.⁴ A közvetlen állami szerepvállalás a lakásellátásban (azaz a hajléktalanellátás és a Gyermekvédelmi Lakásalap) pedig a központi költségvetésben a lakhatási kiadások mintegy 5 százalékát teszi ki, noha az önkormányzatok kiadásai a központi költségvetésnél ezen a területen jóval jelentősebbek.

A költségvetési források megoszlásából világosan látszik (1. ábra), hogy a lakáspolitikai országosan a mediánjövedelemnél magasabb jövedelmű és/vagy jelentős saját tőkével rendelkező rétegek támogatására koncentrálnak (uo.). A jelenleg meglévő aránytalanság az LFT és az AKSZ megszüntetésével és 2015 júliusától a családi otthonteremtési kedvezmény (továbbiakban CSOK) bevezetésével azonban a jövőben tovább fokozódik, hiszen míg az előbbi támogatás megszüntetése a minimumra csökkenti a lakásfenntartási célú állami támogatás mértékét az összes lakáskiadáson belül (2015. évi C. törvény), addig a CSOK révén várhatóan 10 milliárdos nagyságrendben megnövekvő költségek szinten tartják, vagy adott esetben akár növelik a magán-lakásberuházásokat célzó központi támogatások jelenlegi magas arányát (Hajdú 2015).

1. ábra: A három legjelentősebb lakásfenntartási célú állami támogatás összege a központi költségvetésben (milliárd forint)

Forrás: KSH ESPROSS adatgyűjtése, valamint KSH (2014).

⁴ Noha a normatív LFT megszüntetését követően az alacsonyabb iparűzésiadó-bevétellel rendelkező önkormányzatok egyéb szociális feladataik ellátására kapnak az államtól támogatást (továbbiakban kompenzációs keret), és ennek jelentős részét települési lakásfenntartási támogatások nyújtására fogják felhasználni, a kompenzációs keret mégsem tekinthető lakásfenntartási célú kiadásnak, hiszen a támogatást a kormány nem kifejezetten lakásfenntartási, hanem általánosan szociális célra folyósítja.

Időben megvizsgálva a lakhatási támogatások változását szembevetve, hogy a központi lakásfenntartási célú támogatások milyen nagymértékű csökkenést követően kerültek megszüntetésre 2015-ben. Az LFT és az AKSZ eltörlése ugyanis csak betetőzése a lakásfenntartási kiadásokat kompenzáló állami támogatások 2007 óta tartó nagymértékű csökkentésének. A 2007-ben még 110 milliárd forintos nagyságrendű energiaár-támogatás (távhő- és gázártámogatás) összegének folyamatos csökkentését (2008. évi LXXVIII. törvény, XXVI. fejezet), majd 2011-es eltörlését követően ugyanis az LFT volt az utolsó jelentős, szociálisan célzott lakhatási támogatás idén márciusig. Azaz az egymást követő kormányok a 2007-ben még 130 milliárdos nagyságrendű lakásfenntartási célú központi támogatásokat 8 év alatt a minimumra csökkentették.

Főbb adatok az LFT-ről (KSH 2014)

- 450 ezer háztartás részesült benne 2013-ban
- Mértékét az egy főre jutó jövedelem és a háztartás tagjainak száma alapján egy képlet határozta meg
- Jövedelemhatár a nyugdíjminimum összegének 250 százaléka (71 250 Ft)
- Összege a háztartás tagjai számának növekedésével és a jövedelem csökkenésével arányosan emelkedett
- Összege átlagosan 3870 forint havonta
- Az esetek 61 százalékában a támogatást közvetlenül a szolgáltatóknak utalták, vagy tüzelőanyag formájában nyújtották
- A támogatás 90 százalékát a központi költségvetés, 10 százalékát az önkormányzatok állták

A központi lakásfenntartási célú támogatások megszüntetése

A normatív lakásfenntartási támogatás 2015 előtt

A normatív LFT-t 1993-ban a szociális törvény vezette be, és kezdetben csak az ellátás keretszabályait fektette le, a részletes szabályokat az önkormányzatok maguk határozták meg (Bényei 2011a). Az LFT 2004-ben vált az egységes szabályok alapján 90 százalékban az állam, 10 százalékban az önkormányzat által folyósított támogatássá, melynek mértékét egy képlet határozta meg a háztartás jövedelme, tagjainak száma és a lakott lakás nagyságának függvényében (1993. évi III. törvény 2015. február 28-ig hatályos verziója, 38. §). A 2004-es változtatás után az LFT azokat a nyugdíjminimum (jelenleg 28 500 Ft) 150 százaléká alatti egy főre jutó havi jövedelmű háztartásokat célozta meg, amelyek jövedelmeinek több mint 20 százalékát (korábban 35%-át) teszik ki a lakásfenntartással

kapcsolatos kiadások. A támogatás az összegét meghatározó képlet szerint a 15 ezer forint körüli egy főre jutó jövedelemmel és sok taggal rendelkező háztartásokat támogatta a leginkább, míg a kevesebb taggal és több jövedelemmel rendelkező háztartásokat kevésbé. Az LFT évente 17–19 milliárd forintot tett ki a költségvetésben 2011-ig.

2011-ben a szociális törvény módosításával az LFT jogosultsági jövedelemhatára – a kormány kommunikációjában hivatalosan a megszűnő energiaár-támogatás pótlása érdekében – a nyugdíjminimum 250 százalékára emelkedett (a lakásfenntartási kiadások jövedelemarányos 20 százalékos küszöbértékét is eltörölték) (2010. évi CLXXI. törvény). Viszont a támogatás összegét meghatározó képletben a törvénymódosítás nem változtatott, ezért sok jövedelemhatár alatti jövedelemmel rendelkező jogosult csak a juttatás 2500 forintban meghatározott minimális havi összegét tudta igénybe venni (vö. 1. táblázat).

A KSH adatai alapján az emelkedő jövedelemhatárral a 2010-es adathoz képest közel 140 ezer új támogatott részesült LFT-ben 2012-ben, azonban a jogosultak számának majdnem felével való bővülése csak 3 milliárd forinttal növelte meg az LFT-re fordított összeget (KSH 2014: 107). A számokból arra lehet következtetni, hogy az új jogosultak többsége havi 2500 forint körüli támogatásban részesült, és sokan egy évnél rövidebb időszakra kaptak támogatást, hiszen a 2010 és 2012 közötti támogatási összegnövekedést a támogatottak számának bővülésével elosztva csupán 1800 forintot kapunk (uo.). A változás hatása a támogatás átlagos havi összegén is megmutatkozott (1. táblázat). Míg 2010-ben 4400 forint volt az átlagos havi támogatás összege, 2012-re ez az összeg 3700 forintra csökkent (uo.).

1. táblázat: A lakásfenntartási támogatásra felhasznált összeg és a támogatottak száma 2003 és 2013 között

Év	Támogatásban részesült személyek	Felhasznált összeg (ezer Ft)	Lakásfenntartási támogatás átlagos havi összege (Ft)
2003	148 232	3 538 595	1989
2004	196 619	5 767 570	2444
2005	302 893	12 062 534	3319
2006	349 088	16 668 368	3979
2007	343 193	17 809 754	4325
2008	325 899	16 554 132	4233
2009	338 894	17 708 325	4354
2010	361 076	19 284 419	4451
2011	486 113	20 303 608	3481
2012	498 931	22 199 264	3708
2013	454 866	21 131 925	3871

Forrás: KSH (2014).

2011-ben került a lakásfenntartási támogatás szabályai közé az a kitétel, hogy az önkormányzatok saját rendeletükben „a lakókörnyezet rendezettségének biztosítására vonatkozó feltételeket” írhatnak elő az LFT-ért folyamodók számára [1993. évi III. törvény 2015. február 28-ig hatályos változata, 38. § (9)]. Ezt a gyakorlatot később az ombudsman is bírálta a támogatásért folyamodók magánszférához való jogának sérelme miatt (AJB-3384/2013. számú ombudsmani indítvány).

Összességében a normatív lakásfenntartási támogatás egy sok háztartást elérő, jelentős lakhatási támogatás volt. Ugyanakkor a támogatási forma hibájaként említhető, hogy a támogatás összegét az igénylők egy fogyasztási egységre jutó jövedelme és a háztartásnagyság alapján határozta meg,⁵ és nem vette figyelembe a háztartások jövedelemarányos lakásfenntartási költségeit (Bényei 2011a). Ez, illetve a támogatás 2011-es kiterjesztésekor hozott, a támogatás átlagos összegét jelentősen csökkentő új módosítások nem szolgálták a támogatási forma célzottságát, azonban a normatív LFT még így is jelentős támogatásnak bizonyult a legalsó jövedelmi tized háztartásainak (2. táblázat), amelyek még 2013-ban is a teljes felhasznált támogatási összeg majdnem felét kapták (KSH 2014: xviii).

2. táblázat: Az LFT összege különböző nagyságú és jövedelmű háztartások esetében a szociális törvényben szereplő képlettel számolva (2011. szeptember 1. és 2015. február 28. között)

Háztartásnagyság	A támogatáshoz szükséges egy fogyasztási egységre eső jövedelem (Ft)				
	2500 Ft támogatáshoz	3000 Ft támogatáshoz	4000 Ft támogatáshoz	6000 Ft támogatáshoz	8000 Ft támogatáshoz
1 fő	71 250–41 091	35 060	–	–	–
2 fő	71 250–47 793	43 102	33 719	–	–
3 fő	71 250–52 058	48 220	40 543	25 189	–
4 fő	71 250–55 011	51 763	45 267	32 276	19 284
5 fő	71 250–56 171	53 155	47 123	35 060	22 996
6 fő	71 250–57 176	54 361	48 731	37 472	26 213
7 fő	71 250–58 056	55 417	50 139	39 583	29 028
8 fő	71 250–58 832	56 348	51 381	41 446	31 511
9 fő	71 250–59 522	57 176	52 485	43 102	33 719
10 fő	71 250–60 139	57 917	53 472	44 583	35 694

Forrás: saját szerkesztés.

⁵ Az egy fogyasztási egységre eső jövedelem kiszámításakor a háztartástagok súlyozva szerepelnek: a háztartás első nagykorú tagjának arányszáma 1,0; a háztartás második nagykorú tagjának arányszáma 0,9; a háztartás minden további nagykorú tagjának arányszáma 0,8; a háztartás első és második kiskorú tagjának arányszáma személyenként 0,8; a háztartás minden további kiskorú tagjának arányszáma tagonként 0,7.

Az adósságkezelési szolgáltatás

Az LFT-nél lényegesen kisebb költségvetésű, kifejezetten a lakásfenntartási kiadásaiak fizetésével több hónapja elmaradó háztartásoknak segítséget nyújtó adósságkezelési szolgáltatás 2003-tól létezett Magyarországon. Az eladósodó háztartások számára tanácsadást, adósságcsökkentési támogatást (továbbiakban ACST) és alanyi jogon járó LFT-t is magában foglaló AKSZ biztosítása 2015 márciusáig a 40 ezer fő feletti lakosságszámú települések önkormányzatai számára volt kötelezően nyújtandó juttatás.

Az ACST-t az LFT-hez hasonlóan 90 százalékban a központi költségvetés, 10 százalékban az önkormányzat finanszírozta. A támogatás azoknak a nyugdíjminimum összegének 150 százaléka (42 750 Ft) alatti egy fogyasztási egységre eső jövedelemmel rendelkező háztartásoknak lehetett nyújtani, amelyeknek legalább hat hónapnyi számlaelmaradásuk volt, vagy a szolgáltatást a szolgáltató kikapcsolta számukra. A támogatást 50 és 400 ezer forint közötti adósság törlesztéséhez lehetett igénybe venni maximum az adósság 75 százalékának mértékéig, legfeljebb 18 hónapig. Ha valamely háztartás egyszer igénybe vette az adósságkezelést, akkor 2012 előtt 6 hónapig, 2012 óta 24 hónapig nem vehetett újra részt benne.

Az AKSZ 2003-as bevezetését követően a kormány 2007-ig a támogatásból finanszírozható adósságok körének kiterjesztésével, a 40 ezer fő feletti lakosság számú települések számára a támogatás biztosításának kötelezővé tételével és egy 2007-ben indított, az elérés bővítését ösztönző programmal fokozatosan terjesztette ki a támogatást (Bényei 2011b: 19). Ennek eredményeképpen a támogatás összege és a támogatottak száma 2011-ig gyors ütemben emelkedett (*3. táblázat*).

2011-ben a kormány jelentősen szigorította az AKSZ jogosultsági feltételeit. 2012-től az együttműködési kötelezettségüket teljesíteni nem tudó ügyfelek 48 hónapig nem vehették újra igénybe a szolgáltatást (Hegedüs–Horváth 2013: 76). További jelentős szigorítás volt, hogy 2012-től a program lejárátát követően a korábbi 6 helyett legkőzelebb 24 hónap múlva vált újraigényelhetővé a támogatás (uo.). A változások az AKSZ-t igénybe vevő háztartások száma és az ACST-re felhasznált összeg csökkenésének irányába hatottak. A szabályok szigorításának hatásaként 2011-ről 2013-ra összességében a támogatásban részesülő háztartások száma közel 20 ezerről a felére, alig több mint 10 ezerre csökkent; a támogatásra felhasznált összeg 41 százalékkal, 1,9 milliárd forintról 1,1 milliárd forintra csökkent; míg az átlagos támogatási összeg 13 százalékkal, 95 ezer forintról 107 ezer forintra nőtt (KSH 2014: 110).

3. táblázat: A lakásfenntartási támogatásra felhasznált összeg és a támogatottak száma 2003 és 2013 között

Év	Támogatásban részesítettek száma	Felhasznált összeg (ezer Ft)	Egy főre jutó támogatási összeg (Ft)
2003	2 626	121 905	46 422
2004	8 381	636 710	75 980
2005	8 648	621 303	71 844
2006	8 640	807 050	93 409
2007	8 649	757 144	87 541
2008	10 440	911 373	87 296
2009	13 603	1 159 839	85 263
2010	19 857	1 876 160	94 484
2011	19 892	1 885 710	94 797
2012	13 450	1 419 965	105 574
2013	10 463	1 121 545	107 192

Forrás: KSH (2014).

Annak ellenére, hogy a kisebb városokban és falvakban az adósságkezelési szolgáltatás biztosítása nem volt kötelező, a támogatott személyek több mint ötöde a 20 ezer főnél kevesebb lakosú településekről került ki (KSH 2014: 110). 2013-ban az általános csökkenés ellenére az előző évhez képest emelkedett a támogatást igénybe vevők száma az ezer főnél kisebb lakosságszámú településeken. A többi településtípusban azonban kivétel nélkül jelentősen csökkent a támogatásban részesülő háztartások száma.

A központi támogatások megszüntetése és a települési támogatások rendszerének kialakítása

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága (továbbiakban Államtitkárság) két, a költségvetésben meglehetősen kis összegű támogatás megszüntetését váratlanul és a szociális szakmát meglepve jelentette be 2014 novemberében. A kommunikációjában a kormány a két utolsó rászorultsági alapú központi lakásfenntartási célú támogatás eltörlését és a segélyezés önkormányzati hatáskörbe utalását azzal indokolta, hogy az önkormányzatok helyben jobban el tudják dönteni, ki a rászoruló és ki nem az (Magyarország Kormánya 2014, Czibere 2015).

Az Államtitkárság másik érve az átalakítás mellett az volt, hogy egyes önkormányzatok számára adóbevételük lehetővé teszi, hogy a segélyezési feladatokat átvállalják, ezért ezen településeken nem szükséges a központi segélyezés (Czibere

2015). Ennek megfelelően a kormány kötelezte az önkormányzatokat települési támogatásaikról szóló rendeletük megalkotására. A költségvetésben a 32 ezer forint/főnél alacsonyabb adóerő-képességű⁶ önkormányzatok támogatására pedig egy 30 milliárd forintos keretet különített el.

Az állami kompenzációs támogatás mértékét 60 százalékban a településen a 2014-ben rendszeres szociális segélyre és foglalkoztatást helyettesítő támogatásra fordított összeg alapján, 40 százalékban a település lakosság száma szerint határozzák meg, és a település adóerő-képessége szerinti kategóriájához rendelt szorzóval szorozzák be.⁷ Amennyiben a település 18 ezer forint alatti egy főre eső adóerő-képességű, a támogatás mértékét nem kell megszorozni (A kategória), 18 és 24 ezer forint közötti adóerő-képesség esetén a szorzó 0,5 (B kategória), 24 és 32 ezer forint közötti adóerő-képesség esetén 0,25 (C kategória), 32 ezer forint felett pedig a település nem jogosult állami támogatásra (D kategória) (2014. évi C. törvény, 2. melléklet, III/2).

A tavalyi segélyezési adatok hiányában jelenleg még nem lehet pontosan meghatározni, hogy a különböző adóerő-képességű önkormányzatok fordíthatnak-e a korábbi állami támogatások mértékével megegyező összeget települési támogatásaik folyósítására. Egyes alacsony iparüzési adó-bevétellel rendelkező önkormányzatok 2015-től akár magasabb összeget is kaphatnak a költségvetésből, mint a korábban erre fordított kiadásuk.⁸ A 3177 település túlnyomó többsége (2628 darab, azaz 83%-a) a legalacsonyabb adóerő-képességet jelentő A kategóriába esik, 166 (5%) a B kategóriába tartozik, 123 (4%) a C-be, míg 260 településnek (az összes 8%-a) 2015. március 1-jétől teljes egészében saját forrásból kell helyettesítenie a megszűnő ellátásokat (D kategória) (NGM 2015).

A szociális törvény 2015 márciusától hatályos változata szerint az önkormányzatok „települési támogatást nyújthatnak különösen a lakhatáshoz kapcsolódó rendszeres kiadások viseléséhez, a 18. életévét betöltött tartósan beteg hozzátartozójának az ápolását, gondozását végző személy részére, a gyógyszerkiadások viseléséhez, a lakhatási kiadásokhoz kapcsolódó hátralékot felhalmozó személyek részére” (1993. évi III. törvény, 45. § 1. bek.). E paragrafus alapján azonban az önkormányzatoknak nem kötelező ilyen célokra ellátásokat finanszírozniuk, és a törvény egyáltalán nem tér ki arra, milyen célcsoportnak, milyen szabályok

⁶ Az adott településen az éves iparüzési adóalap egy főre számított értéke a 2014. évi C. törvény Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről, 2. melléklet, V./1.c alapján.

⁷ Az NGM közlése szerint a támogatás mértékét a következőképpen számolják ki:

Támogatás összege adott településen = $[0,4 * (\text{település lakosság száma} * \text{adóerőképességi kategória szorzója}) / \text{Magyarország összlakossága településenként az adóerőképességi kategóriák szorzóival súlyozva} + 0,6 * (\text{a településen az FHT-hoz és RSZS-hez kifizetett önrész} * \text{adóerőképességi kategória szorzója}) / \text{Magyarországon FHT-hoz és RSZS-re összes településen kifizetett önrész összesen az adóerőképességi kategóriák szorzóival súlyozva}] * \text{kompenzációs keret teljes összege}$.

⁸ A rendszeres szociális segély (RSZS) megszüntetése, illetve a foglalkoztatást helyettesítő támogatás (FHT) járási hatáskörbe utalása és jogosultsági feltételeinek megváltoztatása miatt a tavalyi, jelenleg még nem hozzáférhető segélyezési adatok nélkül nem lehet pontosan megállapítani, pontosan milyen mértékű a segélyezésre fordítható összeg az egyes önkormányzatoknál.

szerint, milyen nagyságrendben kellene az önkormányzatoknak az előbbi célokra települési támogatást folyósítaniuk.

A kormány döntését a Magyar Önkormányzatok Szövetségének elnöke több megszólalásában kritizálta. Gémesi György elsősorban azt kifogásolta, hogy 2014 márciusától a kormány tervei szerint az önkormányzatoknak az iparűzési és az esetlegesen bevezetésre kerülő új adóbevételeikből kell előteremteniük szociális feladataik forrását, márpedig az iparűzési adóból származó forrásokat gazdaságfejlesztésre az önkormányzatoknak kell fordítaniuk (MÖSZ 2015). A MÖSZ a kompenzáció mértékét túl alacsonynak tartja, és úgy értékeli, összességében kevesebb forrása lesz az önkormányzatoknak szociális feladataik ellátására (uo.).

A szociálpolitikusok közül Ferge Zsuzsa (2014) és Győri Péter (2014) emelt szót – többek között – a normatív LFT és AKSZ megszüntetése kapcsán. A két szociálpolitikus elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a kormány korábbi intézkedései után az LFT és AKSZ megszüntetése súlyos problémákhoz, akár tömeges lakásvesztéshez is vezethetnek (Győri 2014). Mózer Péter és szerzőtársai pedig a segélyezési rendszer átalakításának tágabb kontextusában vizsgálva a márciusi átalakulásokat jutnak arra a következtetésre, hogy „az új segélyrendszer nem lesz képes a szegénység enyhítésére és a szegénységben élők további lecsúszásának megakadályozására” (Mózer–Tausz–Varga 2015: 63).

A lakásfenntartási célú támogatások önkormányzati hatáskörbe utalásának veszélyei

A 2015. március 1-jén kialakult új rendszerben az önkormányzatoknak jogában áll eldönteni, milyen formában fogják, illetve kívánják-e egyáltalán helyettesíteni a korábban az állam által egységes feltételekkel biztosított LFT-t és AKSZ-t. Mivel erősen valószínűsíthető, hogy az LFT és az AKSZ megszüntetése és a feladat önkormányzatokra hárítása a munkaalapú társadalom megvalósításának – és ennek keretében a normatív szociális támogatások leépítésének – politikai víziójába illeszkedik, a szociális támogatási rendszer legutóbbi átalakítása aligha a segélyezési rendszert érintő racionalizálási törekvés része (Mózer–Tausz–Varga 2015), ahogyan azt az Államtitkárság érvelésében sugallani próbálja (Czibere 2015).

Az önkormányzati gyakorlatok megvizsgálása előtt azonban érdemes áttekinteni, hogy a korábbi tapasztalatok alapján milyen veszélyei lehetnek annak, ha a támogatások elosztási szabályainak meghatározása állami hatáskörből – a kormányzati kommunikációban idealizált – önkormányzati hatáskörbe kerülnek.

A rendszerváltást követően bevett gyakorlattá vált, hogy az egymást követő kormányok a strukturális kényszerekből fakadó konfliktusokat az önkormányzatokra hárították (Vigvári 2008). Vigvári „lopakodó feladatdecentralizálásként” jellemzi azt a tendenciát, hogy az állam egyre több – konfliktus veszélyével fenyegető – feladatot delegált az önkormányzatok hatáskörébe, miközben az fel-

adatellátást biztosító, önkormányzatoknak járó normatív támogatások összege reálértéken csökkent (uo.: 157). A szociális segélyezés is hasonló megfontolások mentén került a rendszerváltás után jelentős részben önkormányzati hatáskörbe (Szalai 2005).

A LFT és az AKSZ nemcsak lakáspolitikai eszközök, hanem – szociális helyzetre vonatkozó jogosultsági szabályaikból kifolyólag – szociális segélyek is egyben, ezért megszüntetésük a szociális segélyezési rendszer nagymértékű átalakításába illeszkedik (Mózer–Tausz–Varga 2015). Ezért annak előrejelzéséhez, hogy az önkormányzatok milyen mértékben és formában fogják pótolni a megszűnő támogatásokat, érdemes áttekinteni Szalai Júlia önkormányzati segélyezési gyakorlatokat vizsgáló korábbi kutatásának eredményeit (Szalai 2005). Szalai 10 évvel ezelőtti, a hátrányos helyzetű önkormányzatok segélyezési gyakorlatait alakító motivációkat és strukturális kényszereket feltáró kutatásai igazolták, hogy Magyarország hátrányos helyzetű térségeiben a társadalom széles rétegeit érintő elszegényedés körülményei között az önkormányzati szinten elosztott állami támogatások még egységesen definiált jogosultsági feltételek megléte esetén is jelentős részben az (alsó) középosztályhoz kerülnek, míg a leginkább rászorulóknak csak egy részét kapják meg (uo.). A szűkös állami juttatásokért folytatott versenyben a középosztály tagjai rendszerint jobb esélyekkel indulnak, és számíthatnak az önkormányzatok szociális irodái munkatársainak jóindulatára (uo.).

Ezzel szemben a mélyszegénységben élő, tartósan munkanélküli, alacsony iskolázottságú, roma háztartások számára a jogosultsági szabályok sem kedveznek, és az önkormányzatok alkalmazottai saját társadalmi pozíciójukból fakadó elfogultságuk, valamint az olykor szintén segélyért folyamodó és/vagy adófizető társadalomnak való megfelelési kényszerből fakadóan alaposan megnehezítik számukra a segélyhez jutást. A megnövekedett igény miatt a segély átlagos összege is csökkent 1991 és 2001 között (Szalai 2005: 57–59). Szalai Júlia 600 fős mintán, hátrányos helyzetű településeken végzett két kutatása során arra az eredményre jutott, hogy a jobb anyagi helyzetű nem roma családok három vagy több eltartott gyerek esetén jellemzően mintegy 10 százalékkal több segélyt kaptak, mint az ő havi jövedelmük csupán kétharmadával rendelkező roma családok (uo.: 68).

Habár a középosztály előnyben részesítése nem csupán önkormányzati, hanem állami szinten is megvalósul, különösen a lakhatási kiadások területén (Habitat for Humanity 2014, 2015), jelentős különbség azonban, hogy egyes önkormányzatok segélyezési gyakorlatában a társadalmi csoportok kizárása az elviekben szociálisan célzott segélyezés területén belül valósul meg.

A Tárki idén megjelent, 2014-re vonatkozó Háztartás Monitorának eredményei szerint a legsó jövedelmi tized jövedelme 2012 és 2014 között a korábbi csökkenést követően jelentősen nőtt, és a szegénységet mérő egyéb mutatók is pozitív változást mutatnak (Tóth 2015). Ugyanakkor Mózer és szerzőtársai kiemelik, hogy „a súlyos anyagi nélkülözést és a munkaintenzitást mérő mutatók kedvező változása mögötti intézkedések [– a rezsicsökkentés, családi kedvezmény kiterjesztése, közmunkaprogramok –] a legszegényebbeket csak részben

vagy csak egyes elemeikben érik el” (Mózer–Tausz–Varga 2015: 64). A Habitat for Humanity 2013-as, lakhatási szegénységről szóló jelentése is kiemeli, hogy a rezsicsökkentés a szegény háztartások egy jelentős részét nem érte el (Habitat for Humanity 2014: 38–40). Ezért a lakásfenntartási célú támogatások megszüntetését egyes társadalmi csoportok számára a kormányzati intézkedések (elsősorban a közmunkaprogramok és a rezsicsökkentés) kompenzálják, a szegény lakosság ezen intézkedésekből profitálni nem, vagy csak korlátozottan tudó részének helyzete jelentősen romlana, ha az önkormányzat nem helyettesíti a korábban megszüntetett állami normatív lakásfenntartási célú támogatásokat.

A fentiek ismeretében a lakásfenntartási célú támogatások önkormányzati hatáskörbe kerülésével a korábbi gyakorlatnál a legszegényebb lakosságot, és különösen a romáknak kevesebb támogatást biztosító elosztásra lehet számítani. Szalai (2005) kutatási eredményei ugyanis azt mutatják, hogy Magyarországon az önkormányzatok egy jelentős része még akkor sem folytat a jogosultak jövedelmi-szociális helyzete szerint jól differenciáló és konzekvens segélyezést, ha annak fedezetét nem helyi adókból kell biztosítaniuk, hanem azt a központi költségvetés nyújtja. A magasabb adóbevétellel rendelkező, ezért az új támogatási feladatot saját forrásból finanszírozni kénytelen önkormányzatok pedig inkább abban lesznek érdekeltek, hogy minimális szinten tartsák helyi adóikat, és várhatóan nem lesznek érdekeltek új helyi adók kivetésében a segélyezés korábbi mértékének fenntartása érdekében. Habár elvben a települési önkormányzatok is folytathatnak – és minden bizonnyal egyes önkormányzatok ténylegesen folytatnak is – legalább a megszüntetett LFT-hez és AKSZ-hez hasonló célzású segélyezést, az önkormányzatokra nehezedő strukturális kényszerek miatt elképzelhető, hogy az önkormányzatok a lakosság legszegényebb rétegét nem vagy csak korlátozottan elérő lakásfenntartási támogatási rendszert alakítanak ki.

A kutatás módszertana

Jelen kis léptékű kutatás az alacsony jövedelmű háztartások lakásfenntartási kiadásait kompenzáló két támogatási forma, az LFT és az AKSZ 2015. február 28-i hatállyal való megszüntetésével és a feladat önkormányzatokra hárításának következményeivel foglalkozik. Noha a lakásfenntartási célú támogatások önkormányzati hatáskörbe utalásának pénzügyi következményei a 2014-es segélyezési adatok hiányában egyelőre még nem vizsgálhatóak, az önkormányzatok új kialakuló segélyezési gyakorlatáról már rendelkezésre állnak információk. A településeknek ugyanis a költségvetés megalapozásáról szóló törvény értelmében 2015. március 1-jéig kötelezően el kellett fogadniuk a települési támogatásokra vonatkozó rendeletüket (2014. évi XCIX. törvény, 89. §). Mivel mind a 3177 magyarországi önkormányzat segélyezési rendeletének áttekintése meghaladta volna a kutatáshoz rendelkezésre álló kapacitást, jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy a 3177 magyarországi önkormányzat kb. 1 százalékát kitevő 31,

véletlenszerűen kiválasztott önkormányzat új, március 1-jétől hatályos szociális rendelete rendelkezik-e lakhatási támogatásokról, és amennyiben vannak ilyenek, milyen irányú változások, tendenciák fedezhetők fel az önkormányzatok új szociális támogatási gyakorlatában.

A mintában szereplő 31 önkormányzat (lásd *Melléklet*) véletlenszerűen került kiválasztásra úgy, hogy azok a LFT felhasználásában (felhasznált összeg mértéke) régiók és különböző nagyságú települések között mutatkozó különbségeket leképezzék. A kutatás célja a változások az LFT-ben és AKSZ-ben korábban részesülő háztartások szempontjából történő vizsgálata, és nem az önkormányzati lakhatási támogatási gyakorlatok minél szélesebb spektrumának bemutatása. Ennek érdekében a mintába az adott régióból és adott nagyságú települések közül annyi település került kiválasztásra, amekkora arányú összeg az adott régióban és az adott településkategóriában LFT-re felhasználásra került 2013-ban a KSH Területi Statisztikai Adatbázisának és a 2013-as *Szociális statisztikai évkönyv* adataival számolva. E súlyozott területi kiválasztásnak köszönhetően kelet-magyarországi önkormányzatok nagyobb arányban szerepelnek a mintában, mint nyugat- és közép-magyarországiak, és kevesebb kistelepülést vizsgáltunk, mintha teljesen véletlenszerűen választottunk volna a 3177 magyarországi önkormányzat közül.

Az önkormányzatok kiválasztásához az LFT-re 2013-ban felhasznált összeg 7 magyarországi régió + Budapest, illetve a KSH településnagyság-kategóriái szerinti eloszlás lett figyelembe véve a KSH 2013-as *Szociális statisztikai évkönyv*-ében szereplő adatokat felhasználva. (A KSH településnagyság-kategóriái: 0–499, 500–999, 1000–1999, 2000–4999, 5000–9999, 10 000–19 999, 20 000–49 999, 50 000–99 999, 100 000 feletti lakosság számú települések, valamint Budapest.) A területi súlyozás így csökkenti annak az esélyét, hogy túlnyomó többségben olyan települések rendeletei kerülnek elemzésre, ahol az LFT-t korábban nem sokan vették igénybe.

A kiválasztott települések új települési támogatásokról szóló rendeleteinek lakhatásra vonatkozó részei a következő dimenziók szerint kvalitatív tartalom-elemzéssel vizsgáltuk.

A támogatások formája:

- Lakásfenntartási célú támogatás megléte
- Adósságkezelési szolgáltatás vagy adósságcsökkentési támogatás megléte és feltételei
- Egyéb, nem lakásfenntartási célú más lakhatási támogatás megléte és feltételei

A támogatások főbb szabályai:

- Jövedelemhatár meghatározása
- Egyéb jogosultsági feltételek (pl. a ház rendezettségére vonatkozó feltételek)
- Támogatás felhasználására vonatkozó feltételek (pl. támogatható kiadástípusok)

- Támogatási összeg meghatározásának módja
- Támogatásról döntő személy, intézmény

Amennyiben kifejezetten települési lakásfenntartási támogatás és adósságkezelési szolgáltatás nem szerepelt a rendeletben, más közműköltésekre, lakbérre, lakáshitel-törlesztésre fordítható támogatások voltak lakásfenntartásiként értékelve, bármilyen hátralékkezelésre vonatkozó támogatás adósságkezelési szolgáltatásként, és az előző kategóriákba nem sorolható, bármilyen formájú más lakhatási célú támogatás az „egyéb lakhatási támogatás” kategóriába sorolódott. A kutatás keretében a Nemzeti Jogszabálytár internetes felületére 2015. június 8. előtt feltöltött települési támogatásokról szóló önkormányzati rendeleteket elemeztük, így a rendeletek e dátum utáni esetleges módosításai nincsenek figyelembe véve.

Az önkormányzati lakásfenntartási támogatásokban mutatkozó tendenciák

A vizsgált önkormányzatok rendeleteikben a lakhatást különböző formában támogatják. A legtöbb – a 31 közül 26 – önkormányzat valamilyen formában folyósít lakásfenntartásra (is) felhasználható támogatást, bár a korábbi állami támogatás feltételeitől – egy település, Békéscsaba kivételével – lényegesen eltérő szabályok szerint. Adósságkezelési szolgáltatást sokkal kevesebb, csupán 5 önkormányzat nyújt, viszont ezen támogatási forma korábban is csak a 40 ezer főnél magasabb népességű városokban volt kötelező. A két megszüntetett állami támogatáshoz hasonló juttatáson túl 8 önkormányzat ad szociális tüzelőtámogatást, egy település folyósít lakástulajdon-szerzést segítő támogatást, egy másik rendkívüli fűtési támogatást, Diósd pedig lakbértámogatást is biztosít a támogatási feltételeknek megfelelő háztartások számára.

Települési lakásfenntartási támogatások

Változó jogosultsági szabályok

Az önkormányzatok települési támogatásokat szabályozó rendeleteit megvizsgálva az a tendencia figyelhető meg, hogy a vizsgált 31 önkormányzat közül kevesen alkalmazzák a korábbi, normatív LFT összegét meghatározó képletet. A vizsgált önkormányzatok közül csupán egy, Békéscsaba folyósít lakhatási támogatást az LFT eredeti szabályai szerint. A többi település rendelete különbözőképpen határozza meg a lakásfenntartási célú támogatások szabályait, azonban a korábbi központi LFT szabályozásához képest egyik sem célzottabb szociálisan, azaz a leginkább rászoruló háztartásokat kisebb mértékben támogatja, mint korábban az LFT.

Új rendeleteikben a települések jellemzően a korábbi képletnél egyszerűbb szabályokat határoztak meg a támogatás összegének kiszámítására. A 31 vizsgált önkormányzat közül 3 település, Gávavencsellő, Hódmezővásárhely és Vámosatya egyáltalán nem nyújt semmilyen támogatást rászoruló lakosaiknak lakhatási költségeik fedezéséhez, Nagykállón pedig csak kéthavi közüzemi díjhátralék esetén igényelhető települési támogatás.⁹ Kótajon csak szociális tűzifátámogatást biztosít az önkormányzat. A 31 vizsgált önkormányzattól tehát 28 nyújt valamilyen lakhatási támogatást, azonban a lakásfenntartási költségekhez csak 26 önkormányzat járul hozzá ténylegesen, azaz települési támogatásairól szóló rendeletük alapján a vizsgált önkormányzatok több mint 15 százaléka egyáltalán nem nyújt támogatást lakosai lakásfenntartási költségeihez.

Az önkormányzatok március 1-je után lakásfenntartási támogatásaikkal igyekeznek a korábbinál szűkebb jövedelmi csoportot megcélozni. A lakásfenntartási támogatást valamilyen formában márciust követően is folyósító összes település – Békéscsaba kivételével – az LFT korábbi jövedelemhatárától eltérő jövedelemhatárt állapít meg szociális rendeletében. A 26 település közül 22 alacsonyabb jövedelemhatárt állapított meg az LFT korábbi 250 százalékos jövedelemhatáránál. Közülük 12 település lényegesen lejjebb szállította a támogatás jövedelemhatárát, azaz az önkormányzatok egy része a 40–70 ezer Ft/fő közötti jövedelmű háztartásokat kizárja a támogatásból (4. táblázat). Mivel a 2011-es szabálmódosítás miatt a 40–70 Ft/fő közötti jövedelműek egy jelentős része 2015. március előtt csak 2500 forint körüli LFT-ben részesült, a támogatás megvonása ettől a jövedelmi csoporttól minden bizonnyal az adminisztrációs teher csökkentését is szolgálja.

---

⁹ Habár az önkormányzat rendeletében szerepel a lakáscélra nyújtott támogatás, azonban annak feltétele, hogy a háztartás lakásfenntartási kiadásai meghaladják az összjövedelmét, ez gyakorlatilag teljesíthetetlen feltétel.

4. táblázat: A lakásfenntartási települési támogatás jogosultsági
jövedelemhatárának változása a vizsgált településeken

Jövedelemhatár			
Emelkedett (3 település)	Nem változott (1 település)	Kismértékben csökkent ^a (10 település ^b)	Nagymértékben csökkent ^c (12 település)
Budapest XXII., Cikó, Kántorjánosi	Békéscsaba	Almásfüzitő, Ásotthalom, Bátonyterenye, Debrecen, Jánkmajtis, Jászberény, Mezőtúr, Miskolc, Nagyharsány, Szikszó	Akasztó, Bajót, Bószénfa, Csárdaszállás, Diósd, Drégelypalánk, Ibrány, Kakucs, Méra, Ózd, Szigetvár, Vasszentmihály

^aA nyugdíjminimum 200%-áig csökkent.

^bMiskolc és Szikszó a többtagú háztartások számára az összjövedelmekre vonatkozó jövedelemhatárt állapít meg, így a háromnál több tagú háztartások számára a jövedelemhatár lényegesen csökkent.

^cA nyugdíjminimum 150%-ára vagy az alá csökkent.

Forrás: saját szerkesztés.

Csökkenő támogatás az alacsony jövedelműek számára

A települési lakásfenntartási támogatások szabályai nagyon eltérő gyakorlatokat mutatnak, azonban az önkormányzatok túlnyomó többsége jelentősen szűkítette a támogatás mértékét. A vizsgált önkormányzatok többségének új lakhatási segélyezési gyakorlatára érvényes, hogy az LFT-t korábban igénybe vevő 30 ezer Ft/fő jövedelemnél kevesebbet kereső, legszegényebb lakosság kevesebb támogatást kap, mint 2015 márciusa előtt.

A 26 lakásfenntartási célú támogatást saját forrásból továbbra is nyújtó önkormányzat közül összesen 16-an a jövedelemhatár meghatározásán túl nem differenciálnak a támogatottak jövedelmi helyzete alapján, azaz a jövedelemhatár alatti egy főre jutó jövedelemmel rendelkezők azonos összegű támogatást kapnak, függetlenül attól, hogy jövedelmük a jövedelemhatárhoz vagy inkább a nullához közelít. A támogatás összegét a jogosultak jövedelme szerint differenciáló 10 önkormányzat többségéről (az egy Békéscsaba kivételével) is elmondható, hogy segélyezési gyakorlatukkal a legszegényebbek lényegesen kevesebb támogatást kapnak, mint az LFT keretében, míg a korábban csak minimális támogatásra jogosult 2–3. jövedelmi decilisbe tartozó, 40–60 ezer Ft/fő jövedelmű háztartásokat a változások kevésbé érintik negatívan, sok településen pedig több támogatásra jogosultak, mint korábban.

Változtatások az egyedül élők javára

Az önkormányzatok jövedelmi viszonyaik alapján csak elvétve és csak kismértékben különböztetik meg a rászorulókat a nekik járó támogatás összegét tekintve, a háztartások nagysága alapján azonban lényeges különbséget tesznek a jogosultak között – ám az LFT szabályaival ellentétesen nem a többtagú, hanem az egyszemélyes háztartások javára. Míg a normatív LFT jogosultságainál a többtagú háztartások magasabb elismert lakásfenntartási költségeik miatt több támogatásra voltak jogosultak, valamennyi vizsgált önkormányzat új rendeletében a többtagú háztartások változó mértékben ugyan, de rosszabbul járnak a segélyezés önkormányzati hatáskörbe utalásával.

Az egyedül élők (vagy egyes települések rendeletében az egyedülállók) már önmagában azzal a változtatások haszonélvezői, hogy az önkormányzatok jellemzően nem tesznek különbséget a jogosultak között háztartásnagyság szerint. Mivel az önkormányzati lakásfenntartási célú támogatások az egyes háztartásoknak járnak, 11 önkormányzat eljárása alapján – ha a jövedelmük a jövedelemhatár alá esik – egy nyolctagú család lakhatási költségeit ugyanakkora összeggel támogatja, mint például egy egyedül, kisebb ingatlanban élő jogosultét.

A Tolna megyei Cikón például, amennyiben a polgármester megítéli a támogatást, a nyugdíjminimum 250 százaléka, azaz 71 ezer forint alatti egy főre jutó jövedelem esetén minden jogosult egységesen 3000 forint támogatást kap, amely összeg kb. harmada annak, amennyi LFT-t kapott egy havi 47 ezer forintból élő négytagú család 2015 márciusa előtt. Ugyanakkor azok a havi 60–70 ezer forintból élő egyedül élők, akik korábban csak 2500 forint LFT-re voltak jogosultak, most havi 3000 forintot kaphatnak. Ennél némileg kevésbé igazságtalan elosztási gyakorlat, ha az önkormányzat az LFT-énél alacsonyabb jövedelemhatárt határoz meg, ám a legszegényebbek így is rosszabbul járnak. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Mérán például 42750 forint alatti egy főre jutó jövedelem esetén a háztartások egységesen 5000 forint támogatást kapnak a polgármester kedvező döntése esetén, amivel az előbb említett 47 ezer forintból élő négytagú család rosszabbul jár, azonban a korábban LFT-ben részesülők többsége, de leginkább az egy- és kétfős háztartások nagyobb összegű támogatást kapnak.

Az önkormányzatok jelentős része viszont még ezen túl is az egyedül élőknek kedvező és a többtagú családok számára hátrányos feltételeket állapítottak meg rendeletükben. 15 önkormányzat az egyedül élők számára magasabb egy főre eső jövedelemhatárt állapított meg, mint a több mint egytagú háztartások számára. Debrecen az egyedül élőket a leginkább előnyben részesítő önkormányzat, hiszen nemcsak a jövedelemhatár magasabb az egyedül élők számára, hanem a rendelet szerint egy egyedül élő 500 forinttal magasabb támogatásra jogosult, mint akár egy soktagú család. Csupán 7 olyan önkormányzat van, amely a többtagú háztartások számára magasabb összeget állapít meg, azonban jellemzően ők sem differenciálnak a támogatás mértékében annyira, mint a korábbi normatív LFT szabályai.

A támogatás felhasználhatóságának szűkülése

Nemcsak a támogatási összeg változik, hanem a támogatás felhasználhatósága is. Míg a normatív LFT-t lakbérre, lakáshitel-törlesztésre, közműkölségekre és fűtőanyag vásárlására is lehetett fordítani, addig több önkormányzati rendelet szűkíti a támogatás felhasználását. A valamilyen lakásfenntartási célú támogatást folyósító 26 önkormányzat közül 22 településen határozzák meg részletesen, hogy milyen kiadásokra lehet fordítani a juttatást. 8 településen lakbérre nem fordítható a támogatás, lakáshitel-törlesztésre pedig csak 4 településen lehet igénybe venni a települési támogatást. A felhasználás szűkítésének azonban – tekintve mind az LFT, mind a települési lakhatási támogatások alacsony összegét – önmagában nincs túl nagy jelentősége, mivel egy-két közműszámla elviszi a támogatás összegét.

Sokkal problémásabb, ahogyan a támogatások felhasználhatóságát leginkább szűkítő Miskolc, Mezőtúr és Ózd önkormányzatai eljárnak. A városok ugyanis olyan szűkítéseket alkalmaznak, hogy az önkormányzati tulajdonú közművek prioritást élveznek a támogatás felhasználásánál. Mezőtúron az önkormányzati támogatás felhasználásánál a szemétszállítási díj elsőbbséget élvez, és mivel a támogatás felső határa 2000 forint, gyakorlatilag csak ez az egy költség fedezhető belőle. Miskolc a fűtési költségek viseléséhez nyújt lakásfenntartási támogatást, de csak a fűtési szezon idejére, október 1. és március 31. között. Az ózdi rászoruló is elsősorban fűtési költségeik, illetve az önkormányzati lakásban élők lakbérük fedezésére fordíthatják a támogatás, és csak másodsorban a többi számlára.

A lakásfenntartási költségek kötelezően magas jövedelemaránya

A támogatás szociális célzottsága javításának irányába tett lépés lehetne, hogy egyes önkormányzatok rendeletei a támogatást a lakásfenntartási költségek jövedelemhez mért bizonyos arányához kötik. Ugyanakkor 4 önkormányzat 30 százalékban határozza meg a lakásfenntartási kiadások jövedelemhez viszonyított minimális arányát. Mivel Magyarországon átlagosan a háztartások jövedelmének 24,7 százalékát teszik ki a lakásfenntartási kiadások, a 30 százalékos küszöbérték kissé magasnak számít. Ebből kifolyólag ez a feltétel sok olyan háztartást kizár a támogatásból, akik rászorulnának a segítségre. Mezőtúron például a gyakorlatilag csak a szemétszállítási díjhoz felhasználható, legfeljebb 2000 forintos támogatás csak abban az esetben jár, ha a háztartás lakásfenntartási kiadásai elérik a jövedelem 30%-át.

Szubjektív döntések elősegítése

Habár a kormány a szociális támogatások önkormányzati hatáskörbe utalását azal indokolja, hogy az önkormányzatok jobban el tudják dönteni, ki a rászoruló, az önkormányzati rendeletek arról tanúskodnak, hogy sok településen a rászor-

ultságot szubjektívan megítélhető, a magánszférához való jogot sértő feltételek alapján állapítják meg, hasonlóan a Szalai tanulmányában leírtakhoz (Szalai 2005).

A rendeletekben fellelhető szubjektív döntést elősegítő szabályok egyik jellemző példája, amikor rendeletében az önkormányzat nem határoz meg egyértelmű szabályokat a támogatás összegére és a jogosultságra vonatkozóan. Hat önkormányzatnál elsősorban a jegyző, a polgármester vagy a polgármesteri hivatal alkalmazottainak belátásától függ, hogy az adott háztartás mekkora összegű támogatásban részesül, mivel a rendeletekben nincsenek a támogatás összegét meghatározó konkrét szabályok.

A szubjektív támogatási feltételek másik jellemző formája, amikor az önkormányzatok az érpataki önkormányzat gyakorlatát átvéve – és már az LFT korábbi szabályozása által is megengedett módon – a lakás és a porta „rendezettségére” vonatkozó részletes feltételek teljesítését írják elő a lakásfenntartási célú települési támogatásban részesülők számára. Habár ezt a gyakorlatot korábban az ombudsman is elítélte és az érintettek magánszférához való jogába ütköznek találta (AJB-3384/2013. számú ombudsmani indítvány), a 26-ból 7 településen születtek részletes szabályok arra vonatkozóan, hogy a lakhatási támogatást igénylő lakásának, portájának rendezettsége mit is jelent pontosan, és a polgármesteri hivatal munkatársai hogyan ellenőrizték azt. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Ibrányban a támogatásért folyamodók számára az önkormányzat egyebek között kutyájuk chippel való ellátását, a kert gyomlálását, a ház előtti szennyvízelvezető árok tisztítását írja elő a rendelet. A Somogy megyei Bőszénfán a veteményeskert megművelése is a lakhatási célra igényelhető rendszeres települési támogatás megítélésének feltételei között szerepel, Miskolcon pedig a mellékhelyiség tisztán tartása a lakásfenntartási támogatás egyik feltétele. További, a leginkább rászorulókat kizáró feltétel szerepel Miskolc és Bátorterenyre rendeletében, miszerint olyan túlzásfolt lakásban lakó háztartások számára nem nyújtható támogatás, ahol a lakás egy főre jutó alapterülete nem haladja meg a 6, illetve 7 négyzetmétert.

Mivel a polgármesteri hivatalok apparátusa a kapacitáshiány, egyes érintettek ellenállása és a feltételek erős szubjektivitása miatt vélhetően nem lesz képes ugyanolyan részletességgel ellenőrizni az összes háztartás ingatlanának „rendezettségét”, ezért a szubjektív szempontok, a támogatásra jogosultak polgármesterhez, szociális ügyintézőkhöz, jegyzőhöz vagy a képviselő-testülethez való viszonya, illetve a döntéshozók hozzáállása jelentős szerepet játszhat abban, hogy az illetőt támogatásra érdemesnek találja-e az önkormányzat. A szegényebb kistelepeken ez könnyen a segélyért cserébe várt szívességek rendszerének erősödését vonhatja magával, ami még tovább növeli a legalacsonyabb jövedelmű rétegek kiszolgáltatottságát.

Fennáll a veszélye, hogy az önkormányzatok a szubjektív feltételeket a szegények területükről való kiszorítására fogják felhasználni, ezzel is fokozva a szociális és gazdasági problémák területi koncentrációját, növelve a szegregáció mértékét.

Az adósságkezelési szolgáltatás az új önkormányzati szociális rendeletekben

Mivel az AKSZ állami finanszírozása 2015. márciustól megszűnt, az önkormányzatok döntik el, fenntartják-e azt, átalakítják, vagy egyáltalán nem különítenek el forrást lakossági adósságkezelés céljára. Az adósságkezelési szolgáltatást 2015 márciusa előtt kötelezően biztosító 40 ezer fő feletti lakosság számú, a kutatási mintába bekerülő 5 település közül 2, Miskolc és Hódmezővásárhely március után semmilyen adósságkezelési szolgáltatást nem biztosít. A 31 vizsgált önkormányzattól csupán 5-ben, Békéscsabán, Budapest XXII. kerületében, Debrecenben, Kántorjánosiban és Szigetváron van márciust követően adósságkezelési szolgáltatás. Ezen felül Bátorfyerenyén rendkívüli települési támogatás, Nagykovácsón pedig átmeneti segély igényelhető az adósságok törlesztésére. Az AKSZ-t 2015 márciusa után biztosító 5 település közül 4 megemelte a korábban a nyugdíjminimum 150 százalékában meghatározott rászorultsági jövedelemhatárt, viszont lecsökkentette a támogatás maximális mértékét, míg Szigetváron a rászorultsági jövedelemhatárt és a támogatás mértékét is leszállította az önkormányzat.

Fontos megemlíteni, hogy ezen 5 település közül 2 semmilyen, 2 másik önkormányzat pedig csak minimális összeget kap az alacsonyabb adóerő-képességű önkormányzatok támogatására létrehozott állami kompenzációs keretből. Amennyiben ez a tendencia országosan is jelen van, a jelenleg a kompenzációs keretből csak minimális összegű támogatásban részesülő, korábban adósságkezelési támogatást – jelentős részben kötelezően – folyósító települések nagy részén az adósságkezelésre rendelkezésre álló keret szűkülni fog. Az adósságkezelési szolgáltatásban a támogatás mértékének meghatározása már 2015 márciusa előtt is az önkormányzatokon múltott, a leglényegesebb változás azonban az, hogy ezután a legalacsonyabb jövedelműeknek a feljebb emelt jövedelemhatár miatt az alsó középosztály csoportjaival kell versenyezniük a szűkösebb támogatásokért, így számukra várhatóan nagyobb nehézséget fog okozni adósságaik törlesztése.

Egyéb lakhatási támogatások

A lakásfenntartási támogatáson és az adósságkezelési szolgáltatáson kívül az önkormányzatok mindkét támogatástól eltérő, saját lakásfenntartási célú támogatást is folyósíthatnak. A 31 vizsgált önkormányzat közül 11 olyan önkormányzat van, amely valamilyen lakhatáshoz kapcsolódó támogatást biztosít lakosainak.¹⁰ A legtöbb, 8 jellemzően kisvárosi önkormányzat szociális tüzelőtámogatást biztosít lakosainak változó mértékben (1–5 köbméter/fűtési szezon). Diósd lakbértámogatást folyósít a nyugdíjminimum 130 százaléka alatti egy főre jutó jövedelemmel rendelkező lakosainak, Csárdaszállás önkormányzata rendkívüli fűtési segélyt biztosít a polgármester által kiválasztott jogosultak számára. Ásotthalmon

¹⁰ A kutatás nem vizsgálta, mely egyéb lakhatási támogatás létezett már 2015 márciusa előtt is és melyek kerültek kialakításra a normatív LFT és AKSZ megszüntetése után.

önkormányzata a 40 év alattiak számára akár a költségek 30 százalékáig fedezi a lakásvásárlást vagy lakásépítést.

Összegzés

Összegezve a 31 önkormányzat szociális rendelete vizsgálatának tanulságait elmondható, hogy a központi lakásfenntartási célú támogatás önkormányzati hatáskörbe utalását követően a települések többsége gondoskodott a megszűnő központi támogatások helyettesítéséről, azonban a települési lakásfenntartási támogatások szűkösebbek lettek, az elosztási szabályokban bekövetkezett változások pedig a legszegényebbeket negatívan érintik. A legveszélyesebb azonban, hogy az önkormányzatok jelentős része olyan szubjektív támogatási feltételeket alakíthat ki, amelyek kiszolgáltatják a legszegényebbeket a helyi döntéshozók vagy hatalommal rendelkezők akaratának.

A normatív lakásfenntartási támogatás és az adósságkezelési szolgáltatás 2015. márciusi megszüntetésével és a segélyezés önkormányzati hatáskörbe utalásával a vizsgált önkormányzatok túlnyomó többsége folyósít valamilyen lakásfenntartási célú támogatást, azonban a korábbi LFT-től eltérő szabályok szerint határozzák meg a támogatás mértékét. A változtatásokkal a 31 vizsgált önkormányzat túlnyomó többségében az ország legszegényebb, nagycsaládos, kevesebb mint 30 ezer forint egy főre jutó havi jövedelemmel rendelkező tizede rosszabbul járt, míg a 30 és 60 ezer közötti havi jövedelemmel rendelkező 2–3. decilisbe tartozó egy- vagy kéttagú háztartásokat a változások kevésbé érintették negatívan, a települések egy jelentős részében pedig a változtatásokkal kifejezetten jól jártak (lásd *Melléklet*).

További lényeges változás, hogy a normatív LFT-nél a lakásfenntartási költségek egy lényegesen szűkebb köréhez használhatók fel a települési támogatások. Némely önkormányzatok pedig a lakásfenntartási költségek jövedelemhez viszonyított indokolatlanul magas mértékéhez kötik a támogatás folyósítását.

A hasonló földrajzi elhelyezkedésű, típusú vagy jövedelmű önkormányzatok segélyezési gyakorlatában – részben a minta méretéből adódóan – csak nagyon korlátozottan figyelhetők meg hasonlóságok. Jelzésértékű, hogy azon 4 település közül, amelyek március után semmilyen lakásfenntartási célú támogatást nem folyósítanak, 3 olyan település, ahol korábban a lakosok 10 százaléka részesült LFT-ben (az országos átlag 4,5%). Amennyiben ez a tendencia országosan is jelen van, az azt vetíti előre, hogy pont a leghátrányosabb helyzetű településeken a leg-rászorultabbak lakhatása kerül veszélybe a jövőben. A helyzetet súlyosbítja, hogy a támogatást nem folyósító 4 település közül 2–2 az A és B adóerő-képesség szerinti kategóriába esik, azaz ezen önkormányzatok vélhetően jelentős összegű támogatásban részesülnek a központi költségvetésből.

Kevesbé meglepő, hogy a szubjektív rászorultsági feltételek leginkább a 7 ezer fő alatti népességű településeken jellemzőek. A 31 településen a normatív lakás-

fenntartási támogatás megszüntetésével a kevesebb mint havi 28 500 forint egy főre jutó jövedelemmel rendelkező családok lényegesen rosszabbul jártak, míg a kb. 60 ezer forint körüli havi nettó jövedelemmel rendelkező egyedül élők a megváltozó szabályok egyértelmű nyertesei. Mivel a lakásfenntartási támogatás jelentős részét, főleg a leginkább rászoruló családoknak természetben fizették, minden bizonnyal emberek százezrei tapasztalták vagy tapasztalják majd meg az átalakítások hatásait közüzemi számláik növekedésének formájában. Az adósságok növekedése pedig várhatóan a hamarosan állami tulajdonba kerülő közműcégeket is érinteni fogja.

Az önkormányzatok települési támogatásainak szabályai alátámasztják Szalai Júlia (2005) önkormányzati segélyezési gyakorlatokról folytatott korábbi kutatásának eredményeit, hiszen a 2015. márciusi változtatásnak leginkább a mélyszegénységben élő, többgyerekes családok látják kárát. Félő, hogy az önkormányzatok között a segélyezésben mutatkozó nagy különbségek a segélyezési vándorlástól való félelem miatt az önkormányzatok között egyfajta lefelé tartó verseny idézhetnek elő segélyezésük nagyvonalúságában. Az is megtörténhet, hogy egyes önkormányzatok a leghátrányosabb helyzetű csoportokat a segélyek tudatos megvonásával próbálják elköltözésre kényszeríteni.

Kérdéses, hogy a központi költségvetésből biztosított önkormányzati kompenzációs keret összegének elosztását az állam hogyan tudja majd naprakészen az igényekhez igazítani. Mivel a korábban a települések támogatásokra való rászorultságát jól mutató rendszeres szociális segélyre fordított összegeket a szociális segély idejének megszüntetése után nem lehet alapul venni, a minisztériumnak új mérőszámokat kell találnia. A 2016-os költségvetésben például már az idősek és a közfoglalkoztatottak száma is meghatározza az önkormányzatok részesedését, amelyek nem feltétlenül a településen élők rászorultságát mutatják.¹¹ A 3177 településen folytatott eltérő segélyezési gyakorlatok monitorozása ráadásul nehezen megvalósítható, így a rendszer esetleges korrigálása is nehézségekbe ütközhet.

Fontos hangsúlyozni, hogy a településeknek a támogatási formák megszüntetésének 2014. novemberi bejelentését követően csupán pár hónap állt rendelkezésre új rendeletük megalkotásához, így feltételezhető, hogy egyelőre nagyobb mértékben alapoztak a 2015. február végéig még meglévő támogatások szabályaira. Könnyen elképzelhető, hogy a stabilizálódó új rendszerben az önkormányzatok a létrejövő új támogatások szabályain úgy módosítanak, hogy azok a korábban Szalai Júlia (2005) által megfigyelt módon még inkább a középosztályt célozzák. Az is lehetséges, hogy az egyelőre még a települések rendelkezésére álló, éves szinten mintegy 35 milliárd forintos keret csupán átmeneti jellegű, és később megszüntetésre kerül.

Akárhogyan is alakul a jövőben a munkaalapú társadalom megvalósítása, a közfoglalkoztatás, a rezsicsökkentés és az évenként változó összegű segélyezési kompenzációs keretből fedezett esetleges települési támogatás nem alternatívája

¹¹ 2015. évi C. törvény Magyarország 2016. évi költségvetéséről.

a rászorultsági alapú, normatív lakásfenntartási célú támogatásoknak. Amennyiben a kormány nem folytat koordináltabb és a lakhatási problémák gyökerét kezelő lakáspolitikát, a jövőben a társadalom széles rétegeinek továbbra is szembe kell nézniük a szegregáció növekvő mértékével, rosszabbodó lakhatási körülményekkel, az épületállomány gyors állapotromlásával, valamint az eladósodottság és a hajléktalanság növekedésével.

Irodalom¹²

- Bényei Zoltán (2011a): Javaslat a lakásfenntartást segítő támogatások átalakítására. I. rész. *Kapocs*, (10), 2, 4–26.
- Bényei Zoltán (2011b): Javaslat a lakásfenntartást segítő támogatások átalakítására. II. rész. *Kapocs*, (10), 4, 18–27.
- Czibere Károly (2015): Senki sem marad támogatás nélkül. Interjú G. Juhász Judittal. *Magyar Hírlap Online*. 2015. febr. 23. http://magyarhirlap.hu/cikk/18053/Senki_nem_marad_tamogatas_nelkul
- Czirfusz Márton – Pósfai Zsuzsanna (2015): Kritikus ponton? Önkormányzati lakásgazdálkodás a gazdasági világválság után. *Területi statisztika*, (55), 5, 484–504. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2015/05/czirfusz_posfai.pdf
- Ferge Zsuzsa (2014): Mit hoz a költségvetés szegénynek, gyerekeknek? *Népszabadság Online*, november 12. <http://nol.hu/velemenymit-hoz-a-koltsegvetes-szegenynek-gyerekek-1497935>
- Győri Péter (2014): A kiilleszkedés lépései. *Népszabadság Online*, február 11. <http://nol.hu/velemenya-kiilleszkedes-lepesei-1497705>
- Habitat for Humanity Magyarország(2014): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről, 2013*. Szerkesztette: Koltai Luca. http://www.habitat.hu/files/Lakhatasi_Jelentes_2013_hosszu.pdf
- Habitat for Humanity Magyarország (2015): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről, 2014*. Szerkesztette: Átol Dorottya. http://www.habitat.hu/files/HABITAT_2014_lakhatasi_jelentes_hosszu_1109.pdf
- Hajdú Péter (2015): Népszerűek a fix kamatozású lakáshitelek. *Magyar Nemzet*, november 2., 11.
- Hegedüs József – Eszenyi Orsolya – Somogyi Eszter – Teller Nóra (2009): *Lakhatási szükségletek Magyarországon*. A Városkutatás Kft. Habitat for Humanity részére készült tanulmánya. Budapest: Városkutatás Kft. www.mut.hu/?module=news&action=getfile&fid=114874
- Hegedüs József – Horváth Vera (2013): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2012*. Habitat for Humanity Magyarország. http://www.habitat.hu/files/jelentes_vegliszoveg_web.pdf

¹² A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja: 2015. 11. 16.

- Hegedüs József – Somogyi Eszer – Teller Nóra (2008): *Reformjavaslatok egy korszerű szociális lakáspolitikai kialakítására*. Budapest: Városkutatás Kft.
<http://mri.hu/wp-content/uploads/2012/07/Reformjavaslatok-egy-korszer%C5%B1-szoci%C3%A1lis-lak%C3%A1spolitikai-kialak%C3%ADt%C3%A1s%C3%A1ra.pdf>
- Kocsis János B. (2004): The Housing Poor in Budapest, Hungary: Situation and Perspectives. In James Fearn (ed.): *Too Poor to Move, Too Poor to Stay. A Report on Housing in the Czech Republic, Hungary and Serbia*. LGI Fellowship series. Budapest: Open Society Institute, 67–95.
- KSH (2014): *Szociális statisztikai évkönyv 2013*. Szerkesztette: Bácskay Andrea, Dudás Krisztina et al. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Lowe, Stuart (2004): Overview: Too Poor to Move, Too Poor to Stay. In James Fearn (ed.): *Too Poor to Move, Too Poor to Stay. A Report on Housing in the Czech Republic, Hungary and Serbia*. LGI Fellowship series. Budapest: Open Society Institute, 13–21.
- Magyarország Kormánya (2014): *Új támogatási rendszer lép életbe 2015-ben*. Kurucz Éva kormánybiztos és Czibere Károly szociális ügyekért és társadalmi felzárkózásért felelős államtitkár sajtótájékoztatója. Kormany.hu
<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/szocialis-ugyekert-es-tarsadalmi-felzarkozasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/elo-kozvetites-kormanysozivoi-tajekoztato>
- Mózer Péter – Tausz Katalin – Varga Attila (2015): A segélyezési rendszer változásai. *Esély*. (26), 3, 43–66.
- MÖSZ (2015): „Végrehajtó tanácsokká válhatnak az önkormányzatok” – Gémesi György a Rádió Orientben. MÖSZ.hu.
<http://www.mozslap.hu/hu/hir/vegrehajto-tanacsokka-valhatnak-az-onkormanyzatok-gemesi-gyorgy-a-radio-orientben>
- NGM (2015): *A szociális feladatok egyéb támogatása keretében települési önkormányzatoknak járó összegek és adóerőképességi kategóriájuk*. Közérdekű adatszolgáltatás. Budapest: Nemzetgazdasági Minisztérium. http://www.habitat.hu/files/Onkorm_komepnzacios_keret_III_2_szocialis_feladatok_egyeb_tamogatasa_jav.pdf
- Szalai Júlia (2005): A jóléti fogda. In Szalai Júlia – Neményi Mária (szerk.): *Kisebbségek kisebbsége*. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai. Budapest: Új Mandátum, 43–93.
- Tóth István György (2015): Jövedelem-eloszlás 2009–2014 között. In Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (...?) Háztartások helyzete a válság után*. TÁRKI Monitor jelentések 2014. Budapest: TÁRKI, 11–43.
http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Vigvári András (2008): Szubszidiaritás nélküli decentralizáció. Néhány adalék az önkormányzati rendszer magyar modelljének korszerűsítéséhez. In: *Tér és Társadalom*, (22), 1, 141–167. <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/1161/2318>

Törvények (<http://net.jogtar.hu/>)

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
 2008. évi LXXVIII. törvény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetésének végrehajtásáról
 2010. évi CLXXI. törvény egyes szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási, fogyatékosügyi és foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról
 2014. évi XCIX. törvény Magyarország 2015. évi központi költségvetésének megalapozásáról
 2014. évi C. törvény Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről
 2015. évi C. törvény Magyarország 2016. évi központi költségvetéséről

AJB-3384/2013. számú ombudsmani indítvány az Alkotmánybírósághoz.

http://www.ajbh.hu/documents/10180/111959/201303384Ai.pdf/52dafb96-a036-4365-9fd5-5f84fdeabd7b?version=1.0&redirect=http%3A%2F%2Fwww.ajbh.hu%2Fkezdolap%3Fp_p_id%3D3%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dmaximized%26p_p_mode%3Dview%26_3_groupId%3D0%26_3_keyword%3D%25C3%25A9rpatok%26_3_struts_action%3D%252Fsearch%252Fsearch%26_3_redirect%3D%252Fkezdolap%26_3_y%3D0%26_3_x%3D0

Rendeletek

Akasztó	Akasztó Önkormányzati Képviselő-testületének 5/2015. (II. 25.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh1eg0ed5dr4eo9dt6ee7em0cj1cf8bz7bz4ca1bx0h
Almásfüzitő	Almásfüzitő Község Önkormányzat 3/2015 (II. 23.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh4eg5ed2dr3eo4dt9ee0em5cj4ce1cd4ca5ce2cc3g
Ásotthalom	Ásotthalom Nagyközség Önkormányzat Képviselő-testületének 5/2015 (II.25.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh9eg6ed1dr4eo7dt6ee3em4cj5cf0bz9cf6bx5bx6k
Bajót	Bajót község képviselő testületének 3/2015 (II. 12.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh2eg3ed8dr1eo4dt1ee2em3cj6ce1cd8ca1cb0by9n
Bátonyterenye	Bátonyterenye Város Önkormányzata Képviselő-testületének 3/2015 (II.26.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh5eg0ed7dr4eo9dt2ee3em0cj1cf2bw5bw8ca3cd2h
Békéscsaba	Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlésének 1/2015. (II. 27.) önkormányzati rendelete

	http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh9eg2ed3dr0eo5dt0ee5em0cj9cf0bw1bw4cf9ca2j
Bőszénfa	Bőszénfa község képviselő-testületének 4/2015 (II. 26.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh3eg0ed3dr0eo5dt4ee3em8cj5cf4ca9cc4ca5cd6d
Budapest XXII. kerület	Budafoke – Tétény Budapest XXII. kerület Önkormányzata képviselő-testületének 1/2015. (II. 9.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh7eg2ed9dr0eo7dt4ee7em4cj9cf8bz7cd8by7bw0i
Cikó	Cikó Község Önkormányzat Képviselő-testületének 5/2015. (II. 26.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh0eg7ed6dr5eo4dt1ee2em9cj6cf7by4cf5cf6cd7j
Csárda-szállás	Csárdaszállás Község Önkormányzat Képviselő-testületének 4/2015. (II.12.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh0eg9ed2dr5eo0dt7ee6em1cj2ce5cb2cc1by0bw5i
Debrecen	Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 6/2015 (II. 26.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh4eg9ed8dr5eo6dt7ee4em9cj4ce5cf2cc1cc6bz7f
Diósd	Diósd Város Önkormányzat 1/2015 (II. 13.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh5eg0ed5dr8eo1dt6ee3em4cj7ce0cc1bx0ce5cb2b
Drégelypalánk	Drégelypalánk község képviselő testületének 2/2015 (II. 28.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh7eg0ed9dr0eo5dt2ee3em4cj3cf6cc5cd2ce9cf0m
Gávavencsellő	Gávavencsellő Nagyközség Önkormányzata Képviselő-testületének 2/2015 (II. 27.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh3eg8ed3dr2eo3dt2ee9em6cj3cf2by3bw4cd9cc8l
Hódmezővásárhely	Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Közgyűlésének 6/2015. (II. 28.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh9eg4ed5dr8eo7dt0ee7em4cj7cf8bx3cd6cb9by8l
Ibrány	Ibrány Város Önkormányzata Képviselő Testületének 8/2015. (II. 27.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh3eg2ed5dr0eo9dt6ee7em2cj9ce6cf5cc8ce7ce6m

Jánkmajtis	Jánkmajtis község képviselő testületének 3/2015 (II. 27.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh5eg0ed3dr2eo1dt0ee7em0cj7cf4bx9ce8bz5bz6l
Jászberény	Jászberény Városi Önkormányzat Képviselő-testületének 4/2015. (II. 16.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh3eg6ed7dr4eo3dt0ee3em0cj9ce0cc5cd6by7cb2b
Kakucs	Kakucs Község Önkormányzata Képviselő testületének 4/2015 (II. 27.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh0eg3ed8dr5eo6dt3ee2em1cj2cf5ce6by5cf6cb5g
Kántorjános	Kántorjános Önkormányzat Képviselő-testületének 5/2015. (II. 27.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh2eg3ed2dr7eo0dt9ee2em9cj8cf3bw4bz9bx2bx3b
Kótaj	Kótaj község képviselő testületének 3/2015 (III. 5.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh9eg6ed3dr6eo5dt0ee9em2cj9cf6cb1bw6cc1cc6n
Mezőtúr	Mezőtúr Város Önkormányzata Képviselő-testületének 3/2015.(III. 03.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh6eg1ed8dr7eo8dt1ee2em5cj8cf1by0bz5bw0bw5b
Méra	Méra Község Önkormányzata Képviselő-testületének 3/2015. (II. 24.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh3eg4ed1dr0eo9dt6ee1em6cj3cf6bz7cf4bw1cb4n
Miskolc	Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 2/2015 (II. 10.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh4eg9ed2dr1eo8dt9ee2em1cj8ce9ca4cd3ca8cd7d
Nagyharsány	Nagyharsány község képviselő testületének 3/2015 (II. 27.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh0eg9ed8dr3eo4dt3ee8em7cj0cf9by6by7cc8cc9m
Nagykálló	Nagykálló Város Önkormányzata Képviselő-testületének 4/2015. (II. 20.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/onkorm/attachments/adl_id/16283/64887/88790/1424961585_egyes%20szocialis%20ellatasok%20helyi%20szabalyairol.pdf
Ózd	Ózd Város Önkormányzata Képviselő-testületének 4/2015. (II. 20.) önkormányzati rendelete

Szigetvár	http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh8eg5ed0dr9eo4dt1ee0em9cj2ce7cd4cb5bx4ca9m Szigetvár Város Önkormányzat Képviselő-testületének 3/2015. (II. 26.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh0eg1ed4dr7eo4dt9ee6em5cj8ce3cf0ca1cd2ce1j
Szikszó	Szikszó Város Önkormányzat Képviselő-testületének 3/2015. (II. 9.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh6eg3ed6dr7eo4dt9ee2em1cj2cf3bw0bx3cc6by1f
Vasszentmihály	Vasszentmihály Község Önkormányzata Képviselő-testülete 2/2015 (II. 17.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh0eg5ed6dr5eo0dt7ee8em9cj8cf5by4ce5by6cb9n
Vámosatya	Vámosatya Község képviselő testületének 2/2015 (II. 27.) önkormányzati rendelete http://njt.hu/njtonkorm.php?njtcp=eh2eg5ed6dr1eo8dt7ee6em9cj2cf7bw6bx9bx2ce7g

Melléklet

Település	Adóerő-képesség kategória ^a	Régió, megye	Népességszám ^b	Felhasznált LFT/fő az országos átlag %-ában ^c	Változások kedvezményezettjei	Változásokkal hátrányosan érintett csoportok
Akasztó	c	Dél-Alföld, Bács-Kiskun	3331	83	Nincs ilyen csoport	Csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen, 40 Eft/főnél magasabb jövedelmű többtagú háztartások
Almásfüzitő	d	Közép-Dunántúl, Komárom-Esztergom	2037	44	Kb. 40–50 Eft/fő jövedelmű háztartások	40 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű háztartások, 56–70 Eft/fő jövedelmű háztartások
Ásotthalom	a	Dél-Alföld, Csongrád	3855	176	35–40 és 55 Eft/fő közötti jövedelműek	35–40 Eft/főnél alacsonyabb jövedelműek, 60–70 Eft/fő közötti jövedelmű többtagú háztartások
Bajót	a	Közép-Dunántúl, Komárom-Esztergom	1599	130	Nincsenek meghatározva pontos szabályok	

Település	Adóerő-képesség kategória ^a	Régió, megye	Népességszám ^b	Felhasznált LFT/fő az országos átlag %-ában ^c	Változások kedvezményezettjei	Változásokkal hátrányosan érintett csoportok
Bátonyterenye	a	Észak-Magyarország, Nógrád	12629	176	Kismértékben 1–2 tagú háztartások egyes jövedelmi csoportjai	4-nél több tagú háztartások, különösen 30 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű többtagú háztartások
Békéscsaba	c	Dél-Alföld, Békés	60571	86	Nincs ilyen csoport	Nincs ilyen csoport
Bőszenfa	a	Dél-Dunántúl, Somogy	522	64	Nincs ilyen csoport	30 Eft alatti jövedelmű egyedül élők, 40–50 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű többtagú háztartások, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Budapest XXII. kerület (Budafok-Budatétény)	d	Közép-Magyarország, Budapest	54348	23	Jövedelemhez viszonyítottan magas rezsi költséget fizető egyedül élők, növekvő jövedelem mértékében kedvező	Növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen, különösen akiknek a rezsi költsége nem haladja meg jövedelmük 25 %-át
Cikó	b	Dél-Dunántúl, Tolna	866	146	40–85 Eft/fő jövedelmű egyedül élők, akiknek a lakásfenntartási költsége meghaladja jövedelmük 20%-át, 40–50 és 70 Eft/fő közötti jövedelmű többtagú háztartások	40–50 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű háztartások, akiknek a lakásfenntartási költségei nem haladják meg a jövedelmük 20%-át, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Csárdaszállás	d	Dél-Alföld, Békés	383	289	40 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű egyedül élők, kisebb mértékben 2 tagú háztartások	40–70 Eft/fő jövedelműek, elsősorban többtagú háztartások, 3-nál több tagú. 40 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű háztartások
Debrecen	d	Észak-Alföld, Hajdú-Bihar	203914	53	30–70 Eft/fő jövedelmű egyedül élők, 45–50 és 60 Eft/fő közötti jövedelmű 2–5 tagú háztartások	40–50 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű háztartások, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Diósd	d	Közép-Magyarország, Pest	9348	24	Egyedül élők, 15–40 Eft/fő közötti jövedelmű 1–2 fős háztartások	40–70 Eft/fő közötti jövedelmű háztartások, 4-nél többtagú háztartások

Település	Adóerő-képesség kategória ^a	Régió, megye	Népességszám ^b	Felhasznált LFT/fő az országos átlag %-ában ^c	Változások kedvezményezettjei	Változásokkal hátrányosan érintett csoportok
Drégelypalánk	c	Észak-Magyarország, Nógrád	1509	149	Nincs ilyen csoport	Mindenkinek arányosan kevesebb
Gávavencsellő	a	Észak-Alföld, Szabolcs-Szatmár	3514	256	Nincsen lakhatási támogatás	
Hódmezővásárhely	b	Dél-Alföld, Csongrád	45207	63	Nincsen lakhatási támogatás	
Ibrány	a	Észak-Alföld, Szabolcs-Szatmár	6786	318	40 Eft alatti jövedelmű egyedül élők	Előbbiek és 25 Eft/fő körüli jövedelmű 2 tagú háztartásokon kívül mindenki számára növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Jánkmajtis	a	Észak-Alföld, Szabolcs-Szatmár	1698	481	Egyedül élők egyes jövedelmi csoportjai	50 Eft alatti jövedelmű 2-nél több tagú háztartások, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen; 57–70 Eft/fő közötti jövedelmű csoportok
Jászberény	d	Észak-Alföld, Jász-Nagykun	26622	33	1–2 tagú háztartások	2-nél több tagú háztartások, soktagú háztartások számára a legkedvezőtlenebb
Kakucs	a	Közép-Magyarország, Pest	2877	81	Nincsenek részletes szabályok	Nincsenek részletes szabályok, de 40 Eft/fő alatti jövedelmű, többtagú háztartások számára biztosan kedvezőtlenebb
Kántorjánosi	a	Észak-Alföld, Szabolcs-Szatmár	2152	556	Leginkább egyedül élők (elsősorban 70–85 Eft jövedelemmel), kisebb mértékben 2 fős háztartások	5-nél több taggal rendelkező háztartások, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Kótaj	a	Észak-Alföld, Szabolcs-Szatmár	4442	295	Nincsen lakhatási támogatás	
Mezőtúr	b	Észak-Alföld, Jász-Nagykun	16898	429	Nincs ilyen csoport	Mindenki, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen; 57–70 Eft/fő közötti jövedelműek

Település	Adóerő-képesség kategória ^a	Régió, megye	Népességszám ^b	Felhasznált LFT/fő az országos átlag %-ában ^c	Változások kedvezményezettjei	Változásokkal hátrányosan érintett csoportok
Méra	a	Észak-Magyarország, BAZ	1753	110	10–40 Eft jövedelmű egyszemélyes háztartások, 24–40 Eft/fő közötti jövedelmű kétszemélyes háztartások, 30–40 Eft/fő közötti jövedelmű 3 tagú háztartások	40–70 Eft/fő közötti jövedelmű háztartások, különösen 4-nél több tagú háztartások
Miskolc	c	Észak-Magyarország, BAZ	161265	74	1–2 tagú háztartások	40 Eft/főnél alacsonyabb jövedelmű, 4-nél több tagú háztartások, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Nagyharsány	a	Dél-Dunántúl, Baranya	1482	298	1–2 tagú, 70 Eft/főhöz közelítő jövedelmű háztartásoknak a leginkább kedvező, 70 Ft-ig növekvő jövedelem és csökkenő háztartásnagyság arányában kedvező	Növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Nagykálló	b	Észak-Alföld, Szabolcs-Szatmár	9402	228	Gyakorlatilag nincsen lakhatási támogatás	
Ózd	b	Észak-Magyarország, BAZ	33944	213	20–60 Eft közötti jövedelmű egyedül élők, akiknek a lakásfenntartási kiadásaik elérik jövedelmük 30%-át	2-nél több tagú háztartások, elsősorban akiknek a lakásfenntartási kiadásaik nem érik el jövedelmük 30%-át, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Szigetvár	c	Dél-Dunántúl, Baranya	10728	117	Nincs ilyen csoport	Mindenki számára, növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Szikszó	a	Észak-Magyarország, BAZ	5514	139	Nincs ilyen csoport	Növekvő háztartásnagyság és csökkenő jövedelem arányában kedvezőtlen
Vasszentmihály	a	Nyugat-Dunántúl, Vas	343	297	Nincsenek meghatározva pontos szabályok	
Vámosatya	a	Észak-Alföld, Szabolcs-Szatmár	564	29	Nincsen lakhatási támogatás	

^a NGM (2015).^b A KSH Területi Adatbázisában a 2013. év végén a lakónépesség számára vonatkozó adatok.^c A KSH Területi Adatbázisának adataival számolva.

HOMOKI ANDREA – CZINDERI KRISTÓF

A GYERMEKVÉDELMI SZEMPONTÚ REZILIENCIAKUTATÁS EREDMÉNYEI MAGYARORSZÁG KÉT RÉGIÓJÁNAK LHH TÉRSÉGEIBEN

A reziliencia a jelen tanulmányban használt értelmezés szerint olyan rugalmas alkalmazkodóképességet jelöl, melynek segítségével az egyén képes a veszélyeztető, hátráltató körülmények, nehézségek ellenére is boldogulni, azokhoz adaptálódva sikeresnek lenni. Mivel a gyermekvédelmi gondozott gyermekek életében minden esetben jelen vannak a veszélyeztető körülmények, ezért fontos annak vizsgálata, hogy e gyermekek mekkora része tekinthető reziliensnek, illetve milyen tényezők járulhatnak hozzá rezilienciájuk fennmaradásához, fejlesztéséhez. Mindezek ismeretében lehetővé válik a reziliencia fogalomrendszerének gyakorlati alkalmazása a magyarországi gyermekvédelmi rendszerben.

Tanulmányunkban egy ilyen gyermekvédelmi szempontú rezilienciamodell kidolgozását megalapozó kutatás eredményeit összegezzük. Először bemutatjuk a fogalom értelmezéseit, valamint ismertetjük azokat a nemzetközi szakirodalomban meghatározott belső, individuális és külső, környezeti tényezőket, melyek a gyermekek rezilienciaszintjét befolyásolhatják. Ezután ismertetjük a 2012/13-ban végzett kérdőíves kutatásunk eredményeit, melynek célcsoportját hazánk két régiójának (Észak-Alföld és Dél-Alföld) LHH településein élő védelemben vett és szakellátásban élő gyermekek képezték. Az összesen 371 főre kiterjedő kutatásunk eredményei szerint a vizsgált gyermekek 26 százaléka volt reziliensnek tekinthető.

Végül összefoglaljuk, milyen következtetések vonhatóak le a reziliencia különböző dimenzióinak vizsgálata alapján, és ismertetjük a kutatás alapján kidolgozott rezilienciamodellt, mely elősegítheti a nehéz sorsú gyermekek iskolai eredményességének célzott és komplex fejlesztését, és lehetőséget biztosít egy hazai rezilienciaskála kidolgozására.

Bevezetés

A diszfunkcionálisan működő családok életébe való intervenció a védelemben vélt esetben és a gyermekvédelmi szakellátásba vezető út, azaz a gyermek vér szerinti családból történő kiemelése kétségtelen, hogy minden gyermek és szülő számára nehéz, komoly lelki megpróbáltatásokkal teli. Ennek ellenére közöttük is vannak az iskolában sikereket elérő, jól teljesítő gyermekek, akiket az iskolai kudarcosság nem érint, eljutnak a középiskolába, illetve annak sikeres befejezését követően megvalósul a felsőfokú oktatásba való integrációjuk is. Ezt a fajta képességet, a nehézségekkel való megküzdés és a hátráltató tényezők ellenére való boldogulás, „rugalmas” alkalmazkodás képességét, a hazai (Hámori 2013, Ceglédi 2012, Posta 2008) és nemzetközi szakirodalom elméletei (Masten 2001, 2007, Masten–Obradovic 2006, Ungar 2005, Pianta–Walsh 1998, Schofield–Beek 2005, Cicchetti–Cohen 2006, Chamberlain–Leve–Fisher 2009, Rosen et al. 2010) a *reziliencia* (resilience) terminusával írják le.

A resilience terminus az angol nyelvben a 17. század elején jelent meg, a latin eredetű *resilire* igéből eredeztethető. Jelentése visszapattan, visszaugrik – *mint a rugó*. A 19. századtól a fogalmat a természettudományokban kezdték használni az anyagok egy jellemző tulajdonságának leírására. Robert Mallett a 19. század közepén (1856) kifejlesztett egy olyan mércét, amely azt mutatta meg, hogy a különböző anyagok mennyire ellenállóak a szélsőséges fizikai körülmények között, milyen mértékben képesek hirtelen, intenzív erőhatásokat kiállni anélkül, hogy tartósan eldeformálódnának. (McAslan 2010). Az elmúlt száz évben a reziliencia fogalma túlmutat a kezdeti természettudományi megközelítésen, és széles körben elterjedt terminussá nőtte ki magát, többek között a társadalomtudományok kutatói által is vizsgált jelenséggé vált.

A nemzetközi társadalomtudományi irodalomban – a múlt század közepétől – eredeztethető rezilienciakutatások a pszichiátria, pszichológia, pszichopatológia területén vizsgálták a jelenséget. A rizikófaktort jelentő társadalmi hátterek (szegénység, hajléktalanság, különböző devianciák, mentális betegségek) összefüggésrendszerében a jelenség kutatásának szociológiai aspektusa is megjelenik, amikor a rezilienciakutatások első és második szakaszában (Gaumnitz 1943, Buck 1943, Masten–Obradovic 2006) a társadalmi intézmények felelősségére (iskola) és a talajvesztettség, biztonság, állandóság hiányából fakadó deviancia negatív társadalmi következményeire, terheire irányítják a figyelmet a szerzők (Homoki 2014). Az első szakaszban feltárták a kockázati tényezőket, melyek adaptációs nehézségek, akadályok elé állíthatják az egyént, illetve a védőfaktorokat, melyekkel a negatív behatások ellenére mégis indukálható a pozitív irányú alkalmazkodás. A kutatások második szakaszában:

„Olyan kérdésekre kerestek választ, hogy mely változók kombinációi jelzik előre, vagy éppenséggel moderálják az alkalmazkodás kimenetelét, a fennálló rizikó kontextusában. (...) A viselkedéses adaptáció egyéni szintjeinek,

és az ebben szerepet játszó környezeti tényezőknek a longitudinális vizsgálatai révén számos, a fejlődési folyamatok kimenetelét közvetítő, illetve moderáló tényezőt sikerült azonosítani.” (Hámori 2013: 8)

A rezilienciakutatások harmadik és negyedik hulláma (Masten 2012) a 20. század végére, a 21. század első évtizedére tehető, amikor egyrészt a rezilienciát biológiai, genetikai aspektusból is kezdték vizsgálni, másrészt modelleket alkottak, melyben integrálják az egyéni viselkedés, a környezeti hatások és a genetikai, idegrendszeri állapot közötti kölcsönhatásokat a „rugalmas” alkalmazkodás, adaptációhoz szükséges tényezők meghatározásakor (Cicchetti–Cohen 2006).

A fentiekben említett rezilienciakutató elődök közül, többek között Rutter munkáit is alapul véve, Connor és Davidson dolgozta ki a rezilienciaszint mérésére a CD-RISC skálát, mellyel a felnőttek lelki ellenálló képessége mérhető. Az öt faktorból álló skála itemeinek együttállását mérve képet kaphatunk a nehézségekkel szembeni megküzdés képességének szintjéről. Az öt faktorstruktúrájú, 25 itemből álló 4-fokú skálán elérhető legmagasabb 100 ponthoz közeli érték előrejelzi a válaszadó rezilienciájának magas szintjét. A Connor–Davidson-féle rezilienciaskála magyar adaptációját és pszichometriai elemzését a Pécsi Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Pszichológiai Intézetének kutatói végezték el (Kiss et al. 2015). „A reziliencia azon személyes és környezeti tényezőket foglalja magában, amelyek elősegítik a veszélyeztetett életkörülmények ellenére történő sikeres alkalmazkodást, enyhítik a stressz negatív hatásait és lehetővé teszik a változásokkal való adaptív megküzdést” (uo.: 94). Kiss Enikő Csilla és munkatársai 18 év feletti normál egészségügyi státuszú populáción 164 fős mintán vizsgálták a rezilienciát.

A rezilienciakutatás fentiekben említett úttörői és követői – a teljesség igénye nélkül Garnezy (1973), Werner (1996), Rutter–Quinton (1984), Masten (2001, 2007), Pozo (2008), Sahoo (2011) – vizsgálati populációi között a családjukból kiemelt gyermekek és fiatalok is megjelennek. A gyermekek rezilienciájának alakulása szempontjából a belső individuális tényezők éppúgy szerepet játszanak, mint a külső környezeti hatások, illetve ezek együttes hatásmechanizmusai mentén alakul a gyermek eszközrendszere, amivel sikerrel vagy sikertelenül tud alkalmazkodni az életében bekövetkező hátrányokat generáló életesemények következményeihez. Masten (2001, 2007), illetve Ungar (2012) kutatási eredményei igazolják, hogy a rezilienciátényezők közül néhány a gyermek személyiségfejlődése által, mások az interakcióik során ragadható meg. Az alultáplálás és az érzelmi elhanyagolás képes aláaknázni a fejlődést, így a rezilienciát is, azonban a kellemes személyiség, vonzó tulajdonságok vagy képességek, tehetségek, melyekkel odavonzza a gyermek a felnőttek gondoskodását, lehetőséget biztosít a pozitív kapcsolatokra gondozókkal, tanárokkal. A nagyon rizikós gyerekek esetében a pozitív iskolai és kortárs kapcsolatok fontosak. Fontosak az iskolán kívüli, kompetenciaérzést serkentő, sikerélményt nyújtó foglalkozások, versenyek,

tevékenységek, zene, sport, egyéb ügyességet fokozó, önérvényesítésre lehetőséget adó események.

A reziliencia multidimenzionális jellegéről számolnak be a feldolgozott elméleti írások, empirikus kutatási eredmények. A fenti elméletek, munkák rövid áttekintése kapcsán felszínre került eredmények rámutatnak a reziliencia többdimenziós jellegére, melynek gyermekkori fejlesztése kapcsán éppúgy fontos tényezőként jelenhet meg az állandóság, biztonság megélésére, a kötődésre lehetőséget adó családi, nevelési környezet, mint a pozitív iskolai támogató kortárs és felnőtt kapcsolatok rendszere és a genetikai állomány is (Homoki 2014). Schofield és Beek (2005) írnak arról, hogy a különböző összetevők sikeres együttállása esetén képletesen van esélye a nehézségeket, traumákat megélt gyermekeknek megkapaszkodni, és egy felfelé irányuló spirál mentén elmozdulni.

Pozo (2008) munkájában visszautal a természettudományi értelmezéshez, mely szerint a testek rugalmasságuk révén képesek a romboló, károsító hatások ellenére visszanyerni alakjukat. A gyermekek esetében ez azt jelenti, hogy az életükben megtapasztalt viszontagságok, csapások, szerencsétlenségek ellenére képesek alkalmazkodni a nehéz, hirtelen megváltozott helyzetekhez, és a körülmények dacára képesek pozitív eredményeket elérni az iskolában, egyéb közösségeikben (Homoki 2014). Más szerzők a fiatal felnőttek iskolai sikerességéeként, a fiatal felnőttkor sikeres életkezdéseként értelmezik és kutatják a rezilienciát (Ceglédi 2012, Stein [2005] munkájából kiindulva Rác 2012, V. Gönczi–Gortka–Rákó 2011). A fenti rezilienciakutatások irányainak, eredményeinek rövid bemutatását követően a gyermekvédelmi gondozottak¹ körében folytatott kutatásunk során mért változókat tartalmazza a következő rendszerező táblázat (1. táblázat).

---

¹ Munkánkban a családjaikban élő védelemben vett és a családjaikból már kiemelt, gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek közös elnevezéséül a továbbiakban a *gyermekvédelmi gondozott* terminust alkalmazzuk. Ezzel némileg eltérünk a gyermekvédelmi szakma hétköznapi szóhasználatától. Írásunkban a „gondozott” kifejezést kiterjesztjük a védelemben vett, csupán szolgáltatásszintű gondozást saját családjában igénybe vevő gyermekek körére is. A közös terminus használatával nem az összemérés, pusztán az olvashatóbbá tétel a célunk.

1. táblázat: A gyermekvédelmi reziliencia mérését megalapozó tényezők belső és külső források szerinti rendezése

Masten (2007)	Sahoo (2011)	Rosen (2011)	Kapcsolódó hazai elméletek mutatói: Skrabski et al. (2004, 2005), Kopp–Skrabski (2009), Brassai–Pikó (2012)
<p>Belső források: autonómia, önszabályozás, önrendelkezés; vonzó, megnyerő képességek.</p> <p>Külső források: pozitív kapcsolat kompetens és védelmet nyújtó felnőttekhez; hit az élet értelmében; valláshoz, hithez való vonzódás; szocioökonomiai előnyök; valós kapcsolatok tanárokkal, diákokkal, kortársakkal; társas, közösségi élmények; intelligencia, problémamegoldó képesség; élő kapcsolat, valóságos, tényleges szülőség, családi kapcsolatok.</p>	<p>Belső források: szeretetre méltó személy vagyok, aki számára öröm, ha másokért tehet és példát mutathat; felelősségteljes vagyok; tiszteltem magamat és másokat; magabiztos vagyok; beszélnem kell másoknak azokról a dolgokról, amelyektől félek, amelyek bántanak vagy megijesztenek; szembenézek a problémákkal és megtalálom a módját a megoldásnak; érzem, amikor nem jól teszek valamit; érzem, amikor beszélnem kell valakivel arról, hogy lépnie kell, tennie kell valamit (tettekkészség); segítséget kérek, ha arra van szükségem.</p> <p>Külső források: vannak körülöttem emberek, akik hisznek bennem, akik szeretnek; vannak körülöttem emberek, akik gátat szabnak és megvédenek a veszélytől, bajtól; vannak, akik mintát adnak, megmutatják azt, hogy hogyan kell helyesen cselekedni; tanítanak az önállóságra; segítenek, amikor beteg vagyok vagy tanításra van szükségem.</p>	<p>Belső források: érzelmi öntudatosság: a reziliens gyermekek bátran kifejezik az érzelmeiket, megélik azokat, nem ragadnak bele egy-egy helyzetbe és terveznek; „impulse control” – spontaneitás. Az őket ért hatásokat a képességük révén jól tudják kezelni, az adott szituációban képesek helyesen dönteni arról, hogy hogyan kell viselkedniük; jellemezhetőek a „reális” optimizmussal. Érzékelve és szem előtt tartva a problémát, nem tagadva azt, mégis optimisták maradnak, ez védi őket a depressziótól; tettekkészség jellemzi őket, nem tartanak, rettegnek a változásoktól, reagálnak; sokoldalú problémamegközelítés, különböző szempontokból vizsgálják a helyzetet, holisztikus szemléletmód; hisznek abban, hogy ők hasznos tagjai a társadalomnak, világnak (self-efficacy), ez szükséges motiváció az élet akadályaiával való megbirkózás során.</p> <p>Külső források: empatikus környezet, ha van egy jó védőháló, rendszer, ahova fordulhatnak.</p>	<p>Belső források: élet értelmének hite, boldogság-aktivitás, önelfogadás, életcélok, a személyes növekedés; egészségi állapot; vallásosság; élet értelmébe vetett bizalom; koherenciaélmény; pszichés jóllét; kognitív kontroll; én-hatékonyság.</p> <p>Külső források: a másokkal való pozitív kapcsolatok és az autonómia; közösségi hatékonyság, szomszédsági kapcsolatok erőssége, civil szervezeti tagság, társadalmi tőke; társas interakciók és tranzakciók a szülői elfogadás és támogatás.</p>

Forrás: Homoki (2014).

A kutatásról

Hazánkban a gyermekekre vonatkozó, illetve speciálisan a gyermekvédelmi gondozottak körében folytatott rezilienciavizsgálat még nem zajlott, ezért kutatási célcsoportunk a 12 év feletti, mentálisan ép, védelemben vett és szakellátásban élő kiskorúak voltak. 371 fős mintán tártuk fel azoknak a külső, környezeti és belső, személyes tényezőknek az összefüggéseit, melyek rendszert alkotva hatással vannak a gyermekek nehézségekkel való megküzdési szintjének alakulására.

A 2012/2013-ban végzett hazai regionális gyermekvédelmi szempontú rezilienciakutatás ($N = 371$) eredményeként többváltozós statisztikai eljárásokkal (SPSS 20) létrehozott rezilienciamodell (Homoki 2014) változóinak összefüggésrendszeréből kiindulva kutatócsoportunk célja egy gyermekvédelmi szempontú reziliencia-mérőeszköz kidolgozása, mely a szükségletorientált szemléletmód gyakorlatba való átültetését segíti, hatékonyan és könnyen alkalmazható egyéni szükségletfelmérő, gyermekvédelmi rezilienciaszintet mérő eszközként a gyermekvédelmi rendszer különböző intézményeiben.

A kutatás módszerei és a minta alapvonásai

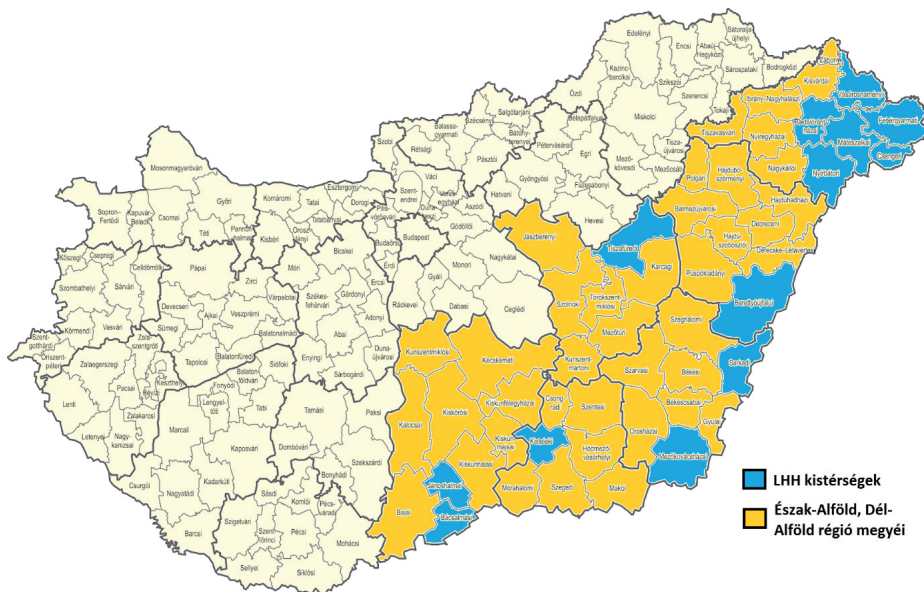
Kutatásunkban Magyarország Dél-Alföld és Észak-Alföld régióinak LHH és komplex programmal segített kistérségeiben (13) és megyéiben (6) működő Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatokban a gyermekjóléti alap- és a gyermekvédelmi szakszolgáltatásokat igénybe vevő, védelemben vett és szakellátásban élő gyermekek körében vizsgáltuk a reziliencia jellemzőit, kutatva annak fejlesztési lehetőségét.

Az Észak-Alföld 8 kistérségének 193 kistelepülése került a vizsgált területre, míg a Dél-Alföld 5 kedvezményezett kistérségének 47 települése volt érintett a kutatás során (1. ábra).

A kutatás mintájába a fent jelzett térségek 12 éven felüli kiskorú gyermekvédelmi gondozottjai kerültek. A mintánk két alcsoportból áll, az egyik csoportba tartoznak a védelemben vett gyermekek (155 fő), a másik csoportba a gyermekvédelmi szakellátásban élők (216 fő), így összesen $N = 371$ eset képezi adatbázisunkat.

A védelemben vett gyermekek almintájának lekérdezéséhez felvettük a kapcsolatot az adott kistérségekhez tartozó 240 településen működő Gyermekjóléti Szolgálatok szakembereivel (fenntartók, működtetők, családgondozók) annak érdekében, hogy az érintett gyermekek körében, az adott kistérség (általában központi) településének iskolájában, családsegítő szolgálatánál az adatok felvételének lehetőségét biztosítsák. A lekérdezés kérésbiztosok segítségével 2012 szeptemberétől 2013 márciusáig valósult meg.

1. ábra: Az Észak-Alföld és Dél-Alföld LHH kistérségei ($N = 13$)

Forrás: <http://terkepter.palyazat.gov.hu/>

Kutatásunk másik almintáját a két vizsgált régióban a 12–17 éves korosztályhoz tartozó, gyermekvédelmi szakellátásban élő, átmeneti nevelésbe vett gyermekek köre alkotta. Körükben „véletlen kezdőpontú szisztematikus mintaveteli” (Babbie 1998: 223) eljárást alkalmazva rétegzett mintát vettünk, rétegeképző változóink a korcsoport, a nem és a gondozási hely típusa (gyermekotthon vagy nevelőcsalád) voltak. A mintába bekerült gyermekek gyámságát ellátó törvényes képviselők írásban adtak engedélyt az adatfelvételhez. A szakszolgálatok működtetői, illetve az általuk megjelölt szakemberek (gyermekotthon-vezetők, gyámi gondozói tanácsadók, hivatásos gyámok, nevelőszülői tanácsadók) segítségével valósítottuk meg a kérdőíves adatfelvételt 2012 novembere és 2013 áprilisa között. Az érintett megyékben összesen 300 db kérdőívet osztottunk ki. A visszaérkezett és értékelhető kérdőívek száma körükből 216 db, ami megközelíti a 70 százalékos kitöltési arányt, mely „jónak” (Babbie 1998) minősíthető.

Kutatási eszközök

A kérdőív összeállításakor törekedtünk a vizsgálatba bevont gyermekek vonatkozásában a szociokulturális háttér teljes körű feltárására, illetve az előbbieken hivatkozott kutatások során feltárt rezilienciát elősegítő tényezők alakulásának vizsgálatára, továbbá iskolai sikerességük² mérésére.

Ennek megfelelően mind a védelemben lévő, mind a családjukból már kiemelt gyermekek esetében a kérdőív első blokkjában általános, demográfiai kérdések szerepeltek (nem, életkor, nemzetiség, nyelvhasználat, iskolai státusz). A mérőeszköz következő blokkjában a kora gyermekkori élmények és a családokkal megélt kapcsolatok minőségének érzetére, emlékére kérdeztünk rá skálák és metafora-analízis módszerével. Tekintettel a gyermekek gyermekvédelmi érintettségére, itt kaptak helyet azok a kérdések, melyek a gyermekvédelmi rendszer látókörébe kerülésük időpontjára, körülményeire vonatkoztak, továbbá a családstruktúrára, annak állandóságára. Gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek esetében a rendszerbe kerülés körülményeire (gyakoriságra, időpont(ok)ra, a gondozási hely típusaira, a bekerülés okaira) is rákérdeztünk.

Feltérképeztük a családi erőforrásokat, többek között a szülők társadalmi státuszán és a lakásviszonyokon, az elérhető kulturális javakon keresztül. Gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek esetében ezeket a kérdéseket kiterjesztetük a gondozási helyre, a nevelőszülőkre is.

Ezt követően az iskolai erőforrásokra kérdeztünk rá, ennek keretében mértük a gyermekek iskolai teljesítményének szubjektív és objektív mutatóját, valamint feltérképeztük az iskolai munkában és pszichés, mentálhigiénés vonatkozásban őket támogató segítők körét, s egyben traumatizáló életeseményekre is rákérdeztünk.

Kutatott a tanórán kívüli szabadidős tevékenységek rendszerét, az őket motiváló tényezőket, a hétköznapjaikban megjelenő devianciák előfordulási gyakoriságát, jellemzőit a bűnelkövetéstől a dohányzásig.

A mérőeszköz következő blokkjában a kapcsolati tőke feltárása volt a célunk, a Moreno-féle szociális atommag, társas háló mennyiségi és minőségi szempontú felmérésével. Továbbá a kapcsolati tér megjelenítését is kértük tőlük, amikor önmaguk elhelyezését követően egy ún. „szíverdőben” kellett a számukra fontos, szívükhöz közel álló személyeket megjeleníteniük.

A kérdőív külön része foglalkozott a gyermek jövőképe, életbe vetett hitének, jövőtervezésének feltárásával.

Komplementer kutatási módszerként forrás-, dokumentumelemzést végeztünk a lekérdezett gyermekek iskoláinak pedagógia arculatát mutató dokumentumok (pedagógiai program, iskolák honlapjainak tartalma) alapján.

² Az iskolában sikeresnek tekintettük az objektív és szubjektív iskolai teljesítménymutatók szerinti átlag feletti (közepes tanulmányi eredménnyel magasabb tanulmányi) eredménnyel bírókat, akiknek iskolai támogató kapcsolataik is átlagon felüliek.

A rezilienciát elősegítő, „otthonos” iskola az, amely...*„a tanterven túl figyelembe veszi a gyerekek sokrétű szükségleteit, azaz törődik a gyerek jóllétével.”* (Ferge–Makai 2010: 148). Ennek az iskolai jóllét érzést biztosító szemléletmódnak, illetve megvalósított, felvállalt feladatnak a megjelenését vizsgáltuk tartalomelemzés módszerével az iskolai működést meghatározó alapidokumentumokban és az iskola arculatát tükröző online felületeken. Támogatónak, pozitívnak ítéltük meg azt az iskolai környezetet, melyre jellemző az esélyteremtő, felzárkóztató, egyéni készség- és képességfejlesztésre, a szabadidő hasznos eltöltésére, mentorálásra, az önismeret fejlesztésére, az iskolai és tanulási tér és környezet – *osztály mérete, nyitottsága, tanulási formák, helyzetek (kooperatív kis létszámú csoportokban való munka, osztatlan életkori csoportok, önálló tanulásra fordított idő nagysága* – tudatos alakítására, otthonossá tételére való törekvés. Továbbá megjelenik az egyéni bánásmód, a tanuló-, *gyermekközpontú* szemlélet, ahol fontosnak tartják az egyes szubkultúrákhoz, társadalmi, etnokulturális közösségekhez, csoporthoz való tartozás lehetőségeinek biztosítását. Az iskolai programok során törekednek a boldogság, sikeresség megélését elősegítő (ajándék, nevetés, versenyek, kirándulás, mozi, hangverseny) élmények biztosítására. A fenti tartalmak online fellelhetőségét, illetve pedagógiai programokban való megjelenésük gyakoriságát vizsgáltuk a dokumentumok elemzése során.

Az iskolai környezetben való „otthonosságérzés” fontos boldogulást elősegítő tényező, a gyermek számos készségének, képességének alakulásával összefüggést mutat.

„A család után az iskola befolyásolja legjobban a szociális kompetencia fejlődését gyermekkorban. Ezt a befolyást az iskola és az osztály fizikai környezetének, szociális strukturáltságának és kultúrájának, az iskola által közvetített szociális értékek körének együttes hatása gyakorolja. A meleg, nyitott iskolai légkör, a tanulóközpontú tanulás és tanítás, a kooperatív tanulási formák alkalmazása, a sokféle tanulási forrás biztosítása, a személyközi kapcsolatok sokasága mind fejlesztő hatású.” (Zsolnai 2006: 29)

„Schwartz, Chang és Farver (2001) szerint a proszociális viselkedéssel kapcsolatos kutatási adatok egybehangzóak. A meleg, szeretetteljes osztálytermi légkör a segítő, együttműködő viselkedés kialakulásának és természetessé válásának egyik alapja, ennek kialakításában központi szerepet játszik a pedagógus. Azokban az osztályokban, ahol a pedagógust mint mintaadó személyt a pozitív önértékelés, a segítőkézség, a következetesség, a hitelesség és az érzelmek megfelelő kezelése jellemezte, a kortársak között is szignifikánsan több pozitív interakciót figyeltek meg.” (Zsolnai–Kasik, 2007: 12)

Az iskolai környezet minőségének elemzését 69 iskola esetében végeztük el. Az adatokat kvantifikáltuk, minden iskola 1–5-ig terjedő skálán kapott pontot annak megfelelően, hogy a fenti tartalmakból mennyi jelent meg az arculatát mutató papír és online felületeken.

Kutatási kérdések, feltevések

A kutatás tervezési szakaszában (2011–2012) a következő kutatási kérdéseket és feltételezéseket fogalmaztuk meg:

Mi jellemzi a vizsgálatba bevont gyermekvédelmi gondozottak rezilienciáját? Reziliensek-e? Milyen arányban? Milyen összetevők mentén? Hogyan alakul a reziliencia valamely szintjével jellemezhető gyermekek aránya a vizsgált régiókban a nemzetközi arányszámhoz (30%) képest? Megrajzolható-e a fentiekben vizsgált védőfaktorok mentén a gyermekvédelmi rezilienciamodell? Hazánk gyermekvédelmi rendszerének vizsgált régióiban mely komponensek jelennek meg a reziliens gyermekeknél domináns tényezőkként? Vannak fokozatok, jellemző együttállások – azaz a hazai reziliens gyermekvédelmi gondozottak esetében az összetevők milyen gyakorisággal és mintázatokban jelennek meg? Minden sikeres gyermek reziliens is?

Feltételeztük, hogy az egyes komponensek igazolt összefüggései alapján felrajzolható egy egyéni gyermekvédelmi rezilienciamodell, melyben az egyes dimenziók mérésével láthatóvá válik a gyermek rezilienciaszintje, ezáltal feltárulhatnak a fejlesztendő területek, melyek megsegítésével a boldogulása elősegíthető.

Feltételeztük, hogy a gyermekvédelmi státusszal bíró gyermekek testi, lelki, mentális (alkati, akarati, szellemi) (Sahoo 2011) fejlődésének elősegítéséhez a gyermekvédelmi rezilienciamodell komponenseinek egymást kiegészítő, korektív hatásának érvényesülése szükséges.

Kutatási eredményeink

Kutatási kérdéseink megválaszolásához, feltételezéseink vizsgálatához (SPSS 20 alkalmazásával) kereszt táblás elemzést végeztük, kétmintás t-próbával, klaszteranalízis módszerrel dolgoztunk, továbbá lineáris regressziós eljárással számoltunk. Feltételezéseink közül igazolható, hogy a vizsgált reziliens gyermekek esetében a védőfaktorok együttállása mutatja a reziliencia multidimenzionális jellegét.

A kutatás végső szakaszában, a rezilienciaszintek megállapításakor a mintába került gyermekek körében gyermekvédelmi státuszuktól függetlenül vizsgáltuk azt, hogy a reziliencia szintereihez rendelt változók mentén hogyan helyezkednek el, így jelen tanulmányunkban erre vonatkozó különbségekről nem tudunk számot adni. A reziliencia alakulásának ilyen szempontú összehasonlítása egy újabb kutatási irányt jelölhet.

A kutatás során mutatkozó néhány szignifikáns összefüggés, melyekben eltérések mutathatók ki a két almintá között:

- A kora gyermekkori élmények hatással vannak a serdülőkori önértékelésre, problémamegoldásra, a pozitív önértékelésre.
- A szakellátásban lévő gyermekek kora gyermekkori élményekre vonatkozó válaszaik kedvezőtlenebbül alakultak.
- A szakellátásban lévők serdülőkori önértékelése is szignifikánsan alacsonyabb, a korcsoportjukba tartozó védelembe vett sorstársaikéhoz képest.
- Ennek ellenére iskolai eredményeik, beilleszkedési, iskolai társas támogatottsági mutatók mentén kedvezőbb kép mutatkozik a szakellátottak esetében, és minél régebb óta vannak a szakellátás rendszerében, annál inkább igaz ez, illetve minél családiásabb (nevelőszülő) légkörben nevelkednek, annál nagyobb a gyakorisága annak, hogy az iskolai hátrányai csökkennek.
- Eredményeink szerint a negatív családképet kialakított védelembe vettek esetében a pozitív iskolai környezet hatása iskolai előmenetelükre szignifikánsan érvényesül.
- Ahol az iskola és a gyermekvédelmi rendszerhez tartozó szolgáltató intézmények között valós együttműködés létezik, az ilyen iskolákba járó gyermekek körében nagyobb arányban jelennek meg a támogató felnőttek a kapcsolati hálóban, ami ez esetben azt jelenti, hogy a pszichológusok, fejlesztő pedagógusok, nevelőtanárok, tanárok támogatását, bizalmát a gyermekek megélik, élvezik.

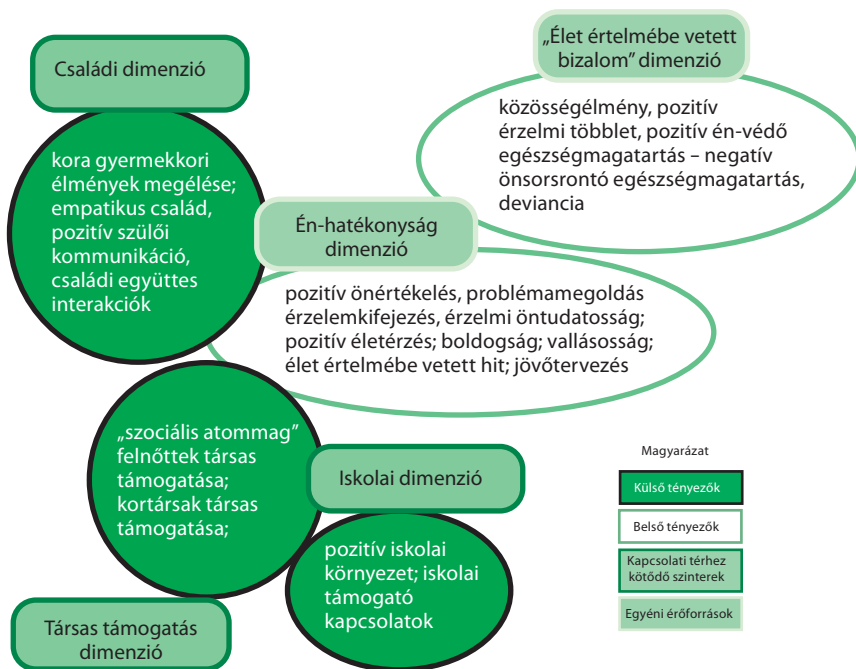
Kutatásunkban az iskolai sikerességet igazoltan elősegítő rezilienciátényezőkből klaszteranalízis módszerével alkottunk öt színteret, melyek egyenként és együttesen is védőfaktorokként funkcionálnak:

1. Pozitív családi környezet
2. Pozitív iskolai környezet
3. Társas támogatás
4. Én-hatékonyság
5. Élet értelmébe vetett bizalom

Sahoo (2011) elmélete szerint a rezilienciának nem előfeltétele az, hogy azonos időben a védőfaktorok mindegyikével jellemezhető legyen a gyermek. Kutatásunkban reziliensnek minősítettük azokat a gyermekvédelmi gondozottakat, akik a vizsgált öt színtér közül legalább két esetben elérték a „reziliens” szintet, azaz a legjobb mutatókkal jellemezhető csoportba tartoztak az adott színtérben.

Az alábbiakban felvázolt rezilienciamodellel a vizsgálatba bevont gyermekvédelmi gondozottak rezilienciaszintjét meghatározó változók csoportosítását mutatja (2. ábra). A színterekhez rendelt változók mindegyike szignifikáns összefüggésben áll a válaszadó gyermekek iskolai eredményességének alakulásával.

2. ábra: A gyermekvédelmi gondozott gyermekek rezilienciájának meghatározó tényezői

Forrás: Homoki (2014).

Sahoo (2011) munkája alapján a sikeres megküzdést segítő tényezők dominanciája életkor szerint változó. Bizonyos életkorokban a kötődés, családi kapcsolatok támogató hatása hangsúlyosabb, máskor a belső tényezők segítik jobban a boldogulást. Elfogadva az előbbi elméletet, a gyermeki reziliencia így olvasatunkban diffúz, azaz térben és időben változó jelleget ölt. Ebből az alapvetésből kiindulva, a reziliensnek minősített gyermekek esetében a fenti dimenziók aktuálisan kutatásunk során feltárt együttállásai csupán a vizsgált gyermekek egy adott időpillanatban értelmezhető rezilienciájáról adnak képet, s bár a kirajzolódó mintázat alkalmas jelen kutatási kérdéseink megválaszolására, az összetevők rendeződése kizárólag a vizsgált gyermekek körében mutat egy keresztmetszeti képet az aktuális rezilienciájuk jellemzőiről. A kutatásban kirajzolódó rezilienciamintázatok a fentiek értelmében nem általánosíthatók minden gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekre. Az alábbiakban írunk a magas rezilienciaszintet elérő gyermekek csoportjainak jellemzőiről és arányairól.

A *Családi dimenzió* mentén a „reziliens” szintet elérő gyermekek szüleikkel jó, empatikus, bizalmon alapuló kapcsolatokat ápolnak. Mind a kora gyermekkori élményeiket, mind a serdülőkorú családi együttes és kommunikációs interakcióikat pozitívan minősítik. Esetükben tetten érhetőek a pozitív kapcsolatok a számukra védelmet biztosító felnőttekhez való érzelmi viszonyulásuk és hét-

köznap i interakcióik alapján. Megítélésük szerint a családtagjaik hisznek bennük, megvédik őket a veszélyektől, bajtól, önállóságra tanítanak, és probléma esetén oda fordulásuk empatikus, ezáltal lehetőségük van érzelmeik megélésére és kifejezésére is. Az összes gyermek 38 százaléka tartozik a családi dimenzió ezen reziliens csoportjába.

Az *Iskolai dimenzió* függvényében reziliensek azok a gyermekek, akiknek tanulmányi eredménye semleges iskolai környezetben is átlagon felüli, iskolai támogató kapcsolataik magas szintűek. Ezen a szintéren a tanulói teljesítmény objektív mutatója (év végi tanulmányi átlag) a mintába került gyermekek tanulmányi átlagához képest meghaladja az átlag (3-as – közepes) értékét. A semleges iskolai környezet azt jelenti, hogy a dokumentumelemzés során nyert adatok pontozását követően az iskola az ötfokú Likert-skálán 3-as pontszámot kapott, azaz kifejezetten nem jelennek meg arculatát mutató dokumentumaiban, felületein a korábban már részletezett gyermekközpontúságra utaló tartalmak. Ugyanakkor ezeknek a gyermekeknek a válaszaiból kiderül, hogy az iskolát empatikus környezetnek érzik, ahol valós kapcsolatokat ápolnak tanárokkal-diákokkal, kortársakkal. Abban az esetben, ha kognitív, érzelmi, társas problémáik adódnak, van kihez fordulniuk, legalább egy pedagógusuk nyitottságát magas szintűnek (Likert-skálán 5) érzékelték, illetve nyilatkoztak arról, hogy eredményeik értékelésekor egyáltalán nem jelenik meg a „beskatulyázás” jelensége. Arányuk 39 százalékot tesz ki az összes gyermek között.

A *Társas támogatás dimenzióban* a „reziliens” szintet azok érték el, akiknek a „szociális atommag” erős kötése i számottevőek, gyenge kötéseik, kapcsolati hálójuk kiterjedtsége átlagos, megfelelő társas támogatást biztosít. Ezen dimenzió mentén a reziliens szintet elérő gyermekek aránya 37 százalék.

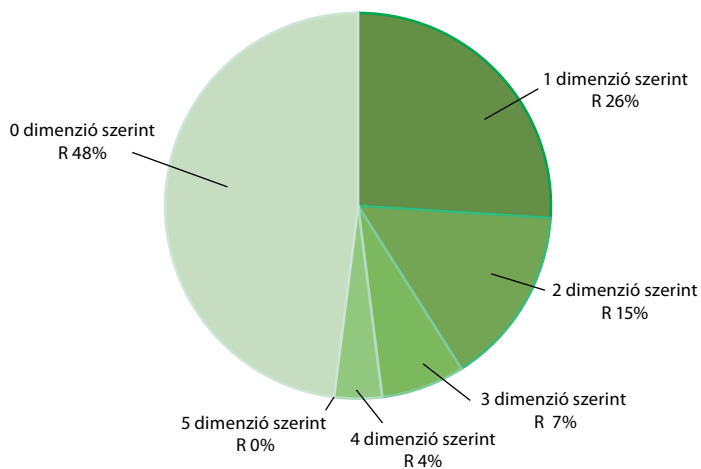
Az *Én-hatékonyság dimenzióban* a reziliens csoportba tartoznak azok a magas én-hatékonysággal bíró gyermekek, akik: 1. bátran kifejezik érzelmeiket, megélik azokat, nem ragadnak bele egy-egy helyzetbe; félelmeikről, aggodalmaikról, sértettségeikről beszélnek, képesek segítséget kérni az őket körülvevő társas környezetből; 2. vannak terveik, életcéljaikat megfogalmazva jövőképük kirajzolódik; 3. akiknek pozitív az önértékelése, önbizalma; 4. az élet értelmességébe vetett hittel, vallásos hittel és optimizmussal, pozitív életérzésekkel, mint például boldogságérzettel jellemezhetőek. Az Én-hatékonyság dimenzióban a többi dimenzióhoz képest a gyermekek majdnem kétszer akkora része, 63 százaléka tartozik a reziliensnek tekintett csoportba.

Az *Élet értelmébe vetett bizalom dimenziójában* reziliens szintet érnek el a többféle közösségi élménnyel jellemezhető gyermekek, akiknek pozitív életszemlélete, egészségmagatartása deviancia-védőfaktorként jelenik meg, mert nem használnak semmilyen élvezeti szert, és nem léptek a deviáns karrier útjára. Szabadidős tevékenységeik rendszere összetettebb, jellemezhetőek szervezeti tagságokkal, a közösségi élmények életükre gyakorolt hatását pozitívan élik meg – ezáltal érzik magukat sikeresnek, feltöltöttek, szeretettnek és egészségesebbnek. A gyermekek 38%-a sorolható ide.

Eredményeink szerint a vizsgált régiókban a legalább két dimenzió mentén a reziliens kategóriába sorolható gyermekek aránya 26 százalék, ami megközelíti a nemzetközi 30 százalékos arányt (Sahoo 2011).

A gyermekek megoszlását rezilienciaszintek mentén a 3. ábra mutatja.

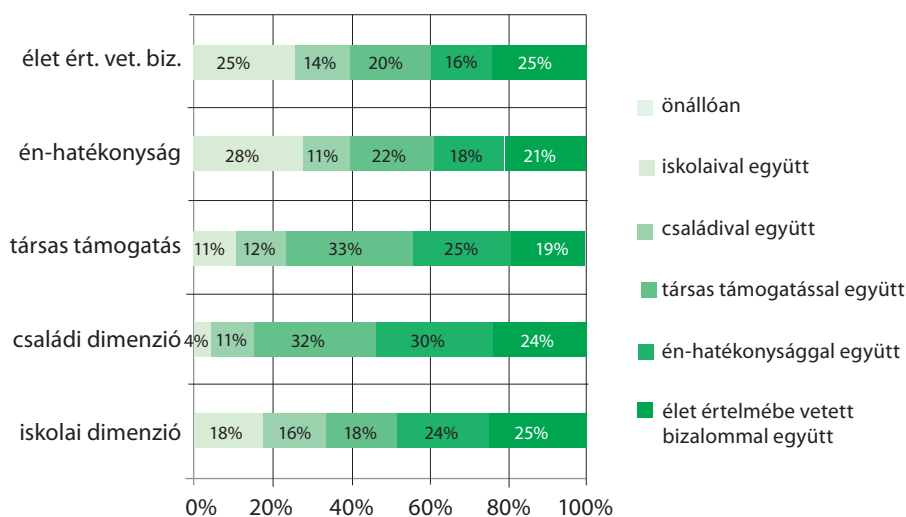
3. ábra: A gyermekek megoszlása rezilienciaszintek mentén I.

Forrás: Homoki (2014).

A 3. ábra eredményei alapján a teljes mintában ($N = 371$) egyetlen dimenzió komponensei mentén sem tekinthető reziliensnek a gyermekek 48 százaléka; mindössze egyetlen dimenzióban ért el reziliens szintet a gyermekek 26 százaléka. A legalább két dimenzió mentén magas rezilienciaszintet elért, azaz értelmezésünkben a reziliens gyermekek aránya összesen 26 százalék: két dimenzió komponensei mentén 15 százalékuk reziliens, három dimenzióban is a reziliensek csoportjába sorolható a gyermekek 7 százaléka, a fennmaradó 4 százalékuk esetében négy dimenzió mentén is megvalósul az iskolai eredményességet elősegítő reziliencia-összetevők optimális együttállása, s mintánkban mindössze egyetlen fő esetén mutatható ki az „abszolút” reziliencia, azaz egyetlen gyermek akadt, aki minden dimenzióban rezilienciával jellemezhető. Feltételezésünkkel egyezően a dimenziók együttállásainak mintázatai többfélék, a 4. ábra mutatja, hogy mely rezilienciamintázatok mutatkoznak kutatásunk alapján.

4. ábra: A gyermekek megoszlása rezilienciaszintek mentén II.

Forrás: Homoki (2014).

A 4. ábra azt mutatja be, hogy azoknál a gyermekeknél, akik az egyes dimenziókban elérik a fentebb ismertetett „reziliens” szintet, milyen arányban fordul elő, hogy más dimenziók mentén is a reziliens csoportba tartoznak. A sávok bal szélés („önállóan”) kategóriája azt mutatja meg, hogy az adott dimenzió szerint reziliens gyermekek közül mekkora azok aránya, akik egyetlen másik dimenzió szerint sem tekinthetők reziliensnek. Ekkor arról beszélhetünk, hogy az adott dimenzió önálló védőfaktorként jelenik meg. Látható, hogy a leggyakrabban az én-hatékonysság dimenzió (a gyermekek 28%-ánál) és az „élet értelmébe vetett bizalom” dimenzió (a gyermekek 25%-ánál) jelenik meg önálló védőfaktorként, a társas támogatás és a családi dimenziók csak nagyon csekély százalékban fordulnak elő önmagukban. Ezt azért tartjuk fontosnak kiemelni, mert azt jelenti, hogy *az a gyermek, aki a családi dimenzió mentén reziliens, szinte mindig reziliens valamelyik másik, vagy akár több dimenzió szerint is*. Az én-hatékonysság és az élet értelmébe vetett bizalom dimenziója gyakran önállóan is megjelenhet, miközben a másik négy dimenzióban nem éri el a reziliens szintet a gyermek. Ez a mintázat magyarázhatja, hogy miért magas a teljes mintában az egy komponens mentén reziliens szintű gyermekek aránya. Az ábrák azt is szemléltetik, hogy a magas én-hatékonyssággal bírók esetében mutatkozik arra legnagyobb esély, és az „élet értelmébe vetett bizalom” szemléletűeknél a második legnagyobb esély arra, hogy a többi, illetve legalább még egy dimenzió mentén is elérjék a „reziliens” szintet.

Eredményeink mutatják, hogy azok, akik az iskola világában hátrányaik ellenére is otthonosan mozognak, azaz tanulmányi eredményük átlagon felüli és iskolai támogató kapcsolataik is magas szintűek, közel 25 százalékos gyakorisággal jellemezhetők magas én-hatékonyssággal és pozitív életszemlélettel is. Ez az

eredmény az én-hatékonyság komponensek (pozitív önértékelés, pozitív életérzés stb.) és az iskolai eredményesség közötti szignifikáns összefüggések ismeretében nem meglepő.

A magas „családi társadalmi tőkével” jellemezhető reziliens gyermekek esetében a leggyakrabban előforduló együttállás a társas támogató hálózattal és az „élet értelmébe vetett bizalommal” mutatható ki. Ezen túl a családi dimenzióval együtt 24 százalékos előfordulási gyakorisággal jelenik meg magasabb én-hatékonyság is. A kiterjedt kapcsolati hálóval körülvett reziliens gyermekek esetében 33 százalékos valószínűséggel jellemző a családi rezilienciájuk is. A jobb családi és kapcsolati alapokkal bíró gyermekek esetében 20–30 százalékos arányban jelennek meg az iskolai eredményességgel is szoros összefüggést mutató személyes hatékonyság, a megküzdés magasabb szintjét eredményező rezilienciakomponensek pozitív együttállásai.

Minden dimenzió esetén igaz, hogy az iskolai dimenzió magas reziliencia-szintjével való együttállás gyakorisága 10 százalék körül mozog. Ez a feltároló mintázati sajátosság megerősíti azokat az eredményeinket, melyek azt mutatták, hogy *a gyermekvédelmi gondozottak körében önmagában az iskolai közegnek csekély hatása van a reziliencia alakulására*. Eredményeink szerint hazánk két vizsgált régiójában, a mintánkba bekerült halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek esetében az iskolai környezet csekély mértékben jelenik meg iskolai eredményességet előmozdító komponensként.

Összességében azt láttatják az eredmények, hogy a gyermekek több mint fele eléri ugyan a reziliens szintet az iskolai eredményességgel szorosan együtt járó én-hatékonysági tényezők mentén, azonban más dimenziókban privációkkal jellemezhető, azaz nem reziliensek. Így azon kutatási kérdésünkre, hogy minden iskolai sikerességgel jellemezhető gyermek egyúttal reziliens-e, a válaszuk: *nem*. Ez az eredmény is igazolni látszik azt, hogy ebben a serdülőkorú életszakaszban, az iskolai életút elején, derekán a gyermekvédelmi reziliencia nem szűkíthető le pusztán az iskolai sikerre. A cél azonban a gyermekvédelmi gondozottak iskolai lemorzsolódásának csökkentése, ezért szem előtt tartva az én-hatékonyság dimenzióhoz tartozó tényezők iskolai eredményességet szignifikánsan előmozdító hatását, ezen komponensek tudatos fejlesztésével az eredményességük hosszabb-rövidebb távon növelhetőnek tűnik.

Összefoglalás

Kutatásunkból az derült ki, hogy a személyiségfejlődés általunk vizsgált szakaszában, a serdülőkorban nem szűkíthető le a reziliencia az iskolai eredményességre. A reziliencia komponenseinek fejlesztésével rövid távú célként mind a védelemben vett, mind a szakellátásban élő gyermekek körében megvalósulhat a gyermekek iskolai eredményességének fokozása. Középtávon várható, hogy ha figyelembe veszik a gyermek egyéni rezilienciaszintjét és privációit a gyermekvédelemben

működő egyéni gondozási, nevelési tervek szociálpolitikai vonatkozású, „kiigazító igazságosság elve” mentén történő alakítása során, akkor az iskolai lemorzsolódás megelőzhető. Hosszú távon pedig megvalósulhat a gyermekvédelmi törvény önálló életkezdésre, sikeres társadalmi integrációra esélyt adó gyermekvédelmi gondoskodás célkitűzése. A törvény alapvető gyermeki jogként deklarálja a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek esetében azt, hogy „joga van ahhoz, hogy fokozott segítséget kapjon a fejlődését hátráltató körülmények leküzdéséhez és esélyeinek növeléséhez” (Gyvt. 2. §). A reziliencia-összetevőkhöz kapcsolódó nevelési-gondozási feladatok, folyamatok tudatos egyéni tervezésével az idézett gyermeki jog érvényesíthetővé válhat. A kutatásunkban körvonalazódott rezilienciadimenziók és az azokhoz társítható tényezőket mutató gyermekvédelmi rezilienciamodell, továbbá a gyermekvédelmi gondozottak rezilienciakomponenseit mérő validált mérőeszközök adhatják a kutatás gyakorlati relevanciáját.

A két régió védelemben vett és szakellátásban élő kiskorúinak vonatkozásában a külső környezeti és az egyéni belső hatások (Masten 2001, 2007, Schofield–Beek 2005, Pozo 2008, Sahoo 2011) kombinációiként is értelmezhető együttállások szerint az iskola az a dimenzió, amelyben a legalacsonyabb a hátrányos helyzetű reziliens gyermekek aránya. Ez az a dimenzió, mely a jelen kutatási mintánkba került gyermekek esetében legkevésbé növeli más dimenziókkal való összekapcsolódása révén a reziliens gyermekek számát. Az aktuális mintázaton túl kimutatható az iskolának mint a gyermekvédelmi jelzőrendszer preventív és korrekatív gyermekvédelmi tevékenységet egyaránt folytató társadalmi intézménynek – a társszakmákkal való együttműködés eredményeként – a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai eredményességére, sikerességére irányuló latens hatása.

A kutatási eredményeinkből kitűnik, hogy a vizsgált serdülők körében a reziliencia én-hatékonyság és „élet értelmébe vetett bizalom” (Kopp–Skrabski 2009) dimenziójaként interpretált rezilienciatényezők egyenként is nagyon szoros összefüggést mutatnak az iskolai eredményességgel. Az is látszik, hogy ezen dimenziókban lévő rezilienciatényezők fejlesztésével a gyermekek pozitív életminősége fokozható. A vizsgálati mintában lévő gyerekek esetében ezen két tényezőcsoport komponensei jelennek meg leggyakrabban az iskolai eredményesség háttérében. Annak ellenére, hogy a reziliencia diffúz jellege miatt a mintázatokat nem általánosíthatjuk, azt igazolható eredményünknek tekintjük, hogy a serdülőkorban lévő gyermekvédelmi gondozottak iskolai eredményessége a rezilienciatényezők célzott fejlesztésével elindíthatja őket a Schofield–Beek-féle spirál (2005) 0 pontjáról. A külső (kapcsolati térhez társítható) és a belső egyéni hatékonysághoz, életbe vetett hithez és bizalomhoz kapcsolódó erőforrások folyamatos fejlesztésével aktiválható – Hanák Katalin szavaival élve – „Megváltó erő, a szeretet. A gyermek szeretete... Ahhoz, hogy a gyermek testben és lélekben ép személyiséggé váljék, a szeretet hatalma, gyengédsége, varázsa, védő-óvó pajzsa szükséges” (Hanák 1998: 228).

Végezetül a tanulmányban összefoglalt elméletekre visszautalva néhány tényező, melyek elősegíthetik vagy éppen hiányuk, elhanyagoltságuk gátolhatja a reziliens gyermekek arányának kedvezőbb alakulását. Fontos a családi, társadalmi és szakmai környezet viszonyulása a gyermekhez, a gyermek hétköznapjaihoz. A családi társadalmi tőke ereje a gyermek boldogulását tekintve vitathatatlan, ezért egyetértünk azzal, hogy

„...a széles körű szülőiségre felkészítés, a gyerekek fejlődéséről és szükségleteiről való korszerű tudás átadása, a szülői döntések támogatása kiemelkedően fontos intervenciós eszköz jelenthetne, különösen azokban a társadalmi rétegekben, amelyek a szegénység és az információk korlátozott hozzáférése miatt a leginkább veszélyeztetettek. (...) A gyerekek megértése kevesebb szülő-gyerek konfliktussal jár együtt, és segít a gyerekek magabiztos és egészséges emberré válásában.” (Surányi 2010: 62)

A másik fejlesztendő területként a szakemberek, társszakmák képviselői közötti együttműködés jelenik meg. Korábbi kutatásunk eredményei (Homoki 2012) a Dél-Alföld régióban a pedagógusok és a gyermekvédelmi szakemberek szakmai együttműködésének alacsony színvonaláról tanúskodnak. A gyermekek nevelését, oktatását, védelmét ellátó szakemberek munkavégzése egy képi hasonlattal jellemezhető, abban az esetben is, ha az magas színvonalon történik. A gyermek egészséges személyiségfejlesztése érdekében tevékenykednek mindannyian, azonban hasonlóan a „repülőgépekhez, külön légi folyosókon közlekedve funkcionálnak”. Az eltérő és egymással nem találkozó segítő útvonalak párhuzamossága okán a gyermekre irányuló célzott intézkedések sorozata hatástalan maradhat, gátolva ezzel a hátrányos helyzetű gyermek segítségével kapcsolatban deklarált gyermeki jog érvényesülését, miszerint „... *joga van ahhoz, hogy fokozott segítséget kapjon a fejlődését hátráltató körülmények leküzdéséhez és esélyeinek növeléséhez*” (Gyvt. 2. §).

A gyermekvédelmi gondozottak esetében ma még általánosnak mondható tendencia az iskolai kudarcosság, lemorzsolódás. Ennek a negatív tendenciának a csökkentésére eredményeink szerint lehet esély, ha a bemutatott én-hatékonysághoz, társas támogatottsághoz, valamint a családi tőkéhez kapcsolódó rezilienciavédőfaktorok pozitív irányú előmozdítására figyelmet fordítunk. Egy, a vizsgált tényezők feltárt összefüggésrendszere alapján kidolgozott reziliencia-mérőeszköz gyakorlati alkalmazása mind a gyermekjóléti alapellátás, mind a gyermekvédelmi szakellátás területén lehetőséget teremthetne a gyermeki rezilienciaszint felmérése. A jelenség multidimenzionalitásából fakadóan és fejlődésének spiráljellegét tekintve egy-egy feltárt hiányterület, tényező tudatos, célzott fejlesztése lehetőséget teremthet arra, hogy minél több hányatott sorsú gyermek esélyei növekedjenek. Megfelelő szintű szakmai és szakmák közötti együttműködés hiányában ez is csak egy lehetőség maradhat, ezért az általános gyermekvédelem egyik legfon-

tosabb prevenciós színterén, az iskolákban is szükséges lehet ezen szemléletmód terjedése.

Irodalom³

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (Gyvt.)
- Babbie, Earl (1998): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Brassai László – Pikó Bettina (2012): Az élet értelmességével összefüggő egyéni és családi tényezők serdülőkorban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, (67), 2, 317–336.
- Buck, Pearl S. (1943): Save the children for what? *Journal of Educational Sociology*, (17), 4, 195–199.
- Chamberlain, Patricia – Leve, Leslie D. – Fisher, Philip A. (2009): Multidimensional Treatment Foster Care as a Preventive Intervention to Promote Resiliency Among Youth in the Child Welfare System. *Journal of Personality*, (77), 6, 1869–1902.
- Cicchetti, Dante – Cohen, Donald J. (eds.) (2006): *Developmental Psychopathology*. Vol. 3: Risk, Disorders and Adaptation. Hoboken: John Wiley & Sons. <http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-0471237388.html>
- Ceglédi Tímea (2012): Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle*, (22), 2, 85–110. http://www.szociologia.hu/dynamic/szocszemle_2012_2_cegledi.PDF
- Ferge Zsuzsa – Makai Tóth Mária (szerk.) (2010): Konferencia az esélyegyenlőséget növelő óvodai-iskolai jó gyakorlatokról. Bányterenyé, 2009. október 16–17. Legyen jobb a gyerekeknek! Nemzeti Stratégia (2007–2032). *Gyerekesély Füzetek* 6. Budapest: MTA GYEP. http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=283
- Garnezy, Norman (1973): Competence and adaptation in adult schizophrenic patients and children at risk. In Stanley R. Dean (ed.): *Schizophrenia: The first ten Dean Award Lectures*. New York: MSS Information Corp.
- Gaumnitz, Walter H. (1943): Responsibility of the school for underprivileged children. *Journal of Educational Sociology*, (17), 4, 223–229. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2262875?uid=3738216&uid=2129&uid=2&uid=2370&uid=4&sid=21102536186007>
- Hámori Eszter (2013): Rizikófaktorok, adaptáció és reziliencia a korai fejlődésben – A koraszülöttség a fejlődési pszichopatológia modelljében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, (68), 1, 7–22. http://devpsy.pte.hu/files/tiny_mce/HE.pdf

³ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja a kézirat lezárásának dátuma: 2015. 11. 23.

- Hanák Katalin (1998): Meditáció gyermekekről gyermekekért. In Hanák Katalin (ed.): *Szociológia emberközelben*. Budapest: Új Mandátum, 228–245.
- Homoki Andrea (2012): A gyermek- és ifjúságvédelmi felelősök munkavégzéséhez kapcsolódó dilemmák. *Educatio*, (21), 1, 151–158. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00059/pdf/educatio_EPA01551_1201-Kutkozben4.pdf
- Homoki Andrea (2014): A gyermekvédelmi gondozottak reziliencia vizsgálata a Dél-alföldi és az Észak-alföldi régióban. Doktori értekezés. Debrecen.
- Kiss Enikő Csilla et al. (2015): A 25-ites Connor-Davidson Reziliencia Skála (CD-RISC) magyar adaptációja. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, (16), 1, 93–113. http://www.academia.edu/11558963/A_25-ites_Connor_Davidson_Rez%C3%ADliencia_Sk%C3%A1la_CD-RISC_magyar_adapt%C3%A1ci%C3%B3ja
- Kopp Mária – Skrabski Árpád (2009): Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok*, 86, 32–53. http://www.tavlatok.hu/86/86kopp_skrabski.pdf
- Masten, Ann S. (2001): Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, (56), 3, 227–238. <http://psycnet.apa.org/journals/amp/56/3/227.pdf>
- Masten, Ann S. (2007): Resilience in developing systems: Progress and promise as the forth wave rises. *Development and Psychopathology*, 19, 921–930.
- Masten, Ann S. (2012). Resilience in children: Vintage Rutter and beyond. In A. Slater – P. Quinn (eds.): *Developmental psychology: revisiting the classic studies*. London: Sage. 204–221.
- Masten, Ann S. – Obradovic, Jelena (2006): Competence and resilience in development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094, 13–27. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1196/annals.1376.003/abstract>
- McAslan, Alastair (2010): *The Concept of Resilience*. Understanding its Origins, Meaning and Utility. Adelaide, Australia: Torrens Resilience Institute. <http://torrensresilience.org/images/pdfs/resilience%20origins%20and%20utility.pdf>
- Pianta, Robert C. – Walsh, D. J. (1998): Applying the Construct of Resilience in Schools: Cautions from a Developmental Systems Perspective. *School Psychology Review*, (27), 3, 407–417.
- Posta Laura (2008): Hogyan fejleszthető a személyiség öngyógyító képessége? *Új Pedagógiai Szemle*, (58), 5, 41–50. <http://ofi.hu/tudastar/posta-laura-hogyan>
- Pozo, Maria Ana (2008): Focus on resilience – from the Director. *The Reviewer*.
- Rácz Andrea (2012): *Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer) igények*. Budapest: L'Harmattan.
- Rosen, Jeffrey A. et al. (2010): *Noncognitive Skills in the Classroom: New Perspectives on Educational Research*. Research Triangle Park, NC, USA: RTI Press Book.
- Rosen, Lisa (2011): *Fostering Resiliency*. <https://centerforchildrenandfamiliesblog.wordpress.com/2011/01/04/fostering-resiliency/>
- Rutter, Michael – Quinton, David (1984): Parental psychiatric disorder: Effects on children. *Psychological Medicine*, (14), 4, 853–880.

- Sahoo, Fakir Mohan Ph. D. (2011): *Foster Resilience*. <http://childrearinghelp.wordpress.com/2011/03/23/foster-resilience/>
- Schofield, Gillian – Beek, Mary (2005): Risk and Resilience in Long-Term Foster-Care. *British Journal of Social Work*, (35), 8, 1283–1301.
- Skrabski Árpád et al. (2004): A koherencia mint a lelki és testi egészség alapvető meghatározója a mai magyar társadalomban. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, (5), 1, 7–25.
- Skrabski Árpád et al. (2005): Life meaning: an important correlate of health in the Hungarian population. *International Journal of Behavioral Medicine*, (12), 2, 78–88.
- Surányi Éva (2010): A gazdasági-társadalmi perspektíva: női munkavállalás, minőségi gyermekgondozás, termékenység. In Surányi Éva–Danis Ildikó–Herczog Mária (szerk.): *Családpolitika más-más szemmel*. Eltérő nézőpontok, megközelítések, változó gyakorlatok a hazai és a nemzetközi családpolitikában. Budapest: Gazdasági és Szociális Tanács – Pannónia Print Kft., 50–72.
- Ungar, Michael (ed.) (2005): *Handbook for working with children and youth: Pathways to Resilience across cultures and contexts* (15–39). Thousand Oaks, CA, USA: Sage Publications.
- Ungar, Michael (ed.) (2012): *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer. DOI 10.1007/978-1-4614-0586-3
- V. Gönczi Ibolya – Gortka-Rákó Erzsébet (2011): *Hátrányos helyzetű, állami gondoskodásban nevelkedett fiatalok a felsőoktatásban*. Debrecen: HERD. http://unideb.mskszmsz.hu/sites/default/files/documents/herd_b2_1stperiod_vgonczi_grotka-rako_11.09.30..pdf
- Werner, Emmy E. (1996): Vulnerable but invincible: High risk children from birth to adulthood. *European Child and Adolescent Psychiatry*, (5), 1, 47–51. <http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF00538544#page-1>
- Zsolnai Anikó (szerk.) (2003): *Szociális kompetencia – társas viselkedés*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Zsolnai Anikó – Kasik László (2007): Az érzelmek szerepe a szociális kompetenciában. *Új Pedagógiai Szemle*, (57), 7–8, 3–15. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00115/2007-07-ta-Tobbek-Erzelmek.html>

VÍGH KATALIN

TÖRVÉNYI VÁLTOZÁSOK A GYAKORLATBAN – GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁS A FŐVÁROSBAN 2014 UTÁN

Három interjú

Az utóbbi években Európa-szerte több ország alapvető célkitűzése lett meghatározott társadalmi csoportok bentlakásos, intézményi ellátásának felváltása különböző alternatív megoldásokkal, legyen az közösségi, családi alapú vagy családi jellegű ellátás. Ezen csoportok közé tartoznak a gyermekek is. Az ehhez kidolgozott nemzetközi útmutatóktól eltérően hazánkban elsősorban és szinte kizárólagosan a nevelőszülői gondozásra való áttérés kapott hangsúlyt. A megvalósításra előírt határidők miatt a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok munkájának, addig bevett gyakorlatának gyors és jelentős mértékű átalakítására került sor.

A Gyermekvédelmi törvény (Gyvt.) sok módosításon ment át mind a mai napig. 2014 vízvonalos és hangsúlyos év a gyermekvédelmi szakellátásban, hiszen több jelentős, sok gyermeket, szakembert és szervezetet érintő módosítást hozott magával. A Gyermekvédelmi törvénynek 1997 óta fontos és állandó része az a prioritási sorrend, ami a saját családjukból kiemelt gyermekek számára kijelölendő gondozási helyekre vonatkozik. Az ellátási formák sorrendiségét tekintve a szakellátásba kerülő gyermekek számára korábban is a családi alapú, nevelőszülői családban való nevelkedés lehetősége élvezett elsőbbséget az intézményi, gyermekotthoni elhelyezésekkel szemben. A 2014. január 1-jétől hatályos törvényi módosítások egyik fontos eleme, hogy a nevelőszülői családban való nevelkedés még inkább az intézményi ellátások elé és kicsit azzal szembe került. A törvény szerint a gyermekek családi alapú ellátásának biztosítása különösen a 12 év alatti, átlagos szükségletű gyermekek esetében alkalmazandó. Ennek teljesítéséhez a jogalkotó korcsoportok szerint különböző határidőket jelölt meg. A gyermekvédelmi szakellátást érintő módosítások a gondozási formák mellett a szakellátásban élő

gyermekek érdekérvényesítésének képviselőjét, a gyámi feladatokat is célozták. A szakellátásnak e két területe az, amit 2014-es év alapjaiban változtatott meg.¹

Szociális munka szakos hallgatóként 2015 márciusában a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat² vezető beosztású szakembereivel készítettem interjúkat. Bár a módosítások nem egészen forrták ki magukat, kevéssel több, mint egy évvel hatálybalépésük után úgy gondoltam, hogy a törvényi előírásokat a mindennapokban alkalmazó szakemberek tapasztalatai valós képet adnak arról, hogy a paragrafusokban megfogalmazottak hogyan is néznek ki a gyakorlatban. Mindhárom szakember fontos részletekre, problémákra, dilemmákra világított rá.

Lengyel Judittal, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat akkori nevelési igazgatóhelyettesével a törvényi változásoknak a befogadó otthonokra és az oda érkező gyermekekre gyakorolt hatásairól beszélgettem. Ez az ideiglenes elhelyezést biztosító ellátás a fővárosi gyermekvédelem nagyon fontos állomása. A befogadó otthonban eltöltött időszak alatt a Szakértői Bizottságnak elegendő ideje van arra, hogy a gyermek állapotát, szükségleteit pontosan felmérje, és ennek ismeretében tegyen javaslatot az Elhelyezési Szolgálat a gyermek gondozási helyére. Fontos kérdés az is, hogy vajon minden gyermek legjobb érdekét szolgálja-e, ha a kiemelését követően azonnal, előzetes ismerkedés nélkül befogadó, nevelőszülői családba kerül. Megfontolandó lenne, hogy a továbbiakban is minden gyermek számára elérhető ellátás maradjon, azonban a befogadó otthonokra a gyermekotthonról szóló szabályozások vonatkoznak, így a törvény szerint 12 év alatti gyermekek már szintén nem helyezhetők el itt ideiglenes időre.

Farkas Péter, az Elhelyezési Szolgálat vezetője a gondozási hely kijelölésének korábbi bevett gyakorlatát és a 2014-es évtől az ebben bekövetkező markáns változásokat, az ehhez való igazodást, a mindennapi munkavégzésükben bekövetkező változásokat ismertette. Nagy hangsúlyt kaptak az azonnali és szükségletfelmérés nélküli elhelyezések és azok hatása a gyermekekre és szüleikre, a nevelőszülőkre és a szakemberekre is.

Both Éva, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat általános igazgatóhelyettese a szakellátásba vezető hatósági intézkedések problémáiról, a befogadó otthon és a szakellátás jelenlegi és valódi feladatairól, a törvényi változásoknak a szakellátásra gyakorolt hatásairól, az előírások és kitűzött határidők megvalósíthatóságáról, betartásáról osztotta meg gondolatait.

Az interjúk kapcsán felmerülhet a kérdés: vajon miért volt égetően szükséges törvényben megszabott, nagyon közeli határidőkkel sürgetni a gyermekek nevelőszülői családban való gondozását, ha a törvényben már a kezdetektől felállított prioritási sorrend is ezt az irányt követte? A módosítások gyakorlati alkalmazását

¹ A Gyermekvédelmi törvény Átmeneti rendelkezésekről szóló részében található a nevelőszülői elhelyezésekhez előírt korcsoportok és határidők. A gyámi feladatok változásairól különösen a törvényi hatósági intézkedésekre, gyermekotthonokra, nevelőszülőkre vonatkozó részében, valamint a gyermekvédelmi gyám kirendeléséről és jogállásáról szóló részeiben olvashatunk.

² Az intézmény neve időközben változott, jelenleg: Fővárosi Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat.

és annak nehézségeit jól szemlélteti Both Éva gondolata: „Az nem megy, hogy kiválóan dolgozom, pontosan (hiba nélkül), költségtakarékosan (olcsón) úgy, hogy nagyon kevés az időm (gyorsan). Kiválóan, olcsón, gyorsan, szokták mondani: ebből a háromból választani kell kettőt – egyszerre a három nem megy. (...) És közben az egy nagyon fontos szempont, hogy a gyermek ideje telik” (Both Éva, interjúrészlet).

Interjú Lengyel Judittal, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat nevelési igazgatóhelyettesével

– *A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat nevelési igazgatóhelyetteseként hogyan látja: az aktuális törvényi változások – különösen a gyermekek fokozatos elhelyezése nevelőszülői családokba – hogyan érintik a befogadó otthonok működését, a bent tartózkodó gyermekek mindennapjait?*

– Tavaly indult el a folyamat, miszerint az újonnan bekerülő 12 év alatti gyermekek esetében a nevelőszülői elhelyezés az elsődlegesen figyelembe vehető gondozási hely. Elég jól beállt erre a rendszer. A gyámhivatalok korábban nem kerestek meg bennünket előzetesen, hanem csak akkor értesültünk a bekerülésről, amikor megérkezett a gyermek a Szakszolgálat aulájába. Ezzel azért majdnem minden gyámhivatal felhagyott, tehát ha azonnali elhelyezésről van szó, akkor is megkeresi az Elhelyezési Szolgálatot, és a Szolgálat még aznap pár órán belül megpróbál javaslatot tenni a gondozási helyre. Ez vagy a befogadó otthon, vagy sikerül pár óra alatt már nevelőszülői családot találni. Erre azért a nevelőszülői hálózatok is elég jól rákapcsolódtak. Tavaly január 1-je előtt már több ilyen egyeztetést folytattunk a gyámhivatalokkal, nevelőszülői hálózatokkal, hogy mi lehetne ennek a folyamatnak a formai módja. Tavaly arra készültünk, így is alakítottuk át a befogadó otthoni csoportok személyi összetételét, hogy le fog csökkenni az óvodás korúak száma. Nyilván azt nem gondoltuk, hogy egyáltalán nem lesznek, de hogy nagyon nagymértékben csökkenni fog ezeknek a gyermekeknek az ellátása a befogadó otthonokon belül. Erre készültünk, úgyhogy február–március környékén át is alakítottuk a csoportok személyi összetételét. Az óvodacsoportunk majd minden munkatársát más csoportba helyeztük át. Másrészt olyan kollégákat is helyeztünk az óvodacsoportba, akiknek több tapasztalatuk van kamaszodó vagy kiskamasz gyermekekkel, hogy ne csak ez az óvodás korosztályra jól reagálni képes munkatársak legyenek. Az év felénél már látszódott, hogy azért ez nem ilyen egyszerű és nem így alakul, úgyhogy most például ott tartunk, hogy az egyik nevelő kolléga el fog menni áprilisban nyugdíjba, és az ő helyére most ismét óvónőt fogunk keresni, mert úgy tűnik, hogy mégiscsak szükséges az ilyen korú gyermekeknek a speciális szakszemélyzet. Az óvodás gyermekeink nem járnak ki óvodába, ezt nem tudjuk megoldani. Az iskolásokat visszük az eredeti

iskolájukba, de az óvodásoknak itt helyben biztosítunk óvodai foglalkozásokat, fejlesztéseket. Mindenképpen kell, hogy óvónők legyen, mert nem látszik az a tendencia, hogy arányait tekintve jelentősen csökkenne az óvodás korú gyermekek száma. Nagyon sok gyermek kerül közvetlenül nevelőszülői családba. Valamivel minimálisan csökkent a befogadó otthonban elhelyezett gyermekek száma. Az óvodacsoportunk létszámát tekintve nem mondható el, hogy igazán csökkent volna. Ennek több oka van. A hosszú testvérsorok nevelőszülői családokba való elhelyezése nagyon nehéz, gyakran olyan problémákkal érkeznek már óvodás gyermekek, ami szinte kizárja a nevelőszülői családba való kerülést.

– *Gondolhatunk akkor ebben az esetben a különleges vagy speciális szükségletű gyermekekre?*

– Igen, de nem kell extrém dologra gondolni, például bizonytalan egészségügyi állapot. Van például olyan gyermekünk, akinél felmerült a hepatitis, hetekbe telik, mire ezt meg tudjuk állapítani. Nem nagyon van olyan nevelőszülői család, aki egy ilyen információval vagy félinformációval – mert ugye biztosan nem tudunk – bevállalna egy óvodás korú gyermeket is akár, úgyhogy ezek mindezt nehezítik. Leginkább talán valóban a testvérsorok együttes elhelyezése az akadály, másrészt óvodás korú gyermekek is érkeznek olyan komoly magatartás problémákkal, esetleg pszichés zavarokkal, amik nyilván nem pszichiátriai betegségek – óvodás korú gyermeknél ezt nem lehet diagnosztizálni – de lényegében nem könnyen kezelhető gyermekek, és ez néha megrémiszi a nevelőszülőket. A kapcsolattartás szintén egy problémás dolog. Itt a befogadó otthonban heti három kapcsolattartást lehet biztosítani a szülőknek, egy nevelőszülői családban – van kivétel, de – mondjuk a heti egy az, ami már jó, hogyha tudja vállalni egy nevelőszülő. Ezek mind nehezítik a nevelőszülői családba való elhelyezést. A tavalyi évben új dologként jelent meg, hogy visszajönnek gyermekek ezekből az azonnali kihelyezésekből. Nem tudok pontos számadatot mondani, nyilván egy is nagyon sok, korábban is jöttek vissza nevelőszülői elhelyezésből, de nem így, egy-két hét után, hanem volt valami előzménye, előzetes erőfeszítés, próbálkozás a család részéről a probléma megoldására. Amikor viszont a gyermek azonnal kerül ki nevelőszülői családba, akkor sokkal hamarabb esélyes, hogy ki is kerül onnan, mert nyilván nincs meg az az érzelmi kötődés, nincs még meg az az ismeret.

– *Tulajdonképpen ezeknek a gyermekeknek az esetében a nevelőszülők kiválasztása nagyon gyorsan, rövid időn belül történik?*

– Igen, ez egy elég rapid kiválasztás, és a gyámhivataloktól kérjük azt, hogy a lehető legtöbb információt adják meg a családról, a gyermekről, amit tudni lehet. Ha nincsen információ, akkor nem is próbáljuk meg nevelőszülőnél elhelyezni, hanem ebben az esetben a befogadó otthonba kerül, és azután akár egy-két hét múlva, ha már van némi tapasztalatunk, benyomásunk a gyermekről,

akkor utána lehet nevelőszülői családot keresni. Nyilván azért ezek az információk gyakran torzok, hiányosak, és van olyan eset is, amire igent mond egy család, aztán később derül ki, hogy nem egészen úgy van, ahogy gondolta vagy képzelte, vagy az ő értelmezésében nem azt jelentette. Ilyenek is vannak: bár rendelkezünk azzal az információval, de valahogy nem ugyanazt értettük alatta. Például: a fejlesztése szoruló gyermek kifejezés nyilván sok mindent takarhat, és amikor élesben körvonalazódik, hogy mit is jelent, akkor sokkal hamarabb mondják a nevelőszülői családok egy-két hete odahelyezett gyermekre azt, hogy akkor mégse tudják vállalni.

– *A nevelőszülői családjukból visszakerülő gyermekeknek rögtön egy újabb nevelőszülői családot keresnek, vagy a befogadó otthonban eltöltenek egy bizonyos időt?*

– Előfordul az is, hogy nevelőszülői családból kikerült gyermeknek rögtön keresünk egy újabb nevelőszülői családot. Ha nem igazán arról van szó, hogy a gyermek körüli információk voltak falsak, akkor azért próbáljuk mégiscsak a nevelőszülői családban való elhelyezést szorgalmazni. Ha kiderül, hogy tényleg súlyos magatartásproblémák vagy a szülők együttműködési nehézsége volt a probléma, akkor bekerül ide a befogadó otthonba, és elindul a klasszikus ideiglenes hatályú elhelyezés, ami eddig is volt. A Szakértői Bizottság vizsgálja a gyermeket, és ugyanúgy tehet nevelőszülői elhelyezésre javaslatot, ha viszont nem talál az Elhelyezési Szolgálat megfelelő nevelőszülőt, akkor szakvélemény-kiegészítéssel tudnak gyermekotthonba, lakásotthonba kerülni, amíg nem találnak a gyermek számára megfelelő nevelőszülői családot. Amikor tehát visszajön egy gyermek a nevelőszülői családból, akkor gyakorlatilag ez történik, azzal a renddel, ami korábban is volt. Viszont ezt nem úgy kell elképzelni, hogy naponta előforduló esetek lennének, de azért mondtam, hogy egy is sok. Nevelőszülői családból való kikerülés egyrészt bántalmazás miatt – ekkor nyilván azonnal el kell hozni a gyermeket –, másrészt valamiféle krízishelyzet miatt történhet. Ez beállhat a családban, akár a család működésében vagy akár a gyermekkel kapcsolatban is merülhetnek fel problémák. Ez esetben gondozási hely váltás keretében történik a gyermek áthelyezése, azt végig tudja esetleg várni a nevelőszülői család is és onnan tud az új gondozási helyre kerülni.

– *A Gyermekvédelmi törvény Területi Gyermekvédelmi Szakszolgáltatásra vonatkozó része leírja, hogy a Szakszolgálatok működtethetnek ideiglenes elhelyezést biztosító gyermekotthont vagy ilyen feladatot ellátó nevelőszülői hálózatot. A Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgáltatnak több telephelye is van, úgy tudom, hogy közülük néhány ideiglenes elhelyezést biztosító nevelőszülők házaiként működhetne.*

– Nem működik, csak szeretnénk, hogy működjenek, várjuk a fenntartónktól az engedélyt... egy éve. Megvan a nevelőszülő, megvan a lakás. Most úgy van, hogy 'és', tehát befogadó otthont és ideiglenes elhelyezést biztosító nevelőszülői

hálózatot működtethetnek. A saját nevelőszülői hálózatunkban lévő nevelőszülőket nyilatkoztattuk, hogy ki az, aki vállalja az azonnali feladatokat is. Vannak olyan nevelőszülőink, akik ideiglenes hatályú elhelyezés alatt is vállalnak gyermeket, nyilván nem egyszerű, főleg egy működő családnak nagyon nehéz azt a fonalat fölvenni. Eleve a rendőrség által hozott gyermekek nem is tudnak rögtön nevelőszülői családba kerülni, mert... hogyan? Este idetelefonál a rendőrség, akkor nem tudunk egy nevelőszülőt sem mozgósítani, hogy tudja-e fogadni rögtön a gyermeket. Ez csak a gyámhivatalok vonatkozásában tud releváns lenni, akik mondjuk reggel 8 és délután 4 óra között érzékelnek valami problémát és megkeresnek bennünket. Akkor tudunk nevelőszülőre javaslatot tenni, de ez is nagyon nagy nehézséget jelent egy nevelőszülői családnak. Eleve nem tartjuk jónak ezt a barátkozás nélküli kihelyezést. Sokkal könnyebb, ha van lehetőség a megismerkedésre. Amikor ideiglenes hatályú elhelyezésből úgy kerültek ki a gyermekek, hogy körülbelül 10 alkalmas találkozás ezt megelőzte, a gyermek is tudta, hogy mire számíthat, ki az az ember. Főleg egy óvodás korú gyermek esetében még inkább fontos, hogy ne úgy kerüljön oda, hogy azt se tudja, hogy ki az a felnőtt, hanem legyen valami információja róla. Ezek nagyon nehezek az azonnali elhelyezéseknél. Itt nekünk a befogadó otthonban rengeteg mindenünk van tartalékban, például kiságy, újszülöttnek való ágy, pelenka, cumisüveg. Ezek egy családban, nyilván, ha van olyan korú gyermek, akkor lehet, hogy megvannak, de egyébként nincs a pincében mindenből egy készlet. Ezek mind nehézségek, és nehezen oldhatók meg, hogy azonnal legyenek. Sok újonnan bekerülő gyermek plusz ruha nélkül érkezik a szakszolgálathoz, nem lehet rögtön ruhát szerezni neki. Ezek mind nehezítik ezt a dolgot. Bár igyekeznek ezt a ritmust felvenni a nevelőszülők, de azért ezeket az akadályokat nehezen veszik, ez érthető is. A nevelőszülős házakról az volt az elképzelésünk, hogy itt a Teleki téren van egy lakásunk, valamint a Bartók Béla úton is, de előbb a Teleki tért szeretnénk befogadó nevelőszülői házként működtetni, mert közel van a Szakszolgálat Alföldi utcai telephelyéhez. Ha bármi olyan segítségre van szükség, legyen az tárgyi is, akkor azt akár este is át tudjuk vinni, de jelenleg várjuk a fenntartónktól a működési engedélyt.

– *Ha ezek a befogadó nevelőszülő házak működnének, milyen mértékben tehermentesítenék a befogadó otthonokat?*

– Nagymértékben nyilván nem. Elsősorban óvodás korosztályú gyermekek kerülnének ide, egy házba egyszerre összesen 6 gyermek a nevelőszülővel és egy segítővel, a mi elképzelésünk így néz ki. Így ezek a gyermekek is kvázi családban nevelkednének. Nyilván teljes mértékben nem oldaná meg a helyzetet. Azt azért nem gondoltuk, hogy egyáltalán nem lesz óvodás korú gyermekünk, nyilván vannak is tehát, nemcsak ez az ideiglenes elhelyezés és a hosszú testvérsoroknak a nevelőszülői családba helyezése okoz nehézséget, hanem a hosszú távú elhelyezésük is. Általában egy-két gyermeket vállalnak a kapacitásuk miatt. Főleg úgy, hogy

most a fővárosban azért a legtöbb nevelőszülőnek van munkahelye, ez vidéken lehet, hogy másképp néz ki, de itt a fővárosban van valamiféle állásuk. Lehet, hogy ez részmunkaidő vagy félállás, de akkor is van, amellett 1–2 gyermeknél, főleg ha saját gyermeke is van még a nevelt gyermekek mellett, nem nagyon tud többet bevállalni a kapcsolattartás miatt sem, meg azért sem, mert csak kell a gyermekeket bizonyos helyekre hozni-vinni. A másik oldala, hogy egyáltalán nem ritkák a 3, 4 vagy 5-ös testvérsorok és az sem ritka, hogy ezek a hosszú testvérsorok úgy néznek ki, hogy például van egy egyéves meg egy kisebb is, meg még egy 14 éves is, tehát nagyon vegyes összetételű.

– *Ilyen esetben az ő együtt tartásuk prioritást élvez?*

– Nekünk igen, mi ezt az álláspontot képviseljük, nem is választottunk még szét testvéreket. Valahol máson van a hangsúly, és szétválasztják a testvérsorokat, de mi azt gondoljuk, hogy ez egy olyan fontos kötetlék, hogy ezt nem szeretnénk megbontani, még úgy sem, hogy egy településen belüli nevelőszülői családokhoz kerülnének, mert az sem ugyanaz. Az egy dolog, hogy iskolában találkoznak, de nem egy légtérben élnek. Ilyen esetekben tehát mi inkább a lakásotthoni elhelyezést szoktuk preferálni.

– *A befogadó otthonok csoportlétszámai, illetve a befogadó otthonban eltöltött idő mutat-e valamilyen szembetűnő változást?*

– Az éves szinten ellátott gyermekek száma minimális csökkenést mutat. A bent töltött idő viszont nagyon elhúzódott, a tavalyi évben sokkal hosszabb időt voltak bent, mint korábban. Ez több okra vezethető vissza. Egyfelől átalakult a gyámhivatali rendszer is, valamint a Szakszolgálat is. Szétvált a Szakértői Bizottság és az Elhelyezési Szolgálat. Ez okozott működési nehézségeket az elején, aztán utána a gyermekvédelmi gyámok megjelenése, a státuszaikat az év második felében kaptuk meg. Az újonnan bekerülő gyermekeknél, akiket nevelésbe vettek, azonnal gyermekvédelmi gyámot kellett javasolni, és akkor a felülvizsgálatok során a korábbi gondozói gyámságról át kellett térni a gyermekvédelmi gyámságra. Egy idő után egyszerűen elfogytak – mert ugye státuszt nem kaptunk, csak szeptemberben vehettünk fel, azt hiszem, 30 kollégát – ugye a jogszabályban meg van határozva, hogy hány esete lehet egy gyermekvédelmi gyámnak, azok az esetszámok beteltek. Tehát ez is lassította, mert emiatt nem ment ki javaslat, vártuk, hogy gyermekvédelmi gyámot tudjunk javasolni, így legalább a duplájára nőtt a befogadó otthonokban töltött idő, mint korábban.

– *A 2015-ös évben a nevelőszülői családokhoz való elhelyezés fókuszában a 12 év alatti a szakellátásba újonnan bekerülő gyermekek, illetve a már bent lévő 3 és 6 év közötti gyermekek vannak. A 12 éven felüli gyermekek befogadó otthonokban töltött*

idejét nem hosszabbítja-e meg az, hogy elsősorban az előbb említett korú gyermekek elhelyezése a legfontosabb, a határidők miatt?

– Szerintem nem. Nem látok abban különbséget, hogy kor alapján lenne több vagy kevesebb a bent töltött idő. Mindenki vonatkozásában megnövekedett, az imént említett okok minden korosztályú gyermeket egyformán érintenek. Egyébként is nyilván a nagykaszasz problémás gyermekek elhelyezése korábban sem volt zökkenőmentes, mert egy pár olyan intézmény van csak, amik speciális szükségletű gyermekek ellátását vállalják, de igazából összességében mondható el, hogy minden korosztályt tekintve megnövekedett a bent töltött idő. Eddig is túlszűfolt volt a befogadó otthon, amióta itt dolgozom, folyamatosan 100 százaléka feletti a telítettsége, ez így volt tavaly is, tavalyelőtt is. Itt az Alföldi utcai befogadó otthonban 40 gyermek elhelyezését lehetne biztosítani, ez azt jelenti, hogy csoportonként 10 főt lehetne elhelyezni, de ez soha nincs így, most az óvodás csoportunkban 17 gyermek van. Soha nem tartható, egyik csoportban sem a 10 fős létszámmaximum. Tavaly év elején volt nagyon kritikus és drámai a helyzet, április környékén, és akkor tettünk magunk egy kijelentést, hogy nem fogadunk létszám fölött. Aztán ez nem valósul meg, de abból a szempontból kicsit jobb a helyzet, hogy az Elhelyezési Szolgálat elkezdte használni a fővárosi intézményi hálózatot ideiglenes hatályú elhelyezésre is. Egy hete például még 21-en voltak az óvodás csoportban, és még 2-en akartak jönni, azt mondtuk, hogy nem, és kerestek a gyermekotthonok között olyat, ahol ideiglenes hatállyal is lehet elhelyezni gyermeket és volt is üres férőhely. Alapvetően ebből nálunk soha nem volt gond a kollégák szemszögéből, de ha abból indulunk ki, hogy az óvodás csoportban van 1 év alatti gyermek is, meg iskolás is, ugye a testvérsorok miatt, másrészt pedig 17–18 gyermekre egyszerűen nem lehet kellően egyforma és elegendő figyelmet fordítani. Muszáj egyszer csak nemet mondanunk, főleg egy 20 fő közeli csoportlétszámnál, ahol már reális veszélyek lehetnek. A kicsiknél azért is növekedett meg – egyfelől amiket mondtam, másfelől – mert próbálunk nevelőszülői családot találni nekik az ideiglenes hatályú elhelyezés után, és ez nem könnyű. Nagyon lassan hoznak a gyámhivatalok határozatot. Amikor mi kiküldjük a javaslatot – mi is lassan küldjük ki, tehát egyáltalán nem tartjuk a jogszabályban előírt határidőket, de kiküldjük – körülbelül 2 hónap után, és van, hogy eltelik még 2 hónap, mire végleges határozatot hoznak belőle.

– Gyakorlatilag akkor az, hogy a szakellátásba újonnan bekerülő 12 év alatti gyermekek ne kerüljenek intézményes ellátásba, az mégsem tud teljesülni.

– Ezt a jogszabályalkotó is érezte, hogy ez így nem tud működni, de nyilván van egy erős nyomás. Amivel szakmai szempontból mi is egyet tudunk érteni, természetesen 12 év alatti gyermeknek és mindenkinek legjobb helye családban lenne, ez nem kérdés. Csak nem minden áron. A fővárosban egyébként nagyon nehéz nevelőszülőket toborozni. Fontos az is, hogy az agglomerációban elérhető-

ek legyenek azok a szolgáltatások, amelyekre egy gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermeknek szüksége lehet, hiszen az, hogy őt kiemelték a családjából, az már önmagában egy trauma, ezzel szakszerűen foglalkozni kell. A befogadó otthonban az egyik legfontosabb szempont, amit figyelembe veszünk, a gyermek iskoláztatása, és ebben sajnos nem látjuk sem a gyermekotthonokat, sem a nevelőszülői hálózatokat, hogy partnerek lennének. Mindegy, hogy nevelőszülői családba vagy gyermekotthonba kerül a gyermek, borítékolható az iskolaváltás. Nekünk is feladattöbblet, hogy elérjük, hogy ne legyen iskolaváltás. A gyermekotthonoknál azt látom, hogy annyira nem ragaszkodnak ehhez, gyakorlatilag föl sem merül, hogy meg lehetne oldani, meg lehetne szervezni. Most például van egy esetünk, egy 7. és egy 1. osztályos gyermek, életkorból adódóan nevelőszülői ellátás kellene a kisebbnek. Nem azt mondom, hogy megfúrjuk a nevelőszülői elhelyezését, de igenis képviseljük azt, hogy ne kerüljön nevelőszülői családba, ha nem tudják megoldani az iskolába járását. Ha 1. osztályban, mondjuk áprilisban, tanév közben kikerülne nevelőszülői családba, és iskolaváltás történne, az én szakmai meggyőződésem szerint az egész iskolai karrierjére rányomná a bélyegét. Ez sajnos a gyermekotthonoknál nem evidencia, mert van 3–4 iskola a kerületben, amivel kapcsolatban van, és oda nyilván egyszerűbb elmenni a gyermekekért is. Nekünk ennek koordinálása óriási feladat itt a befogadó otthonban. Az újonnan bekerülő, ideiglenes hatállyal nevelőszülőnél elhelyezett gyermek esetében nem is merül fel szempontként, pedig az még akkor nagyon képlékeny időszak. Lehet, hogy haza fog kerülni, és akkor majd ismét visszakerül az eredeti iskolájába? Ezek olyan fontos dolgok, amiket mindenképp végig kellene gondolni a gyermekek szemszögéből.

– *Hogyan látja a 3–6 év közötti gyermekek nevelőszülői családban való elhelyezését?*

– Azt gondoljuk, hogy az nem fog akkora kihívást jelenteni. A 0–3 éves gyermekek elhelyezése sokkal nagyobb nehézség volt, nem is sikerült mindenkit kihelyezni. Azzal, hogy nevelőszülők foglalkoztatási jogviszonyba kerültek, nem kapnak gyest vagy gyedet, korábban a hivatásos nevelőszülőknak ugyanúgy járt, ha ilyen kicsi gyermeket vállalt. Most viszont nem szívesen vállalják, nyilván a munkáját nem tudja megtartani, mondjuk, egy féléves gyermek mellett, a nevelőszülői díjért pedig önmagában nem éri meg. Ezért jelent nagyobb kihívást a 0–3 év közötti gyermekek nevelőszülői családban való elhelyezése. A 3–6 éves korú gyermekek nincsenek tömegével gyermekotthonokban, vagy ha vannak is, akkor például testvérsorok tagjai, tehát azért mindegyik mögött van valami egyéb szempont is. Korábban is ez volt a prioritás, hogy a kicsi gyermekek kerüljenek nevelőszülői családba. Okozhat fennakadást, de nem a 3–6 év közötti gyermekek elhelyezése fogja megakasztani a rendszert. A nevelőszülői családok jelentős része pontosan ilyen, 3–6 év közötti gyermekekre vágyik, úgyhogy ez szerintem nem fog az idei évben problémát okozni.

Összességében elmondhatom, hogy a tavalyi év rendkívüli volt, a rendszerben egy időben rengeteg változtatás történt, gondoltuk, hogy ezt nem lesz egyszerű megugrani. Majdhogynem nem volt olyan eleme a gyermekvédelmi szakellátás rendszerének, ami ne változott volna. Az Elhelyezési Szolgálat, valamint a Szakértői Bizottság megtalálta önmagát a szétválás után mondjuk 3–4 hónappal, a következő probléma ezután az volt, hogy elfogytak a gyermekvédelmi gyámok, akiket javasolni lehetne, és ezek még aztán hoztak magukkal további nehézségeket. Alapvetően befogadó otthon pártiak vagyunk. Azt gondoljuk, hogy nem lehet befogadó otthon nélkül működtetni egy szakellátó rendszert. Fontosnak tartjuk, hogy a valóságban ne az legyen, ami a közhiedelem a befogadó otthonokról, miszerint ott nem történik semmi a gyermekekkel, és folyamatosan elszöknek onnan. Ehhez az kell, hogy legyenek válaszaink. Amikor megérkezik egy gyermek, akkor fel tudjunk vázolni neki és a családjának egy utat, hogy akkor itt most mi is fog történni, hogyan is fog kinézni és mennyi ideig tart majd ez az időszak, nyilván nem becsapva őket, hanem megmaradva a realitásoknál. Ez tavaly teljesen hiányzott. Eleve a gyámhivataloktól úgy jönnek, hogy ez az időszak 30 nap lesz, ezt az időszakot talán könnyebben is veszik a családok, viszont amikor megérkeznek ide, elmondjuk, hogy nem tudjuk, hogy mennyi lesz valójában ez az idő, de az teljesen biztos, hogy nem 30 nap. Tavaly nem is volt olyan gyermekünk, akinek 30 napon belül megoldódott volna az ügye. Ez ugye egy krízisidőszak mind a családnak, mind pedig a gyermeknek, és ha a krízisidőszakban nem tudunk támpontokat, kapaszkodókat adni, akkor a krízisállapotuk csak továbbmélyül. Ha nem tudjuk megadni számukra az alapvető biztonságot, akkor az egész nem tud jól működni. Az a probléma, hogy hatásvizsgálat nélkül vagy hatáselemzés nélkül felborul az egész, és bizonytalanná válik. Sok olyan szülőnk van, akik maguk is szakellátásban nőttek fel, és azért nekik sokkal könnyebb azt elfogadni, hogy lakásotthonba vagy gyermekotthonba kerül a gyermekük, mert mondjuk ő is abban nevelkedett, minthogy egy nevelőszülői családba kerüljön, amiről még mindig az az elképzelés, hogy ott el fogják szeretni, el fogják marni tőlük a gyermeküket. Ez is egy folyamat, amivel dolgozni kellene. Egy azonnali elhelyezés esetében nincs is lehetőség egy úgynevezett barátkozási időszakra, amikor a szülők megismerkedhetnének a nevelőszülőkkel. Ez a gyermek szempontjából is nagyon fontos lenne, hogy úgymond egyáltalán elkezdheti-e merni szeretni a nevelőszülői családot, vagy meg kell felelnie a vér szerinti szülőknek.

– *Hogyan látta, a gyermekvédelemben történt változtatások kidolgozásába be volt vonva a szakmai oldal, s ha igen, mennyire?*

– A gyermekvédelmi gyámság esetében igen, de nem volt úgy előkészítve, ahogy kellett volna, és ez rá is nyomta a gyámságra a bélyegét. A nevelőszülői családok és a gyermekotthonok is kompetenciavesztésnek élik meg, mert korábban az otthonok igazgatói, a nevelőszülői családban elhelyezettek esetében pedig a nevelőszülő lehetett a gyermekek gyámja. A gyermekvédelmi gyámokat pedig mintha

kicsit egyfajta kontrollszemélyként értelmeznék. A nevelőszülőség alapvetően egy szakma, attól függetlenül, hogy az otthonában végzi, nem egy laikus segítségéről van szó, és vannak dolgok, amiknek meg kell felelni. Nem volt jól előkészítve, éppen úgy, mint ahogy a nevelőszülői családok elfogadtatása a vér szerinti családokkal esetében sem. Ezek megvalósulhattak volna kampányszerűen, amiben nyíltan lehetett volna beszélni a változások pozitív és negatív hozadékairól, és hogy valójában mik a kompetenciavesztések. Alapvetően abból indult ki az egész, hogy rengeteg visszaélés történt a gyámi feladatokat ellátó gyermekotthon vezetők vagy nevelőszülők részéről, ezért fontos hogy a gyermekek érdekképviselőjét egy külső, erre a feladatra hivatott szakember tudja végezni. A nevelőszülői családokba való kikerülés hatékony előkészítéséhez biztosan több időre és mélyebb elemzésekre lett volna szükség. Alapvető cél és prioritás minden gyermek esetében, hogy családban nevelkedjen, kérdés az, hogy minden esetben megvalósítható-e.

Interjú Farkas Péterrel, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Elhelyezési Szolgálatának vezetőjével

– *Kérem, ismertesse röviden, hogyan zajlik a gyermekek gondozási helyének kijelölése!*

– A folyamat úgy néz ki, hogy ha a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezéssel a befogadó otthonba vagy nevelőszülőhöz kerül, és ha gyámhivatal nem szünteti meg az elhelyezést, mert a beutalási okok nem szűnnek meg, akkor jellemzően az elhelyezéssel egy időben vagy azt követően, a hatóság felkéri a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottságot a nevelésbe vétel szükségességének, a gyermek személyiségállapotának vizsgálatára és szükségleteinek felmérésére. A Szakértői Bizottság vizsgálaton alapuló szakmai véleményében, a nevelésbe vétel indokolt-sága esetén, javaslatot tesz, és megállapítja a gyermek ellátási szükségleteit és az annak megfelelő elhelyezési formát. Diagnózist állít fel, és ehhez kapcsolódóan a szükségletekhez igazodó szolgáltatások és szakmai segítség vonatkozásában is iránymutatást ad. A szakmai véleményt „fordítja le a gyakorlatra” az Elhelyezési Szolgálat azzal, hogy javaslatot tesz a konkrét gondozási helyre, és megtervezi a gyermek szakellátásbeli útjának kereteit, alapjait. A megfelelő/leendő gondozási helyet/helyeket a Gyermekvédelmi törvényben – a konkrét esetre vonatkoztatva – meghatározott általános elhelyezési szempontok alapján, az üres férőhelyeket és működési engedélyeket, egyéb szempontokat – például elérhető szolgáltatások, gyerekközösség összetétele – figyelembe véve választjuk ki. Ezt követően a Szakszolgálatnál tartunk egy megbeszélést („tervezési megbeszélés”), ahol előkészítjük az elhelyezési javaslatot, illetve készítünk egy tervet a gyermek szakellátásban töltött idejére. A jogszabály meghatározza, hogy ezt a javaslatot és tervet kiknek

(gyermek, szülő, leendő gyermekvédelmi gyám, gyermekjóléti szolgálat, jelenlegi és leendő gondozási helyek képviselői stb.) a közreműködésével kell elkészíteni. A tervezési megbeszéléseinken részt vesz a gyermekjogi képviselő is. Az előkészített javaslatot és tervet küldjük meg a gyámhivatalnak. Jogszabályi változás, hogy 2014. január 1-jétől a gyámhivatal tart elhelyezési tárgyalást. A hatóság összehívja azokat a résztvevőket, akik a mi megbeszélésünkön is jellemzően részt vettek, és a tárgyaláson a Szakszolgálat által előkészített elhelyezési javaslatot és tervet vitatják meg.

– *Mennyire jellemző, hogy a gyámhivatalok módosítják a javaslatot?*

– A gyermekvédelmi gyám az, aki ismerteti és képviseli a Szakszolgálat javaslatát ezeken a gyámhivatali tárgyalásokon. Százalékos arányban azt tudom mondani, hogy 98–99 százalékban elfogadja a gyámhivatal azokat a javaslatokat és tervet, amiket mi itt elkészítünk. Az esetek 1 százalékában vagy még kevesebb részében pedig elutasítja, vagy szempontokat megjelölve visszaküldi ezt a javaslatot és tervet. Ilyenkor ezt újból végignézzük, van-e új körülmény vagy szempont, ami alapján módosítani kellene a javaslatot és tervet. Ha ugyanúgy továbbra is fenntartjuk a javaslatot és tervet, akkor visszaküldjük a gyámhivatalnak. Ha a gyámhivatal továbbra sem tartja elfogadhatónak, akkor továbbítja az Országos Gyermekvédelmi Szakértői Bizottságnak, ahol felülvizsgálják, helyben hagyják vagy módosítják. Az elmúlt egy évben talán egy ilyen eset fordult elő, valamint a gyámhivatalok által visszaküldött javaslat is kevés volt. Olyan szempontból jó, hogy történik egy előkészítés, hogy a gyámhivatali tárgyaláson már nem fogja újdonságként érni sem a szülőt, sem a gyermeket a javasolt nevelőszülő vagy intézmény. Egy olyan javaslatot, tervet hallanak újból, aminek az elkészítésében itt részt vettek. A végleges döntést határozat formájában a gyámhivatal hozza meg. Kérdés, hogy egy megbeszélésen egy órában végig lehet-e beszélni egy-egy ilyen helyzetet, esetet részletesen, vagy hogy mennyire tudunk egy olyan tartalmi részre koncentrálni, mint például, hogy kinek mik a feladatai a beutalási okok megszűnése érdekében. Az, hogy ezek mennyire kerülnek kidolgozásra egy-egy megbeszélésen, ez nyilván az idő és az előkészítés függvénye is. A megbeszéléseken a hangsúly arra kerül, hogy ki lesz a gyermekvédelmi gyám, milyen gondozási helyre kerül a gyermek, és hogyan szabályozzák a kapcsolattartást.

– *Kicsit mintha ez a két megbeszélés, tárgyalás meghosszabbítaná a folyamatot, mintha plusz kör lenne...*

– A szakemberek kapacitása szempontjából, de leginkább a szülőnek és a gyermeknek a szempontjából tényleg mintha az történné, hogy beteszünk egy plusz kört, és ezzel még inkább elnyújtjuk az ideiglenes hatályú elhelyezés idejét, vagy éppen a gondozási hely váltás idejét. A Szakszolgálat elhelyezési tárgyalást tart, és aztán a gyámhivatal vagy tart tárgyalást, vagy nem, de mindenképpen

meghallgatja a szülőt, és lefolytatja az eljárást, felülvizsgálja az ideiglenes hatályú elhelyezést; ez 2013. december 31-ig így ment, ebben a kétlépcsős rendszerben. Az egész elhelyezési tárgyalási folyamatot a jogalkotó áttette a gyámhivatalokhoz. Ugyanakkor azt a feladatot meghagyta a Szakszolgálatok részére, hogy a javaslatokat készítsük elő. A 15/1998-as NM rendelet rögzíti ezt a feladatot, pontosan megjelölve azt, hogy kiknek kell közreműködnie a javaslat és terv előkészítésében. A feladatok a Szakszolgálaton belül is felosztottak. A Szakértői Bizottság vizsgál, megállapít elhelyezési formát és szükségletet, és az Elhelyezési Szolgálat megkeresi az ennek megfelelő gondozási helyet az ellátórendszerben. Ha úgy készítené el a Szakszolgálat a javaslatot és tervet, hogy nem működik közre sem a szülő, sem a gyermek, sem a leendő vagy már kirendelt gyermekvédelmi gyám, sem az alapellátás-beli családgondozó, sem a leendő gondozási hely, úgymond, csak egy adatlapot töltenénk ki a férőhelyeket figyelembe véve, akkor ebben az esetben, a gyámhivatal által visszaküldött javaslatok jóval nagyobb arányban fordulnának elő. Nem lennének megfelelőek az illesztések. Ahhoz, hogy mi ezeket megbeszélés keretében készítjük elő, azért is ragaszkodunk, hogy a szülő és a gyermek is érezze, hogy részese annak döntési folyamatnak, ami róla szól. Fontosnak tartjuk, hogy ez ne csak egy formális javaslattétel legyen papíron keresztül, hanem ténylegesen végig lehessen azt beszélni, hogy milyen lehetősége van a szülőknek, a gyermeknek. Rengeteg gyermeki jog tud érvényesülni egy ilyen megbeszélésen. Azt gondolom, hogy e nélkül nem is lehetne javaslatot, tervet előkészíteni. Bár plusz körnek tűnik, de én azt gondolom, hogy nagyon fontos az, hogy ez megbeszélés keretében történjen. Országosan nem tudom, hogy hány szakszolgálat tart még megbeszélést, de a 19 megye közül 4–5 helyen talán tartanak, vagy összekötik ezt a gyámhivatali tárgyalással. Természetesen ez nagyban összefügghet az elhelyezési lehetőségekkel, és az adott ellátórendszer sajátosságaival is.

– *A plusz kört elsősorban a gyámhivatalok elhelyezési tárgyalására értettem. Mennyiben érzi, hogy ennek a meglátásomnak valós alapja lenne?*

– A fővárosban van egy szoros együttműködés a 23 gyámhivatallal, és valóban, a fővárosi hatóságok, azt gondolom, hogy azt a gyakorlatot szokták meg és mi is, hogy egy teljes anyagot küldünk a gyámhivatalok felé, amiket egyébként a gyámhivatal egy tárgyaláson megvitat. Hogy ez mennyire formális a fővárosi gyakorlatban, erre nem tudok így válaszolni, és nincs is erre pontos rálátásom. A gyámhivatalok is végigmennek azokon a kérdéseken, amiken itt mi, de részben érthetően hagyatkoznak a mi javaslatunkra is. A kérdés, hogy a gyámhivatali tárgyalás nem egy plusz kör-e, azért érvényes kérdés és jó megérzés, mert hosszú éveken keresztül valóban külön tárgyalás nélkül – felülvizsgálva nyilván és a szülőt is meghallgatva és minden eljárási elemet megtartva – hozta meg a döntését a gyámhivatal, alapozva a Szakszolgálat javaslatára.

– *A gyermekvédelmi törvény aktuális változásai és különösen a nevelőszülői családokban való fokozatos elhelyezések előírása milyen hatással van az Elhelyezési Szolgálat munkájára? Mik a szembetűnő változások?*

– Volt egy hipotézis, hogy a Gyermekvédelmi törvénynek a módosítása, a jogszabályi változások alakítani fogják a befogadó otthonba érkező a gyerekeknek egyrészt az életkori megoszlását, másrészt pedig úgy gondoltuk, hogy az intézményi elhelyezések csökkenni fognak, a nevelőszülői elhelyezések pedig emelkedni fognak. Azt lehet mondani, hogy a befogadó otthonba közel azonos számban érkeztek 12 éven aluli gyerekek, mint a korábbi években. Az összes fővárosi illetékességű bekerülő gyermeket tekintve – azokat is, akik nem a befogadó otthonba kerültek – azt tudom mondani, hogy egy jelentős változás van ahhoz képest, ami a korábbi fővárosi gyakorlat volt, mert nagy számban vizsgálat nélküli elhelyezések korábban nem voltak a Szakszolgálatnál. Ténylegesen már a jogszabályi változásra felkészülve 2013 októberétől gyakoroljuk azt az új elhelyezési protokollt, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezést megelőzően vagy azzal egy időben a gyámhivatalok megkeresik a Szakszolgálatot, konkrétan az Elhelyezési Szolgálatot, és elmondják azt, hogy azonnali beutalás szükséges, és adatokat mondanak a gyerekekről, illetve a rendelkezésre álló előzményeket ismertetik, küldik meg. Ennek megfelelően 12 év alatti gyermekeknél, amikor az előzményekből az látszik, hogy egy átlagos szükségletű gyermekről van szó, és nincs olyan ellátási igénye, szükséglete, ami intézményi elhelyezést igényel, akkor mi nem a befogadó otthonra teszünk javaslatot, hanem nevelőszülőt keresünk. A Szakszolgálat az elmúlt 10–15 évet tekintve egyrészt a saját nevelőszülői hálózata mellett együttműködött 7–8 más fenntartású nevelőszülői hálózattal. Ez 2014-re 11 nevelőszülői hálózatot jelentett összesen: a saját hálózatot, valamint 10 más fenntartású hálózatot. Ez idén, 2015-ben 13 nevelőszülői hálózat, tehát folyamatosan bővül. Azoknál a gyerekeknél ahol nem befogadó otthon, nem egyéb más intézmény lesz a gondozási hely – mert még az is elképzelhető, hogy tartós gondozási helyre teszünk javaslatot, tehát a fővárosi szakellátási hálózatból azokra a gondozási helyekre, intézményekre, ahol van már testvér, vagy van valamilyen kapcsolódási pontja az adott gyermeknek –, azokban az esetekben 12 év alattiaknak már nevelőszülőket kerestünk. A korábbi gyakorlathoz képest 136 esetben tettünk közvetlenül nevelőszülőre javaslatot, már a beutalás előtt, tehát ez azt jelenti, hogy ideiglenes hatályú elhelyezéssel már rögtön nevelőszülőhöz került a gyermek. Ez a fővárosi gyakorlatban nagy változás. Azt mondja az ideiglenes hatályú elhelyezésre vonatkozó jogszabályi rész is az elhelyezési formák sorrendiségére vonatkozóan: különélő szülő, harmadik személy – más hozzátartozó, nevelőszülői család, intézményi elhelyezés. Ez a fajta sorrendiség 2014. január 1-jét megelőzően is megvolt a Fővárosi Szakszolgálat törekvéseiben, azaz hogy mindenképpen nevelőszülői családba helyezjük a gyermeket, ha nincs olyan szükséglete, ami intézményi elhelyezést igényelne. Csakhogy a fővárosban és a fővároshoz közel nem volt elegendő nevelőszülő. Most sem lehet azt mondani, hogy a fővárosban

és a fővároshoz közel rendkívül nagy számban lennének nevelőszülői családok, de egy nagyobb felfutást lehet érezni 2013 nyaratól kezdődően. Egy új szolgáltató lépett be azok közé a nevelőszülői hálózatok közé, melyekkel a Szakszolgálat kapcsolatban állt, és így lehetőség nyílt arra, hogy a fővárosban és a fővároshoz közeli gondozási helyre tudjunk nevelőszülői családba helyezni gyermekeket. A jogszabályi változások mindenképpen ösztönözték a hálózatokat, hogy növeljék a férőhely-kapacitásukat. A Fővárosi Szakszolgálat kialakított egy új elhelyezési protokollt, és ez a protokoll úgy néz ki, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezéssel egy időben keressük meg már a gondozási helyet. Ez gyakorlatilag egy gyors – vizsgálatok nélküli – elhelyezés.

– *Mi alapján választják ki a nevelőszülői családot?*

– A konkrét esetből kapsán meghatározott általános elhelyezési szempontokat figyelembe véve tesszük meg ezeket a javaslatokat.

– *Mik ezek a szempontok?*

– A Szakszolgálatnak feladata az, hogy segítse a hatóságot abban a döntésben, hogy ha valamelyik gyermeknek helyettesítő védelemre, szakellátásra van szüksége, akkor olyan, számára megfelelő gondozási helyre kerüljön, ahol megkapja az állapotának és szükségletének megfelelő ellátást, szolgáltatásokat, és a családjához hasonló környezetben, közegben tudjon nevelkedni. Amikor a gyámhivatal a gondozási helyet meghatározza, akkor a Gyermekvédelmi törvényben meghatározott szempontokat kell figyelembe vennie, és mi is ezeket a szempontokat követjük, melyek alapján ki lehet választani azt a gondozási helyet, ami a lehetőségek közül a legmegfelelőbb a gyermeknek. Ezek a szempontok az életkor, egészségügyi állapot, a testvérek együttes elhelyezésének szükségessége, a nevelés folyamatossága, kapcsolattartási lehetőségek, a szülő vagy a kapcsolattartásra jogosult hozzátartozók állandó lakóhelyétől való távolság, az iskoláztatási lehetőségek, az egyéb fejlesztési, ellátási lehetőségek. Ezek mind összefüggnek azzal, hogy egyáltalán van-e üres férőhely akár intézményben, akár nevelőszülői elhelyezésről beszélünk, valamint hogy mit tartalmaz a működési engedélye az adott gondozási helynek, milyen ellátás biztosítására jogosult.

Egy megkeresést küldünk körbe a hálózatok között elektronikus úton, táblázatos formában, ahol megjelöljük a gyermek életkorát, szükségleteit, egészségügyi állapotát, oktatási vagy egyéb szükségleteit, a jelenlegi kapcsolattartását, mellékeljük a beutalási okokat és az előzményeket. Megjelöljük a viszontválasz határidejét. A hálózatok reagálnak, és ha több pozitív visszajelzést, kihelyezési ajánlatot kapunk, akkor a gyermek érdekeinek megfelelően a szempontok közül prioritásokat határozunk meg, és ezeket összevetve döntünk.

Az azonnali elhelyezések esetén a gyámhivataloktól és az alapellátásbeli előzmények, jelzőrendszeri tájékoztatások alapján próbálunk megfelelő gondozási he-

lyet keresni a gyermek számára. Ha nincs információnk, illetve az előzmények alapján az elhelyezési forma is kérdéses, ezekben az esetekben mindenképpen intézményi elhelyezésre teszünk javaslatot, és a szükségletek felmérése után tudjuk szakmailag is megalapozottan az adekvát gondozási helyet kiválasztani.

Azt is érzékelnünk kell, hogy a nevelőszülői elhelyezések száma ugyan jelentősen megnőtt az elmúlt két évben, de lehet, hogy el is érte a maximumát. Azt gondolom, hogy a növekedés üteme mindenképpen csökkenni fog. Mostanra így is majdnem duplájára nőtt éves szinten a nevelőszülőhöz elhelyezett gyermekek száma. Ez azt jelenti, hogy amíg 80 és 100 fő közötti volt 2012-ben és azt megelőzően a nevelőszülőhöz kihelyezett gyermekek száma, addig 2013 és 2014-ben 200 fő vagy afölötti volt. Ez maga után vonta azt, hogy az intézményekbe már a nagyobb életkorú gyerekek kerültek be, és általában olyan gyermekek, akiknek volt valami olyan ellátási igényük, ami nem egy átlagos szükséglet volt. A speciális és/vagy különleges szükségletű kamasz gyerekek gondozása vált/válik a fővárosi intézmények fő feladatává. A fővárosi szakellátási hálózat elsősorban egy intézményközpontú ellátásra berendezkedett és differenciált hálózat a többi megyei szakellátási hálózathoz képest. Ez a struktúra is kezd egy kicsit átalakulni, pontosan a jogszabályi változások okán. Amíg el lehetett mondani azt, hogy 30 százalék alatti volt a nevelőszülőnél nevelkedő ellátottak száma 2014. január 1-je előtt, mára ezek az arányok százalékosan és számosságban is változtak. Az összes fővárosi illetékességű ellátott közel 35 százaléka nevelkedik jelenleg nevelőszülői családban. Az látszik, hogy 2013-ban és 2014-ben, évente 100 gyermekkel több került ki nevelőszülői családokba a korábbi évekhez képest.

– A gyors kihelyezéseknél – melyek során nincs lehetőség a gyermek és szüleinek, valamint a nevelőszülői családnak az összeismerkedésre, másrészt nem vizsgálják a gyermeket – mennyire jellemző, hogy ezekből rövid időn belül visszakerülnek a gyermekek?

– Valóban, az Elhelyezési Szolgálat nem látja a gyermeket, nem történik meg a vizsgálata. Az elhelyezés előzményi anyagokra, információkra építve valósul meg úgy, hogy a nevelőszülői család nem találkozott a gyermekkel, nincs barátkozási folyamat, nincs meg ennek a fokozata. 136 ilyen vizsgálat nélküli kihelyezés történt a tavalyi évben nevelőszülői családba. A visszakerülés – azt gondolom, egy is sok – nagyjából 10 és 20 közötti ebből a 136 esetből, ami nem sikeres illesztés volt. Hogy ennek milyen okai vannak, időről időre le szoktunk ülni és végignézzük, elemezzük. Ha nagyon kevés információt kapunk a gyermekről, akkor ebben az esetben nem helyezzük nevelőszülőhöz, speciális ellátást feltételező előzmények ismeretében, vagy a gyermek rossz egészségi állapotának ismeretében szintén nem teszünk javaslatot nevelőszülői családban való elhelyezésre. Bántalmazott gyermekek esetén nagyon megfontoljuk, hogy történjen-e rögtön nevelőszülői családba való kihelyezés, vagy történjen egy gyors vizsgálat és aztán egy kihelyezés. Vannak szakmai megfontolásaink, amik alapján próbál-

juk lecsökkenteni ezeknek a sikertelen kihelyezéseknek a számát. Ezzel együtt ezeknek a kihelyezéseknek nagyon jelentős részénél a vizsgálat is alátámasztja, hogy az ideiglenes gondozási hely nevelésbe vétel esetén is megfelelő. Ugyanakkor továbbra is úgy gondoljuk, hogy egy-egy kihelyezés csak úgy lehet optimális, ha azt megelőzi egy gyermekvédelmi szakértői vizsgálat, és van a megállapított szükségleteknek megfelelő gondozási hely.

– *A gyors kihelyezéseknél mennyi az az idő, amíg a nevelőszülői hálózatokhoz kiküldött felkérésekre visszajelzést várnak?*

– Esettől függ, ugye, azt mondjuk, hogy ideiglenes hatályú elhelyezés egy azonnali kiemelést jelentene, de azért azt is lehet látni a fővárosi gyakorlatban, hogy nem minden esetben van súlyos veszélyeztetés és azonnali kiemelést igénylő helyzet. Ez lehet egy órán belül, lehet egy napon belül, vagy 2–3 napon belül és maximum egy héten belül. Ezt nem mi határozzuk meg, általában megkérdezzük a hatóságtól, hogy mi az előzmény és mikor történne meg a beutalás végrehajtása, és aztán ez alapján határozzuk meg azt, hogy ez a visszajelzési határidő mikor legyen.

– *Mik azok az okok és esetek, amikor egy gyermek nem tud nevelőszülői családba kerülni?*

– A Szakszolgálat helyzetéből azt is figyelembe kell venni, hogy hiába van meg az a törekvése a Szakszolgálatnak, adott esetben a Szakértői Bizottságnak és Elhelyezési Szolgálatnak, hogy a jogszabályi változásoknak megfelelően, az elhelyezési forma sorrendiségét betartsuk, és nevelőszülői családba helyezünk gyermekeket, ha mondjuk nincs kapacitás erre, nincsenek megfelelő gondozási helyek, akkor ezt nem tudjuk megtenni. A Fővárosi Szakszolgálat részéről a nevelőszülői kihelyezés egy illesztési folyamatnak az eredménye. Ha mondjuk, 300 km-re van egy nevelőszülői család, ami be tudja fogadni a gyermeket, és minden feltétel adott, de annak a gyermeknek itt vannak a szülei, ide van kötődése, itt vannak olyan szempontok, amik miatt fővárosi vagy közeli nevelőszülőhöz kell kerülnie, és a szülőkkal való kapcsolattartást csak nagyon ritkán tudná biztosítani a nevelőszülő, akkor nem fogunk arra javaslatot tenni, hogy a gyermek oda kerüljön. Csak nagyon indokolt esetben teszünk javaslatot az 50 km-en túli gondozási helyre. Azokat a szakmai szempontokat, alapelveket minden esetben igyekszünk megtartani, melyek mentén meghatározunk egy gondozási helyet, és amiket már az imént említettem is. A Fővárosi Szakszolgálat még és remélhetőleg a jövőben sem fog eltérni attól az alapelvtől, hogy nem választ szét testvéreket. Nincs az a másol esetleg előforduló működés, hogy szomszéd nevelőszülői családokba, azonos településen nevelőszülői családokba helyezünk külön testvéreket. Ezért 3, 4, 5-ös vagy annál nagyobb testvérsorok elhelyezésére – abban az esetben, ha nincs nevelőszülő – intézményi javaslatot teszünk. Egyedileg, például nagyon el-

váló szükségleteknél nyilván más helyzet is lehet. Ebből a szempontból egy kicsit lehet, hogy az országos működéstől különbözik is a fővárosi működés. Természetesen a lehetőségeket meghatározza az adott ellátórendszer struktúrája.

– *Ezen felül a gyermekvédelmi gyámok munkájának megszervezése (például az utazás) nem oka annak, hogy inkább fővárosi vagy fővároshoz közeli gondozási helyre tesznek javaslatot?*

– Csak azért, hogy a gyámnak ne kelljen távolra utaznia, nem fogunk ezektől az elhelyezésektől eltekinteni. Inkább elsődlegesnek azt tartjuk, ha van egy család, ami megfelelő a gyermeknek, akkor arra fogunk javaslatot tenni.

– *Az azonnal nevelőszülőhöz helyezett gyermekek kisebb eséllyel kerülnek a későbbiekben vissza a családjukba, mint például azok, akik a befogadó otthonba kerülnek ugyanígy?*

– Ha a gyámhivatal ide helyezi ideiglenes hatállyal a befogadó otthonba a gyermeket, akkor minimum heti 3 alkalommal van kapcsolattartási lehetősége a kiskorúnak és a vér szerinti szülőknek vagy a kapcsolattartásra jogosultaknak. Ha nevelőszülőhöz, akkor a heti egy az, ami jellemzően a leggyakoribb kapcsolattartás lehet, ez havonta 4 alkalmat jelent. Átlagosan ez a havi 4 tényleg a maximum a nevelőszülői családoktól. Azt gondoljuk, hogy a gyakori és rendszeres kapcsolattartás főleg az ideiglenes hatályú elhelyezés időszakában nagyon fontos, de a későbbiekben is. A gyermek kapcsolattartási joga sérülhet, amikor nevelőszülői családba kerül, ebben az esetben viszont a családban nevelkedés prioritást élvez a kapcsolattartáshoz képest. Egy intézmény jóval gyakoribb kapcsolattartást tud biztosítani, mint egy nevelőszülő, emiatt gondolhatunk arra, hogy a befogadó otthoni elhelyezésből talán könnyebben kerülnek vissza gyermekek a családjaikba, könnyebben megszűnnek a beutalási okok, és az ideiglenes hatályú elhelyezés. A feltételeket kell a gyermekek igényeihez igazítani, egy megbeszélésen például nem szabad havi egy-két kapcsolattartást biztosító elhelyezést javasolnunk abban az esetben, ha azt látjuk, hogy a gyermek és szülei között szoros a kapcsolat, és ha a gyermeknek kifejezett érdeke a rendszeres kapcsolattartás. Azt gondolom, hogy a kapcsolattartás gyakorisága, minősége és a hazakerülés eredményessége között megfigyelhető az egyenes arányosság, összefüggés.

– *2015 végéig kell egyfelől a 3 és 6 év közötti, már a szakellátásban élő gyermekeket nevelőszülői családban elhelyezni, másfelől pedig az újonnan bekerülő 12 év alatti gyermekeket. Mit látunk a 12 éven felüli gyermekek elhelyezésével kapcsolatban? Az aktuális törvényi módosítások milyen hatással vannak az ő lehetőségeikre? Megfigyelhető-e hogy a változások óta még inkább kevesebb eséllyel kerülnek nevelőszülői családba az ilyen korú gyermekek?*

– Szerintem ebben nincs visszaesés. Testvérek esetében, ha a testvér 12 év fölötti, akkor előfordul, hogy a 12 év alatti testvére okán együtt kerül ki vele nevelőszülői családba, talán az ilyen esetek növelték a 12 év feletti nevelőszülőhöz kerülésének számát. Egyébként mindig az egyéni élettörténetektől és az eset jellemzőitől függ, hogy elképzelhető-e egy 12 év fölötti gyermek nevelőszülői családban való nevelkedése. A 12 éven felüliek nem nevelőszülőnél való elhelyezése inkább fővárosi sajátosság, az intézményi elhelyezésre nagyobb a lehetőség a fővárosban, az ellátórendszer is differenciáltabb. A megyei szakszolgálatoknál jellemző inkább az ilyen korú gyermekek nevelőszülői családba való kihelyezése, az adott ellátórendszerek adottságaiból, lehetőségeiből következően.

– *A törvényi változások óta úgy gondolom, hogy az Elhelyezési Szolgálat leterheltsége is nagyobb lett, így van ez?*

– Más típusú és más ütemű a mi munkavégzésünk. A fővárosi gyakorlat eddig az volt, hogy ha a gondozási hely valóban veszélyeztető a gyermek számára, és nem maradhat ott tovább, akkor ezekben az esetekben volt szükség azonnali elhelyezésre, de ezek az esetek nem fordultak elő nagy számban a korábbi években. Nem volt feladata az a Szakszolgálatnak, hogy a beutaláskor kell javaslatot tenni, ami egy gyors, rögtön reagáló javaslatot igényel. Ebből a szempontból ez formálta a munkavégzésünket és a saját belső protokolljainkat is. Olyan szociális anamnézist kell rögtön felállítani, olyan fajta szociális munkát kell végezni az elhelyezési ügyintézőknek, ami eddig nagyrészt a Szakértői Bizottság szociális munkásának volt a feladata. Az elhelyezési ügyintézőknek rögtön a megkeresés napján kell minél többet megtudnia az adott gyermekről, és rögtön kapcsolatba lépni mindazokkal, akik valamilyen lényeges információt tudnak adni a gyermekkel kapcsolatban. Ez a feltérképezés az, ami a mindennapi munkavégzésünk sajátossága lett. Másrészt pedig egyáltalán nem kiszámítható, hogy a gyámhivatalok mikor jelzik, hogy azonnal bizonyos számú és szükségletű gyermek számára javasoljunk gondozási helyet, és erre körültekintően kell reagálni. Ezek miatt nehezen tervezhető előre a napi munkánk, sokszor fontossági sorrendet kell felállítani a feladataink között. Összességében a 2014-es év nagyon átmeneti jellegű év volt, és azt gondolom, hogy a 2015-ös és 2016-os év is ilyen lesz.

Interjú Both Évával, a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálat általános igazgatóhelyettesével

– *A Szakszolgálat statisztikai adataiból elég jól kitűnt számomra az, hogy rengeteg olyan gyermek kerül a befogadó otthonokba ideiglenes hatállyal, akik aztán bizonyos időn belül (vannak, akik esetében ez az időszak nagyon rövid) haza is kerülnek. Ennek oka, úgy gondolom, az alap- és a szakellátás nem megfelelő kapcsolata is lehet. Ön hogy látja ezt?*

– Két dolog, amit nagyon fontos rögzíteni, és érdemes azt a gondolatot előhozni, hogy azt gondoljuk, hogy az alap- és a szakellátás nem választható egymástól külön. Egyiknek és másiknak a működése is ráhat a másikéra. A gyermekvédelem egy rendszer, az alap- és szakellátás munkatársai, szemlélete a Gyermekvédelmi törvény által adottan kell, hogy egységesen kiforrjon. Ennek nem mond ellent az sem, hogy az alap- és a szakellátás között van egy lineáris határvonal. Annak az átlépése mindenképpen egy nagyon jelentős döntés és változás a gyermekek és családjaik életében. Van erre egy folyamatára, ami megmutatja ezt a lineáris határvonalat, amit egy nagyon vastag fekete vonalként képzelhetünk el. Ha azt átlépi egy gyermek, az azt jelenti az ő életében, hogy nem élhet tovább a családjában. Ez egy nagyon lényeges, alapvető jogokat befolyásoló döntés, ami Magyarországon közigazgatási hatósági eljárásban valósul meg. Tőlünk fejlettebb szociális rendszerekkel bíró országokban ennek mindig egy bírósági döntésnek kell lennie. Ezt lényeges látni, hogy nálunk közigazgatási eljárás során kimondódhat az, hogy egy gyermek nem élhet a családjával. Ez az a lineáris határvonal, amit átlép egy gyermek. A 2014. évi változások például azt is jelentették, hogy az a mód, ahogyan ez a döntés megszületik, megváltozott. Azt kell látni nagyon pontosan, hogy van egy olyan lehetőség, egy olyan hatósági döntés, ami arról rendelkezik, hogy ha egy gyermek azonnali kiemelését igénylő, életveszélyes helyzetben van, akkor őt menteni kell. A törvény nem definiálja nagyon pontosan, hogy mik ezek az azonnali, veszélyeztető helyzetek, de azért azt szociális munkából tudjuk, hogy ezek azok – és azért ezeket nagyon egyszerűen szoktuk megfogalmazni –, amikor egy gyermek egyedül van egy utcán, éhes és sír, szakad az eső vagy fagy van. és életveszélyben van. Szerintünk ezek az azonnali beavatkozást igénylő kérdéskörbe tartozó esetek. Ilyen azért nincs túl gyakran, de a jogszabály nagyon pontosan ezt fogalmazza meg: azonnali és ön- vagy életveszélyes helyzetben van. Akkor hozhat ilyen intézkedést a hatóság, és nemcsak a gyámhivatal, hanem pont a krízishelyzet miatt, erre felhatalmazza a törvény a rendőrséget, bíróságot, bevándorlási hivatalt, régen a határőrséget is – itt nyilván arról van szó, hogy amikor egy gyermeket a szülei nélkül találunk, és nem azonosítható, akkor őt el kell helyezni, ez teljesen egyértelmű és nyilvánvaló. Erre mindig volt példa és lesz is, különösen egy nagyváros életében. Ezek lennének az ideiglenes hatályú beutalások. De nem ezek teszik ki az ideiglenes hatályú beutalásoknak a túlnyomó részét, ezt is látjuk

sok-sok éve már. Ebben egyébként nem volt változás 2013 és 2014 között sem. Azt gondoltuk, és ez is a Gyermekvédelmi törvénynek egyik módosítása, hogy ennek a lineáris határvonalnak az átlépését eredményező döntések módosítása ahhoz fog vezetni, hogy az ideiglenes hatályú beutalások csökkenni fognak, és inkább nevelésbe vételi eljárások fognak történni, mert arra ad felhatalmazást a törvény, hogy a gyámhivatalok hozhatnak rögtön nevelésbe vételi döntést. Ezzel nem éltek a gyámhivatalok, és azt is gondoljuk, hogy azért nem, mert nem készültek fel rá szakmailag és emberileg. Azt gondoljuk, hogy az ideiglenes hatályú beutalások mögött az 'azonnali és életveszély' mögött rengeteg más ok van. Ez mindenképpen egy krízishelyzet, ez a helyzet minden felfokozott érzelmi vetületével együtt minden résztvevőre hat, de meg szoktuk kérdezni, hogy pontosan ki is van krízisben: a gyermek, a család, valamelyik szülő, vagy maga a hivatal vagy a hatóság, vagy a szociális, segítő szakember? Kinek a krízisét kezeljük az ideiglenes hatályú elhelyezéssel? – ez szerintem egy lényeges kérdés. Amikor péntek délután jelennek meg rendőrséggel beutalt gyermekek, olyan gyermekek, akiknek van alapellátási előzményük, akkor azért ez egy nagyon erős kérdés. Miért pont péntek délután kell rendőrségi beutalással bekerülnie gyermeknek?

Amikor egy ilyen azonnali döntésre kerül sor egy gyermek életében, akkor a szülő felügyeleti joga csak a gondozás-nevelés tekintetében szünetel, az összes többi felügyeleti joga jellemzően él. Ő az, aki a gyermekét törvényesen képviseli. A nevelésbe vétel során minden jogosítvány szünetel. Ahhoz, hogy egy hatóság kimondjon egy olyan döntést, amiben a szülői felügyeleti jogok csorbulnak, szünetelnek, le kell folytatnia egy eljárást. Azt tette lehetővé a jogalkotó 2014. január 1-jétől, hogy két lépésben folytasson le egy ilyen eljárást. Az első lépés lehet az, hogy a gyermeket kiemeli a családjából, és csak a második lépés a tájékoztató. Ezt lehet ízelgetni, hogy mit is jelent: rögtön nevelésbe veheti a gyermeket, és utána elkezd vizsgálni a körülményeket. Mi ezt magunk közt úgy mondjuk, hogy igazából ez az ideiglenes hatályú elhelyezés helyzete, de mégis nevelésbe vételnek hívja a törvény. Igazából a háttér okokat tekintve ugyanazok a dinamikák mennek, mint az ideiglenes hatályú elhelyezéseknél. Egyelőre nem jött be az a jogalkotói elvárás, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezések csökkenni fognak, és valóban azokra az esetekre korlátozódnak majd, amik azonnali veszélyes helyzetek. A beutalások túlnyomó többsége most is ideiglenes hatályú elhelyezés.

– *Lehet ez azért, mert ideiglenes hatályú elhelyezést hozni kisebb felelősség, például amiatt is, hogy a törvény is azt mondja, hogy 30 napon belül még hazakerülhet a gyermek? Nem lehet e mögött egyfajta felelősségtolás is?*

– A nevelésbe vételnél is ott van elvileg, mert nekik le kell folytatni ezt az eljárást, ami a körülmények feltérképezése, és ott is 30 napot mond rá pont. Ezek így egybecsengenek. Ezt ízelgetjük, hogy mi is a kettő közti különbség. Szerintem az lehet, hogy ha jól működne az alap- és a szakellátás összekapcsolódása, ha az alapellátás valóban végezné a családgondozói feladatait egy-egy családdal, akkor az

a gondolkodás, ami úgy írja le a gyermekvédelemben egy gyermeknek az ellátását, hogy az egy egységes, szerves folyamat, akkor a szakellátást nem végstádiumnak értelmeznék. Ez nem egy lineárisan előrehaladó történet, ahol egyre szigorúbb emberekkel és ellátásokkal kerülnek szembe a gyermekek és a családok, hanem a szakellátás egy olyan gyermekvédelmi szolgáltatáscsoport, ami annak az adott gyermeknek a szükségletére válaszol. És annak az adott gyermeknek a szükséglete az, hogy nem élhet a családjával, de ezt fel kell térképezni, meg kell vizsgálni, végig kell gondolni. Egészen határozottan azt gondoljuk, hogy annak a döntésnek, ami ezt a lineáris határvonalat átlépteti a gyermekkel, van egy folyamata. Azt látom, hogy a gyermekjóléti szolgálatok, de mindenki, aki a gyermek körül lévő természetes személy, iskolák, egészségügyi szolgáltatók, nagyon kevésbé alkalmasak arra, hogy végig tudjanak vezetni egy ilyen döntési folyamatot és merjenek meghozni javaslatokat. Az van és az volt a jogalkotó fejében egyébként még 1997-ben is, hogy ez a gondozási folyamat a gyermek körül lévő személyek felelőssége. Iskoláké, egészségügyi szolgáltatóké, gyermekjóléti szolgálatoké. Ha ők azt észlelik, hogy nem tartható tovább a gyermek a családjában valamilyen oknál fogva, és már mindenféle segítséget nyújtottak, mindent kipróbáltak, ami ott helyben elérhető, akkor jön a szakellátás, ami egy olyan speciálisan felkészült szolgáltatáscsoport, ami nem elérhető minden kerületben, minden helyen, és aminek csak addig kell egy gyermeknek szólnia, amíg neki arra szüksége van, és nem tovább és nem is kevesebb ideig. Ez már 1997 óta így van, és nem is sikerült megvalósítani sosem, sőt mintha egyre romlana a helyzet. A fővárosban az látható, hogy a gyermekjóléti szolgálatoknak a kapacitásai, szakemberben, időben, energiában és akár helyben is, súlyosan kevesek a gyermekek és családjaik gondjainak megoldására, illetve hiányoznak azok az egyébként törvényben rögzített ellátási formák, amelyek a gyermeket még bent tartják a családban vagy együttes elhelyezést biztosítanak a szüleikkel. Több olyan gyermekünk van, aki azért kerül szakellátásba, mert nem tudtak anyaotthoni férőhelyet nyújtani számára és az édesanyja számára. Ez biztosan az a helyzet, amikor ők alapellátásban maradhatnak. A törvényben rögzítve van, hogy csak szociális, anyagi veszélyeztetettség miatt nem kerülhet ki a gyermek a családjából, ennek ellenére látjuk azt, hogy hajléktalanság, kilakoltatás okán bizony vannak itt gyermekek. Ez nem abba a szolgáltatáscsoportba tartozik, amit a szakellátásnak nyújtania kell. Az biztos, hogy a családból való kiemelés egy utolsó, végső megoldása lehet csak egy gyermek életének, de az ideiglenes hatályú elhelyezések nem erről szólnak. Az jó megfigyelés, hogy van ebben egy felelősségteljesítés. Amikor arról beszéltem, hogy péntek délután egy gyermeket a rendőrség utal be, abban azért nagyon erősen az van, hogy sem a gyermekjóléti szolgálat nem vállalta fel a javaslatot erre a folyamatra, hogy vizsgáljuk meg, mondjuk ki, hogy nem elegendő az, amit a gyermekjóléti szolgálat segítségként nyújtani tud, nézzük meg, hogy mi mást tudunk neki nyújtani, kérjük meg a Szakértői Bizottságot, hogy vizsgálja meg, térképezzük fel a gyermekvédelmi szükségleteit, és erre majd mond valamit a szakellátás, hogy mi az, amit nyújtani tud. Ezek nem történnek meg. Megy valamiféle tologatás,

azt azért sokszor elmondják a gyermekjóléti szolgálatok, hogy a gyámhivatalok és köztük megy egy labda, és ebben játszmák vannak, nagyon furcsa felelősségát-hárítások. Ennek aztán olyan helyzet, olyan kisülés a vége, amit egy rendőr úgy észlel, hogy az tényleg egy veszélyeztetett helyzet.

– *A fővároson belül megfigyelhető, hogy olyan kerületekből, ahol nagyobb esetszámmal, komplexebb problémákkal dolgoznak a gyermekjóléti szolgálatok, onnan esetleg a saját tehermentesítésük okán is, inkább szakellátásba utalják a gyermekeket?*

– Budapesten ezt nem látom annyira, sokkal inkább vidéki leírásokból, vidéki kollégák beszámolóiból látom, mint például Dél- vagy Északkelet-Magyarország, ahol egy adott településen az iskolának, az ellátórendszernek jobb az, ha a gyermeket szakellátásba tolja, mert nem ő vesződik tovább az ellátottakkal. Ebben van egy finanszírozási ellentmondás is. Amíg a helyi ellátás, alapellátás az önkormányzat büdzséjéből megy, addig a szakellátás állami költségvetésből és ez 2013 óta állami fenntartást is jelent. Nemcsak a normatíva jön az államtól, hanem az intézmények fenntartása is állami. Ez biztos, hogy így kontraindikált történet. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kollégák mondják el, hogy szinte lehetetlen visszagondozni szakellátásból gyerekeket, mert például a település iskolája nem fogadja vissza a gyerekeket.

– *Vegyünk egy gyermeket, aki szakellátásba kerül, ezen belül többféle lehetősége van. A törvényben az áll, hogy a szakszolgálatok a befogadó otthonok mellett működtethetnek ideiglenes elhelyezést biztosító nevelőszülői hálózatot. Működik-e ez a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakszolgálatnál?*

– Szerettük volna, hogy legyenek ilyen befogadó házak. A gondolat onnan jön, hogy az 1997-es törvény adott egy preferencia-sorrendet, ami nagyon fontos lépés volt. Elsősorban a saját családjában, ha ez nem lehetséges, akkor is családi környezetbe kerüljön a gyermek. A törvényünk azt mondja, hogy ha a saját családjában nem lehet, a következő az örökbefogadói család, mert az tud olyan biztonságot – jogilag is – nyújtani a gyermeknek, mint a saját, vér szerinti család. És ha e kettő nem megy, akkor is még mindig családi nevelésben gondolkodunk, akkor következik a nevelőszülői család. Ha ez sem sikerül, akkor lakásotthoni, családias forma, kis létszámmal. Ha ezek mind-mind nem működnek, akkor jöhet csak szóba a gyermekotthon, ahol pedig nem lehet több 40 gyermeknél a törvény szerint, de ismerünk háromszor 40 fős gyermekotthont, akár Budapesten is. Ezek láthatóan tudnak csúszkálni. Az alapelv a családias nevelés. Azt rögzítette a mostani módosítás, hogy ez a családias nevelés annyira fontos, hogy már a bekerülés pillanatában is így kell lennie. Nem a tervezés folyamán dől el, nem az örökbe adhatóvá nyilvánítás hosszú folyamata során és nem a nevelőszülői kihelyezésnél, hanem a bekerülés pillanatában, ahogy a családjából kikerült, neki családba kell kerülnie. A gyerekek többségénél ez nevelőszülői befogadó családot fog jelenteni.

– Azt mondja a törvény, hogy a 12 év alatti újonnan bekerülő gyermekeket kell nevelőszülői családokba helyezni. Senki nem tudja pontosan, hogy miért van a 12 év választóvonalként meghúzva. Azt gondoljuk, hogy minden gyermeknek családra van szüksége, elsősorban a sajátjára. Sejtjük, hogy ennek gyakorlati tapasztalati vannak, látjuk azt, hogy azokat a kamaszokat, akik a saját családjukkal és a felnőtt világgal állóháborúban vannak és csatát folytatnak, nem egy másik családra vágnak. De egyébként, hogy miért pont 12 év lett meghatározva, nem tudjuk. A 12 év alatti gyermekek esetében nevelőszülői családban való elhelyezést ír elő a törvény, 3 kivételt tesz: egyik az, ha testvérei vannak, és velük együtt nem helyezhető el, akkor ebben az esetben gyermekotthoni elhelyezés jöhet szóba. Azt is mondja a törvény, hogy az együtt nevelkedő testvérek szétválasztása tilos. Nem lehet erősebb a családban nevelkedés preferenciája, mint az együtt tartás. A másik ok, ami miatt el lehet tekinteni a nevelőszülői családban való nevelkedéstől, az a gyermek egészségügyi állapota, fogyatékosága, amin megint csodálkozunk, mert azt gondoljuk, ha vannak gyerekek, akik nagyon a személyi gondoskodásra, családi nevelkedésre vágnak, azok pont a fogyatékosággal élő gyermekek. A harmadik ok az egyéb okok, amibe minden más beleférhet. Operatív működtetőként azt gondolom, hogy ez az, amikor nem tudunk férőhelyet biztosítani nevelőszülői családban, és kénytelenek vagyunk gyermekotthonban elhelyezni. E sorrend mentén helyeztünk el gyerekeket a 2014-es évben, hangsúlyozva, hogy ebben a városban mindig is a családi nevelés, a nevelőszülői ellátás lényeges szempont volt a gyermekek elhelyezésekor. Akkor, amikor egy tervezési folyamatot végigvittünk, végiggondoltunk, hogy mik azok a szakellátásbeli szolgáltatások, amik a gyermeknek valók, gondoltuk azt, hogy lesznek olyan gyermekek, akiknek nevelőszülői családra lesz szükségük, ők döntően alacsonyabb életkorúak, és akiknél azt lehet látni, hogy a hazagondozásuk egy hosszú folyamat lesz. Tudjuk, hogy vannak családok, akik nem tudnak kicsi gyermeket nevelni, de fognak majd tudni nagyot. Tiszteletben tartva a vér szerinti családok erőforrásait, kapacitásait, gondoljuk azt, hogy lehet perspektívája egy gyermeknek hosszán a szakellátásban úgy, hogy hazakerül. Ezt hangsúlyoztuk mindig, hogy a nevelőszülői ellátás, nagyon fontos gondozási forma, de mindig konkrét, adott gyermek elhelyezési folyamatának tervezésekor dől el. Nagyon pontosan meg kell határozni a gyermek szükségleteit ahhoz, hogy ki tudjuk neki választani a hozzá illő, legmegfelelőbb nevelőszülőt. Ez nem két perc. És ha kimarad az a folyamat, amire utaltam, az alapellátás-beli folyamat, akkor nekünk ezen a lineáris határvonalon kell döntést hoznunk arról, hogy milyen családba illesztjük be a gyermekeket. Az, hogy valakit péntek délután behoz a rendőrség, és rögtön nevelőszülői családba kellene helyeznünk, az egy nagyon nehezen jól kivitelezhető dolog. Csak a gyermek oldaláról nézve nem biztos, hogy jó helyzet, hogy valaki úgy kerül nevelőszülői családba, hogy őt oda nem várták, nem ismerik és egyébként rengeteg fájdalmat hoz a saját szüleitől való elszakadásából. Sokszor eszembe jutnak a befogadó otthon kapcsán a kórházak krízisellátó helyei, ahol nem arra törekednek, hogy hosszú távú ellátást nyújtsanak, hogy magukhoz kössék, hogy jól megismerjék a beteget, hanem

arra, hogy azonnal fájdalmat csillapítsanak és hogy életet mentsenek. A befogadó otthon kicsit ilyen. Egy család nem tud ilyen lenni. Ez szerintem fontos kérdése az új módosításnak. Nem életszerű és szakszerű elvárni családoktól, hogy ilyen update, állandó készenlétben legyenek. 600 körüli a beutalások száma egy évben, nincs ennyi ilyen, teljes készenlétben lévő családunk. Vannak a Szakszolgálatnak telephelyei, lakások, házak, amikről úgy gondoltuk, hogy oda be lehetne állítani jelentkező nevelőszülőket, akik ott élnek, a Szakszolgálat ad melléjük segítőt, és ők csak egy ilyen ideiglenes hatályú befogadást vállalnának el, és azért ez a nagy intézményinél kisebb keretek között működő, de professzionális segítséget nyújtó ellátás lenne. Ez az elképzelés megfulladt 2014-ben, mert a működési engedélyeztetési eljárások elhúzódtak. Pedig rengeteg olyan gyermeket tudnék mondani, aki megfordult itt a befogadó otthonban, és akik számára az a fajta ellátás sokkal jobb lett volna. Leginkább azoknak a gyermekeknek, akik sok testvérrel jöttek, és nagy a korkülönbség köztük.

– *Beszéltünk a gyors elhelyezésekről, amik a 12 éven aluli gyermekekre vonatkoznak. Az ő esetükben a Szakértői Bizottság nem vizsgálja a gyermeket, és így kerülnek ki nevelőszülői családokba. Hogyan látja, ezek mennyire sikeres elhelyezések, a gyermekek és a nevelőszülői családok szempontjából tekintve?*

– Az Elhelyezési Szolgálat nevezi ezt a folyamatot úgy, hogy szükségletfelmérés nélküli kihelyezés. Ez a fővárosban volt ilyen nagy újdonság. A vidéki, megyei Szakszolgálatok között többen nem is rendelkeznek befogadó otthonokkal évek óta, viszont vannak nagyarányú nevelőszülői fejlesztések. A befogadó otthon hiányából adódóan a gyermekeket korábban, a törvény módosítása előtt is, helyből nevelőszülői családokba helyezték. Rendőrautó megállt, és vitte a gyermekeket a nevelőcsaládokhoz. Nem kell messzire menni, Pest megyében például így működik, de Szabolcs-Szatmár-Bereg megye is ilyen. Az ellátott gyermekek legtöbbször ez utóbbi két megyei, valamint a fővárosi Szakszolgálat látja el. Ez után következik Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Az említett két megyében például nincs befogadó otthon, nekik nem volt ez újdonság. Nekünk viszont az volt, mert nekünk van befogadó otthonunk, és működnek 3 év alattiakat ellátó otthonok, régi nevén csecsemőotthonok is. Azt lehetett még látni a korábbi években, hogy azokban a megyékben, ahol rögtön nevelőszülőnél helyezik el a gyermekeket, ezekben a megyékben sokkal magasabbak a gondozási hely váltások száma, mint egy ilyen befogadós-vizsgálós-csecsemőotthonos Szakszolgálatnál, mint amilyen a fővárosi is. Úgy álltunk neki a tavalyi évnek, hogy nagyon fogjuk ezt figyelni, hogy a gondozási hely váltások hogyan alakulnak. Valahogy az év közepe táján azt észleltük, hogy mondjuk 100 kihelyezésből nagyjából 10 volt kudarcos. Ez 10 százalék, én ezt nagyon magasnak gondolom. A korábbi években nálunk ez 5 százalék körül megállt, azt is soknak gondolom, egy gyerek is sok, de amikor ilyen nagy számokat nézünk, akkor ez az 5 százalékról 10 százalékra való ugrás erős változás. Végiggondoltuk, megnéztük esetről esetre a szükségletfelmérés nél-

küli kihelyezéseket, és azt a döntést hoztuk, hogy az a gyermek, akinek az esetében van valamilyen utalás arra, hogy volt pszichiátriai ellátása, azt a gyermeket a befogadó otthonba fogjuk javasolni, mert szeretnénk megfigyelni, szeretnénk, ha egy vizsgálat feltérképezné pontosan, hogy milyen elhelyezés lenne számára a legmegfelelőbb. Senkinek nem jó az – sem a nevelőszülői családnak, sem a gyermeknek –, hogy kudarcba fulladjon a kihelyezés. A kollégáim, amit eddig 20 napig csináltak, például az információk beszerzését, azt most megpróbálják telefonon 2–3 óra vagy nap alatt megszerezni, tehát rövid idő alatt nagyon sok információhoz hozzájutni. Most a beutalás előtt felhív bennünket a gyámhivatal, és megkérdezi, hogy hova írja a beutaló határozatot. Korábban ilyen nem volt, a gyámhivatal a saját teljes döntésének súlyában tudta, hogy van egy Alföldi utca, és akkor meghozta a határozatát. Most a törvény okán kénytelen megkeresni minket, hogy tegyünk javaslatot a befogadó családra. Próbálják a kollégák minél gyorsabban a szakemberek elérhetőségét megtudni, előzményekhez jutni. Ez az egyik oldala. A másik a nevelőszülői hálózatot működtetők, akikkel sokszor leülünk végigbeszélni ezeket a helyzeteket, hogy adjanak nekünk információt a családjaikról, hogy lássuk, pontosan hány férőhellyel rendelkeznek, milyen gyermekek befogadására képesek a családok. Egészen más befogadni egy újszülöttet, mint egy más életkorút. Fontos, hogy felkészítsék a nevelőszülőket arra, hogy gyermekeket nagyon hirtelen fognak kihelyezni hozzájuk. Azt gondolom, hogy igazi intézményabúzus az, amikor egy családjától elszakított gyermeket az új gondozási helyén sem tudunk megtartani.

– *A törvényi módosítás szerint a szakellátásban élő 3 év alatti gyermekeket a tavalyi év végéig kellett nevelőszülői családokba elhelyezni. Úgy tudom, hogy ez nem valósult meg maradéktalanul. Mik lehetnek ennek az okai?*

– Az, hogy nem valósult meg maradéktalanul, azt jelenti, hogy még most is vannak 3 év alatti gyermekek csecsemőotthonban, ezt mi tudtuk, biztosak voltunk benne, hogy így lesz. Abban is biztosak voltunk, hogy nem annyira sokan, mint 2014. január elején, és ezért két telephelyet be is zárt vagy szünetelteti a működését a fenntartó, kevesebb gyermek él csecsemőotthonban, de élnek ott. Azért, mert azok az okok, amiket említettem, amik kivételként jelennek meg, egyrészt megvannak, másrészt egyéb okok közé meg tudunk fogalmazni olyan szakmai alapvetéseket is, amiket nem lehet nem figyelembe venni. Ha egy újszülött szakellátásba utalására azért kell sor kerülnön, mert az édesanyjával együtt az alapellátásban nem helyezhető el, de az édesanya törekszik rá, hogy megoldja a lakhatását és hazavihesse gyermekét, és az édesanya naponta bejár hozzá, az a gyermek nem való nevelőszülői családba, én ezt egészen biztosan gondolom. És, mondjuk, ilyen gyermekek vannak csecsemőotthonban jelenleg is. Ugyanezt gondolom azokról a gyerekekről is, akik bekerülnek, és tisztázatlan az ő illetékességük. Lehet, hogy az édesanya pillanatnyilag nincs is meg, tisztázatlan hogy hogyan érhető el. Szerintem ezeknek a gyerekeknek a 1–2–3 napos fővárosi ellátását nem kell nevelő-

családra rátolni. Vessenek meg, de azt gondolom, hogy nem fogja károsodás érni, ha őt csecsemőotthonban vagy gyermekotthonban látják el néhány napig. Most is vannak olyan gyerekek csecsemőotthonban, akik a testvéreik okán vannak ott, és nem találunk nevelőcsaládot számukra. Ami még megfigyelhető, hogy vannak, akik egészségi állapotuk okán élnek bent, számukra szintén nem találtunk családot, mert annyira speciális fejlesztést, ellátást igényelnek. Közben meg egészen nagy létszámban vannak fogyatékossgal élő gyermekek nevelőszülői családoknál, és nevelkednek fel sikeresen középsúlyos vagy még súlyosabb értelmi fogyatékos gyermekek, akiket ha a törvény betűjét nézem szó szerint, akkor ne is keressünk nekik nevelőszülői családot, de nyilván keresünk nekik. 2014 év végén megnéztük, hogy azok, akik most bent vannak csecsemőotthonokban, ők indokoltan vannak-e bent. Egy érdekes szakmai dilemma volt azokkal a gyerekekkel kapcsolatosan, akik nagyon kicsik, és nem látogatják őket a szüleik, és elindították az örökbe fogadhatóvá nyilvánítási eljárásukat, nagyon fontos kérdés volt, hogy őket adjuk-e nevelőszülői családokba addig, amíg megszületik a döntés az örökbeadhatóságukról, vagy sem. Kössük-e őket addig egy másik nevelőcsaládba, ahonnan majd át kell kötni egy örökbefogadó családba, vagy azt mondom, hogy kivárom azt a 2–3 hónapot, amíg a gyámhivatal meghozza a döntését. Azt gondoltuk, hogy nincsen általános szabály, nem mondhatjuk egyértelműen sem ezt, sem azt, de konkrét gyermek ügyében mindig mérlegeljük, hogy neki mi a legjobb. Volt olyan, akinek az esetében azt mondtuk, hogy kivárjuk a döntést a csecsemőotthonban.

– *Nem ellentmondásos az, hogy a 3 éven aluli gyermekeket nevelőszülői családba kell gondozni, de ezzel párhuzamosan viszont a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony megjelenésével nem kapnak gyest és gyedet a nevelőszülők? Ez nem visszatartó erő abban, hogy a nevelőszülők ilyen korú gyermekek nevelését vállalják?*

– De, és ezt tudtuk mindig. Szerintem az elmúlt 5 év minden nevelőszülői hárlázatos beszámolójában leírtuk, hogy a 3 év alatti gyermekek nevelésére való hajlandóság a nevelőszülők körében egyáltalán nem erős, miközben a 3 éven aluli gyermekek beáramlása a legerősebb. Ez a kettő így nem tud összhangba kerülni. A fővárosban vagyunk, ahol a munkalehetőségek sokkal inkább hozzáférhetőek, mint Észak- vagy Dél-Magyarországon. Itt szempont a munkahelynek a megtartása. Nagyon kevésbé jelentkezik hozzánk megélhetési nevelőszülők. A foglalkoztatási jogviszonnyal a nevelt gyerek okán veszíti el a gyest vagy a gyedet (a saját gyermeke okán nem). A foglalkoztatási jogviszonnyal úgy van kiszámolva a nevelési díj, hogy akkor éri el a minimálbért a nevelőszülő, hogyha 4 gyermeket nevel. A foglalkoztatási jogviszony nem növelte a nevelőszülőségre jelentkezők számát a fővárosban.

– *A törvény módosításban megjelent a gyermekvédelmi gyámság is. Gyermekelhelyezése csúszott-e, elhúzódott-e amiatt, mert nem volt elegendő számú gyermekvédelmi gyám?*

– Eleinte nem voltak elegendőek a gyámi kapacitások, státuszok, de az újonnan bekerülő gyerekek azonnali kihelyezése nem ezek miatt csúszott, hanem a gyámhivatali eljárások miatt. Amikor egy változás van, az minden szervezetet megvisel és minden folyamat időtartamát megnyújtja. Azért nem lehetett befogadó otthonban hosszan gyermek, mert nem tudtunk gyámot adni. A gondozói gyámság alatt álló gyermekek között még most is van olyan, aki átmeneti nevelésben van, a nevelőszülő az ő gyámja, holott ilyet már nem ismer sem a törvény, sem semmilyen eljárás és jogszabály, de nem került rá sor. Vagy azért, mert mi nem tudtunk aktuálisan gyámot jelölni, vagy a gyámhivatal sok munkája miatt. Az, hogy egy felülvizsgálati folyamat zajlik minden gyermek ügyében, azt jelenti, hogy az összes ellátott ügyét vizsik, és a gyámhivataloknál ez azt jelenti, hogy minden gyermek ügyében határozatot kell hozni. Ez sokkal több munka, mint egy olyan évben, mint amikor nincsenek ilyen módosítások.

– *Végezetül, ha megosztana egy záró, összefoglaló gondolatot a jelenlegi törvényi változásokról: mennyiben teljesíthető az elképzelés, hogy minden gyermek családban nevelkedjen, mikre elegendők a megadott határidők? Teljesíthetők-e a Szakszolgálatokkal szemben állított elvárások?*

– Azt nagyon megtanultam, hogy más a szlogen és más az, amit nap mint nap jogalkalmazóként, döntések végrehajtójaként kell végigvinni. Érdekek vannak, ezekből is sokfélék. A szakellátás egy folyamatba illesztett szolgáltatás. Olyan folyamatnak az egyik állomása, ahol már sok mindenben van túl egy gyermek és a családja is, pont ettől nehéz, bonyolult és érdekek ütközésével és versengésével teli helyzetek ezek. Azt képelem, hogy nekünk egy ilyen Szakszolgálatnál folyamatosan konkrét, adott ügyekben ezeket az érdekeket kell tisztázni és úgy döntéseket hozni. Nincsenek olyan helyzetek, döntések, megoldások, ami mindenkinek rendben lenne. Pont a gyermek létéből adódóan folyton változók is, nekünk ezt kell megtanulni, hogy egy aktuális helyzetben az érdekek mérlegelésével hogyan találjuk meg az optimumot, ami lehet, hogy egy hónap múlva teljesen más és máshol lesz. Attól vagyunk a szakmánk birtokában, ha ezeket tudjuk folyamatában monitorozni. Ebben nyilván vannak ilyen határidő-szorítások, de mindig a konkrét ügy a lényeges. Lesz olyan gyermek, akinek túl fogjuk lépni a határidejét, de az ő ügyének a felméréséhez ez szükséges. Valami ilyen dinamikában gondolkodom akkor, amikor gyermekvédelemről és gyermekvédelmi szakellátás válaszairól gondolkodom. A jó döntésekhez kell idő, megfelelő mennyiségű információ, aminek beszerzése idővel jár. Az nem megy, hogy kiválóan dolgozom, pontosan (hiba nélkül), költségtakarékosan (olcsón) úgy, hogy nagyon kevés az időm (gyorsan). Kiválóan, olcsón, gyorsan, szokták mondani: ebből a háromból

választani kell kettőt – egyszerre a három nem megy. Ezt tanulják a kollégáim, és közben az egy nagyon fontos szempont, hogy a gyermek ideje telik, és teljesen mást jelent egy fél évesnek két hónap, mint egy 16 évesnek a két hónap. Úgy gondolom, hogy ennek az elkülönítése, felmérése és az ebben való különbségtételre való képesség jelenti az igazi szakmai minőséget.

KRÉMER BALÁZS
MÉG EGY KÖNYV
A SZOCIÁLPOLITIKÁRÓL

Tomka Béla: *Szociálpolitika – fejlődés, formák, összehasonlítások.*
Budapest: Osiris, 2015, 250 o.

Fontos, jó, ugyanakkor furcsa és a recenzensnek némiképp csalódást okozó könyvet írt Tomka Béla.

A könyv nem ígér, nem vállal új, „falat rengető” felfedezést vagy átértelmezést a szociálpolitikáról, inkább rendszerező és áttekintő műfajú, ennyiben tartalmában és szerkezetében a szociálpolitikai tankönyvekhez hasonló. Nem merném egyértelműen tankönyvnek mondani a kötetet, ehhez ugyanis hiányzanak belőle azok a didaktikus szempontok és attitűdök, amelyek szerint a szerző valakiknek valamit meg akarna tanítani. Zavarban vagyok, hogy kiknek is szól ez az információkban gazdag, a terjedelmi korlátain belül filológiaiailag igen korrekt, lényegekre jól fókuszáló könyv.

Az elején alapfogalmakat és alapvető értékeket, ezek vázlatos eszmétörténeti fejlődését ismerteti Tomka, majd – nem kis részben a szerző korábbi, igen jelentős történeti elemzéseit „kivonatolva” a szociálpolitika történetét tekinti át a kezdetektől – saját vállalása szerint a volt szocialista országok uniós csatlakozásáig, a 2000-es évek közepéig. A történeti áttekintés lényegében a szociális ellátások, különösen a társadalombiztosítás kiterjedésének és bővülésének a folyamatát elemzi – a könyv egyéb fejezeteihez képest részletesebb adatokkal is alátámasztva. A történeti rész összefoglalója, amely „A fejlődés determinánsai” alcímet viseli,

igazából kevésbé a történeti folyamatok áttekintése, mint inkább a könyv második feléhez hasonló, a fejlődést értelmező és magyarázó elméleti koncepciók összehasonlító ismertetése.

A könyv szakmailag leginkább vitatható fejezete az az analitikus megközelítést nyújtó rész, melyben a szociálpolitika főbb területeit „szedi szét” és ismerteti a szerző. A felsorolt területek (Nyugdíjbiztosítás, Egészségbiztosítás, Munkanélküli-biztosítás és munkaerő-piaci politika, Családpolitika, Szociális segélyezés) nyilvánvalóan, a szerző felvezetése szerint sem fedik le a szociálpolitika valamennyi területét, de a szelekciót magyarázó fogalmak („a szűkebb értelemben vett szociálpolitika legjelentősebb területeinek”) kifejtésével is adós marad a szerző. Legalábbis indoklást érdemelne az, hogy a szűk szociálpolitikán belül sem tesz említést a pénzbeli ellátásokon kívüli, olykor azokkal összenőtt szolgáltatási területekről, szociális munkáról, önmaguk ellátására képtelen emberek (gyerekek, idősök, fogyatékosokkal élők) gondozásáról, vagy a szociálpolitikával szintén összenőtt hatósági jellegű feladatok ellátásáról (gyermekvédelem, pénzbeli ellátások feltételekhez és/vagy szankciókhoz kötéséről stb.).

Kiemelendőnek nem elég fontos terület a szerző számára az egyenlő lehetőségek megteremtésére és biztosítására szolgáló megerősítő politikák és (pl. antidiszkriminációs) jogpolitikák elemzése sem.

E sajátos szelekciót pusztán a költségvetési méretek sem igazán magyarázzák és indokolják, de nehéz megmagyarázni azt is, hogy az egészségügy miért azonos az egészségbiztosítással (a nemzetközi összehasonlításban ide beemelve az egyáltalán nem biztosítási elvű, hanem költségvetésből finanszírozott, az Egyesült Királyság egészségügyi szolgálatát [NHS] is), és miért marad ki a szociális szempontból kitüntetett jelentőségű, ámde szinte mindenhol költségvetésből (nem biztosításból) finanszírozott népegészségügyi szolgáltatások (szűrési és más preventív programok, védőnők, járványügy stb.) elemzése.

A pozitívizmusra törekvő analízist a szerző a későbbi fejezetekben alig használja, sőt a későbbi fejezetek kevésbé a szociális ellátásokról, mint inkább a jóléti államot holisztikusan kezelő jelentős művek összehasonlításáról, komparatív elemzéséről szólnak. A jóléti államok, rezsimek tipizálása, a teljesítmények és válságok elemzése a könyv korábbi fejezeteihez képest jelentős műfajbeli törést is hoz. Szemben azokkal a pozitívista történeti hozzáállásokkal, amelyekkel a szerző a történeti változásokat és a területek analízisét adja, a könyv utolsó fejezeteinek az alapvető műfaja az „ideológiakritika”. A jóléti politikák típusait, válságait és az egyenlőtlenségek csökkenésében mért teljesítményeit a szerző legfeljebb illusztrációként, és leginkább költségvetési-ráfordítási mértékekkel „adatolja” és hasonlítja össze. A pozitív eszközökre építő összehasonlítás helyett a könyv második része leginkább jeles teoretikusok és elemzők koncepcióit hasonlítja össze, olykor egy-egy sajátos koncepciót elfogadva, az adott koncepció alapján megtett komparatív elemzéseket ismerteti. Igazából az összehasonlító fejlődéstörténeti elemzések nem a jóléti államokat, hanem a jóléti államokról szóló munkákat összehasonlító „metaelemzések”. Itt kénytelen vagyok jelezni azt, hogy

ezeknek a metaelemzéseknek alapjául szolgáló munkák nem Tomka leszűkített értelemben vett szociálpolitikai területeit, még csak nem is a szociálpolitika ágazatát, sőt nem is a szociális védelmi rendszerek (oktatást, egészségügyet, lakástámogatásokat stb. magában foglaló) körét, hanem a jóléti államok egészét elemzik, és Tomka is e holisztikus elemzéseket hasonlítja össze.

Miközben elismerően kell szólnom arról, hogy ebben a részben igen jelentős szerzők és munkák igen súlyos és mély gondolatait ismerteti Tomka, a szelekció számomra itt is szorulna némi indoklásra. Pusztán jelezve néhány általam hiányolt szerző hiányolt gondolatát, én kihagyhatatlannak vélném J. Rawls (még kritikusaival által is kánonná emelt) gondolatait az igazságosságról, N. Barr és P. Diamond vagy E. Duskin elemzéseit a szerző szívéhez igen közel álló nyugdíjakról és nyugdíjreformokról; M. Miller, R. Castel, P. Townsend (Black Report), R. Dahrendorf vagy H. Gans elemzéseit a szegénységről és kirekesztettségről; az Esping-Andersen utáni jóléti tipológiákat (pl. A. Sapir) stb.

Eddig sem tudtam megállni, hogy részletekben jelezzem a kiváló szerző jelen munkájával szembeni csalódottságom okait. De a részleteken túl szót kell ejtsek a csalódásom okának néhány általános körülményéről is.

Először is a szerzőnek iszonyatos pechje van-volt könyvének időzítésével. A válság utáni szakirodalom (Sen–Stiglitz–Fitoussi-jelentés, Picket–Wilkinson az egyenlőtlenségekről, az „új-keynesiánus” Krugman, Stiglitz és mások munkái, a legnagyobb hatású Picketty-könyv stb.), és nézetem szerint ezen alapokon az elmúlt időszak legjelentősebb szociálpolitikáról és egyenlőtlenségről szóló könyve, A. Atkinson „Inequality” írása (*Inequality – What can be done?* Harvard Univ. Press, 2015) nemcsak magasra tették a „normát”, hanem olyan új információkkal és megközelítésekkel gazdagították a szakmát, amelyek mára kihagyhatatlanok akkor is, ha régebben és régebbi paradigmák szerint nélkülözhetők lettek volna. Tomka az egyenlőtlenségek kérdését leegyszerűsíti a jóléti-szociális újraelosztás mértékének a kérdésére: ott és akkor kisebb az egyenlőtlenség, ahol nagyobb az újraelosztás. A legújabb munkák tükrében ezt a leegyszerűsítést nem lehet megtenni: az adózás előtti, piaci jövedelemeloszlás önmagában is lehet sokkal egyenlőbb (pl. Japán – Wilkinson–Picket), mint erős újraelosztásokkal korrigálva máshol (pl. számos EU-tagország). A piaci jövedelmi egyenlőtlenségek kérdése nemcsak a munkajövedelmek egyenlőtlenségéből, hanem más tényezők (pl. kisbefektetők és más tőkejövedelmek) is fakad, akkor is, ha nem feltétlenül a várakozásoknak megfelelően (a leggazdagabbak jövedelmében nő a munkajövedelmek aránya, a közép- és alsó középrétegek körében nőnek a „kisbefektetők” tőkejövedelmek – Atkinson). Kétségkívül lehet, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségeket csökkentik a szociális jövedelmek, de más eszközökkel maga az állam járul hozzá a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez (Atkinson kimutatja, hogy az Apple-birodalom kiugró piaci sikerei mögött szinte kizárólag állami kutatási alapokból finanszírozott kutatási eredmények alkalmazása áll: a GPS, az LCD- és érintőképernyő, a lítiumion-akkumulátor stb.).

Bármily furcsa és szomorú is ezt kimondani, de Tomka könyve a megjelenése pillanatában is korszerűtlen, még történeti elemzéseiben is: ma a jóléti állam és a szociálpolitika nemzetközi és különösen az egyenlőtlenség változásaiban történeti összehasonlító elemzéséhez a Tomkáéhoz képest más, gazdagabb apparátusok használata nélkülözhetetlennek tűnik.

Tomka másik pechje a műfaj megválasztása: a kétszáz oldalas terjedelem túl kevésnek tűnik mindahhoz, amennyi mondandója van, lenne a kérdéstről. A korábban általam jelzett hiányok bizonyosan nem Tomka olvasottságának és filológiai gyengeségeinek következménye (hogy ilyen hiányosságokról nem beszélhetünk, azt a szerző korábbi munkái minden kételety kizáróan bizonyítják), hanem a terjedelmi „kompresszálas” némiképp szükségszerű velejárói.

Meggyőződésem szerint a terjedelmi „túltömörítés” egyik sajnálatos és szintén némi csalódást okozó következménye a könyv elemzői következtelensége és olykori gyengesége is. Arra gondolok, hogy Tomka korábbi munkái abban az értelemben kiváló történeti munkák, hogy azokban a szakirodalmakat forrásként és bizonyítékként használja a saját elemző mondandója kifejtéséhez. E könyv második felében viszont úgy érzem, hogy Tomka – korábbi önmagához képest is – visszacsúszott a magyar társadalomtudomány eléggé tipikus hibájába: a különféle koncepciókat felvető „nagy emberek” gondolatait (és azok interpretációit) nem csupán a saját mondandója kifejtéséhez segítséget nyújtó fogalmak, gondolatok heurisztikus forrásaként, gondolati és fogalmi-nyelvi hagyományként használja, hanem „bizonyítékként”. Amit a „nagy emberek” mondtak a szociálpolitikáról és a jóléti államról, az úgy van, azt pusztán a tekintélyükre alapozva el is fogadjuk. Emiatt zavaró az, hogy a könyv második, általam ideológiakritikusként jellemzett része sokkal inkább e „nagy emberek” gondolatainak komparatív elemzése, mintsem a jóléti államok és szociálpolitikák összehasonlító fejlődéstörténete lenne. A magam részéről mindezt törésnek értékelem Tomka korábbi, különösen gazdaság- és társadalomtörténeti munkáihoz képest, ahol az elemzési keretek, koncepciók, valamint forráskritikák alapjául szolgáló szakirodalmi hivatkozások pontosan és jól követhetően elváltak a bizonyítékalapú tényektől és az azokat igazoló forrásoktól.

Mindezen kritikáim nyomán indokolt lenne a kifogásaimhoz hasonló explicit módon kifejtennem azt, hogy miért is tartom mégis fontos és jó könyvnek Tomka Béláét. Mert annak tartom...

Egyrészt a filológiai erényei miatt. A könyv iszonyatos nagy ismeretmennyiséget és szakirodalmat dolgoz fel akkurátusan, pontosan, jól rekonstruálhatóan (minden hiányossága és gondolati törése ellenére).

Másrészt, bár gondolati ívében, tartalmi kifejtettségében nem gondolnám azt, hogy a könyv jó alapot adhatna szociálpolitikai kurzusok alapjaként, tankönyveként, azt azért nagyon is gondolom, hogy a könyv kiválóan használható „kézikönyv”. A szerkezet felépítésével lehetnek (vannak) koncepcionális gondjaim, de ezek ellenére a könyv szerkezete áttekinthető és világos – emiatt vélem jól hasznosítható kézikönyvnek. Vagyis olyan segédeszköznek, amelyben a tartalom-

jegyzék alapján is jól beazonosíthatóak a témakörök, és az adott, éppen szükségesnek ítélt témakörökben tömören, a lényegeket jól kiemelve, „felhasználóbarát” módon megtalálhatók nagyon fontos, a szociálpolitikai szakmai műveltséghez mindenképpen hozzátartozó szerzők gondolatai és koncepciói – amihez az igen gazdag bibliográfiában fellelhetők e gondolatok eredeti forrásai is.

Összefoglalva azt mondanám, hogy Tomka Béla könyve nem adja meg fájdalom nélkül a 200 oldalban a szociálpolitika kvintesszenciáját, és nem tanácsolnám senkinek sem azt, hogy a rövid könyv elolvasása után úgy gondolja, hogy érti és átlátja a szociálpolitikát, a jóléti államot; annak fejlődését és különböző válfajainak összehasonlítását. Viszont azt határozottan mondom és vallom, hogy aki meg akarja érteni és át akarja látni a jóléti államok és szociálpolitikák különbségeit, fejlődéseit, az bizonyosan hasznosan tudja felhasználni tanulmányaihoz Tomka Béla *Szociálpolitika* c. könyvét.

SZIKLAI ISTVÁN

AZ IDŐSÖDÉS IDEJÉTMÚLT NÉZŐPONTJA, A HALÁL EGYENLŐTLENSÉGEI ÉS MINDEZEK KÖVETKEZMÉNYEI

Krémer Balázs: *Mi is a kétségbeejtő abban, hogy tovább élünk? avagy Az idősödési válság és a halál egyenlőtlenségei.*
Budapest: Napvilág Kiadó, 2015, 224 o.

Az idősödés kétségkívül napjaink és a jövő egyik olyan társadalmi jelensége, amely sokakat megmozgat, és sok mindent megváltoztat. A téma társadalmpolitikai

aspektusa évtizedek óta napirenden van a demográfiával, jövedelem-egyenlőtlenséggel, illetve az egészségüggyel, nyugdíjkérdéssel és szociális szolgáltatásokkal foglalkozók körében. Az idősödés jelenségének összetettségét jól mutatja, hogy pl. az Európai Unió 2009 óta rendszeresen (legutóbb 2015 márciusában), háromévente külön tanulmányban foglalkozik a tagállamok gazdaságára és államháztartására gyakorolt hosszú távú hatásával (lásd European Commission 2015).

Krémer Balázs könyvében arra vállalkozik, hogy társadalomtudományi nézőpontból vizsgálja azt, hogy az idősödés fogalma hogyan jelenik meg, milyen mélyebb jelentéstartalmai, konnotációi vannak. Szociálpolitikusként a közpolitikák kulcsfontosságú területeit járja így

körül (a nyugdíjrendszertől a tartós ápolás-gondozásig), azt boncolgatva, hogy mennyire idejétmúlt (ha egyáltalán valós volt) az az időkép, amelyre támaszkodva működnek ezen területek intézményei, fogalmazódnak meg céljaik.

Krémer vállalkozása tiszteletre méltó: kutató egyetemi oktatóként egyedül nekifog, s megpróbál egy jelenség (az idősödés) és annak mögöttes tartalmai végére járni. Ehhez széles körű hazai és nemzetközi irodalmat, releváns adatbázisokat mozgat (elsősorban az OECD, az Eurostat és a KSH felvételeire, elemzéseire támaszkodva).

A könyv címe a szerzőtől már megszokott kissé provokatív kérdésfeltevés, amely rávilágít egyben arra is, amiről a könyv szól. Azt a sajátos helyzetet, ellentmondást kívánta körbejárni, boncolgatni, amely egyfelől azzal a ténnyel láttatható, hogy a fejlett országokban (így Európában is) a társadalmak növekvő arányát alkotják a 65 év feletti emberek: egyre több ember egyre tovább él. Másfelől a különféle közpolitikai területen, különösen a nyugdíj, egészségügy, valamint a szociális szolgáltatások esetében azonban ez fenyegetésként, vagy Európai Unió szóhasználatával élve: jelentős kihívásként jelenik meg elsősorban. Erre a közpolitika oldaláról való fenyegetettségként, (pénzügyi) fenntarthatósági veszélyérzetként aposztrofált helyzetre kérdez rá Krémer: miért kétségbeejtő ez? Mi a baj azzal az önmagában pozitív jelenséggel, hogy „nem kell” (túl) korán meghalni? Hát nem ez volt az egyik legalapvetőbb célja a szociálpolitikai, jóléti intézkedéseknek a kialakulásuk óta napjainkig?

A könyv bevezetője a szokásosnál hosszabb, személyesebb, nem a tudományos művek esetében bevett formulákat követi. A szerző részben játékosággal, részben indulattal adja közre mindazon benyomásait, elszenvedett történeteit, amelyek impulzust adtak számára. A bevezető mintegy iránytűként szolgál a könyv értelmezéséhez: a szerző a vallomása szerint nem szakértőként írja könyvét. Örök gondolkodóként hajtja a „valami nem stimmel” érzése: az idők helyzete, társadalmi állapota kapcsán szociológus szociálpolitikusként a struktúrák, egyenlőtlenségek kérdését vizsgálja.

A könyv tagolását a globális problématerképezés, demográfiai folyamatok bemutatása, fogalomkritika indítja. Ezt követően a magyarországi helyzetet elemzi a szerző – elsősorban a nyugdíj-, valamint az ápolás-gondozási rendszerre fókuszálva. Zárásként valamiféle összegzésre tesz kísérletet.

A globális helyzetet jelentős részben már (köz)ismert trendek bemutatásán, rengeteg adaton keresztül ismerteti Krémer, főként OECD és EU-s forrásokra alapozva. Az idősödés jelenségének, fogalmának globálisan használt tartalma kapcsán az öregedés rémképére világít rá. A legtöbb leírás, megközelítés ugyanis e jelenséget negatívként, s egyfajta statikus képként használja. Megállapítása szerint: *„Az öregedés kérdése nem is annyira maga az öregedés, mint inkább a közgondolkodásban gyakran öröknek hitt demográfiai egyensúlyok felborulásaként vált kitüntetett társadalmi problémává”* (30. o.).

A demográfiai adatok nemzetközi összehasonlítása kapcsán elemzi az életkilátások főbb alakítóit: a gazdasági fejlettséget, képzettséget – eltérő trendeket állapítva meg a társadalmi nemek közt, illetve különbséget téve a várható élettartam és az egészségben eltöltött várható élettartamok közt. Mindezek egyfajta konklúziójaként egy problémára világít rá: az egészségben eltöltött várható élettartam

és a halál bekövetkezte közti időszak eltérő, nem a várt összefüggéseket mutató kapcsolatára.

Ezt követően az idősök életkörülményeinek egyenlőtlenségeit veszi górcső alá, a halál igazságtalanságairól értekezve. Elméleti alapként Göran Therborn (2013) munkájára épít, aki az életkilátások és a halálozás közti összefüggés kapcsán aláhúzza a társadalmi struktúrában elfoglalt státusz és az életkilátások (vagy másképpen: a halál) közti alapvető összefüggést. Miközben lényegében véve igaz(olja), hogy a fejlettebb, gazdagabb országokban tovább élnek az emberek, aláhúzza annak szükségességét, hogy a makro- és az egyéni szintű összefüggések feltárásán túl szükséges lenne a társadalmi struktúrában elfoglalt státusz és az életkilátások alaposabb elemzése is. Ez utóbbira kísérletet is tesz, bár maga is elismeri, hogy az idősök vonatkozásában épp az az egyik probléma a struktúrakutatásokban, hogy az időseket mintegy homogén, „inaktív” csoportnak veszik, s a jellemzően a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyzetre építő rétegződésmodellek így *a priori* nem alkalmasak ezen társadalmi csoport részletesebb elemzésére. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítja, hogy a (társadalmi) nem, az iskolai végzettség, e területi-települési hierarchiában elfoglalt hely meghatározó: az aktív korú, aluliskolázott férfiak életkilátásai a legrosszabbak. Összefoglalóan tehát az élet egyenlőtlenségei meghatározzák a halál egyenlőtlenségeit is.

A könyv következő nagyobb egységében az idősödés közpolitikai válságait vizsgálja a szerző. Némiképp leegyszerűsítve ennek kapcsán csak a nyugdíjpolitika (nyugdíjbiztosítás) és a tartós ápolás-gondozás (globális) trendjeit mutatja be. E részt átszövi a pénzügyi szempontokkal, a finanszírozási válsággal (fenntarthatósági problémákkal) kapcsolatos nézet. Egy alapvetően statikus leírásokra építő, alapos ismertetést olvashatunk e rendszerekről. Felvethető azonban a kérdés: vajon tényleg (csak) ezek határozzák meg a globális diskurzust? E ponton azt gondolom, hasznos lett volna Gösta Esping-Andersen 2000-es évek elején szerkesztett könyvének (Esping-Andersen 2002) feldolgozása, illetve különösen John Myles tanulmányának beemelése (Myles 2007). Szintén gazdagította volna az elemzést, ha a szerző részletesen ismerteti a nyugdíjreformok különféle diskurzusait, illetve ezek kritikáját. Mindazonáltal meggyőző a könyv a tekintetben, hogy a méltányossági szempontok elengedhetetlenek a nyugdíjrendszer működ(t)ésében.

A nyugdíj mellett a másik elemzett közpolitikai terület a tartós ápolás-gondozás. A szerző e területen való elemzése, megállapításai kapcsán korábban már kibontakozott egy vita az *Esélyben*. Krémer meggyőzően érvel amellett, hogy e terület jelentősége önmagán túlmutató, szimbolikus jelentőséggel (is) bír, hiszen ez egyfajta „lakmuszpapírja” (99. o.) a társadalom és az idősök kapcsolatának. Az országok közti összehasonlítás kapcsán az adatok problémájára világít rá (mely fennáll akár az önbemutató alapuló, akár a hivatalos regiszterekre támaszkodó felvételek kapcsán). Az OECD adataira, tanulmányaira támaszkodva elemzi e terület kulcsszereplőit, az érdekek és ellenérdekek rendszerét, illetve részben egymással szemben állítva a szociális és medikális szemlélet elterjedtségét. (A korábbi, hazai vitának éppen ez volt az egyik sarkalatos pontja – lásd pl. Egervári

2013.) E rész zárásaként a Wilkinson–Pickett (2009) szerzőpárosra hivatkozva teszi fontos megállapítását: az idősök helyzete ott a legjobb, a várható élettartam ott a legmagasabb, ahol a legkisebbek az egyenlőtlenségek. (S e tekintetben szinte mindegy, hogy az egyenlőség a primer jövedelmek, vagy a jóléti újraelosztás révén jön létre.)

A globális trendek, elemzések, megállapítások után a könyvben Krémer a nyugdíj és a tartós ápolás-gondozás magyarországi helyzetének vizsgálja. A szerző maga deklarálja, hogy a nyugdíj kapcsán nem foglalkozik a magyarországi nyugdíjreformok vitáival, sem részletkérdésekkel, ugyanakkor rögzíti a rendszer nagymértékű politikai kitettségét. Helyettük a nyugdíjak egyenlőtlenségeit állítja figyelme középpontjába. Megállapítja, hogy a nyugdíjrendszer nyertesei a tovább dolgozó és tovább élő, magas jövedelmű személyek, míg az alacsony jövedelműek esetében alig vagy egyáltalán nem számíthatnak nyugdíjra. A magasabb jövedelműek viszont idővel egyre romló vásárlóértékű nyugdíjat kapnak, így tulajdonképpen mindenki elégedetlen a rendszerrel! Rövid kitérő erejéig rámutat a magyar jóléti támogatások sajátosságára: mindössze a teljes jövedelmi szerkezet 8 százalékát teszi az a társadalmi jövedelem, amely nem biztosítási elv, hanem valamilyen szociális szempontból kiindulva kerül kifizetésre. Mindez rendkívül fontos következményekre vezet: a szociális elven nyújtott támogatások összege olyan csekély, hogy a szegénység enyhítésére elenyésző, még ha minden egyéb elve megváltoztatható is lenne. A másik kézenfekvő megoldás a szegénység enyhítésére a nyugdíjrendszer szolidaritási elemének növelésében, a nyugdíjak igazságosabbá tételében keresendő.

A magyar tartós ápolási-gondozási szolgáltatórendszer vizsgálata során sok, korábban nem vizsgált, meg sem fogalmazott kérdést tár fel Krémer. Elemzését a GDP-arányos kiadási ráfordítások taglalása után a gondozási szükségletek becslésével folytatja. Adathiány miatt azonban spekulatívan, a halálozási adatokból von le következtetéseket, ehhez viszonyítva az ápoló-gondozó szolgáltatásokban ellátottak számát. A közkiadások és az ellátottak növekvő létszámából egyenesen adódik: stagnáló kiadások mellett nyújtottak több idő embernek szolgáltatást. Ez csak úgy lehetséges, ha mögötte minőségromlás vagy/és a magánfinanszírozás növekedése húzódik meg. Mindez a rendszer diszfunkcionalitásának kialakulásához, erősödéséhez is vezetett, hiszen – s emellett érvel meggyőzően a szerző – a számos problémával terhelt rendszer nem a szükségletek szerint, nem megfelelő keretek közt működik. Krémer provokatívan állítja, hogy a mostani mellébeszélés helyett tiszta beszéd és racionális megoldások kellenek! Jelen formájában a tartós ápolás-gondozás rendszerét alacsony színvonalúnak, drágának, rossz hatékonyságúnak, elavult eszközökkel szolgáltatónak tartja.

Könyve záró részében a következtetéseit fogalmazza meg a szerző. Maga is elismeri, hogy a szintézis nehéz feladat. Ugyanakkor számtalan olyan kérdést tett fel, problémára világított rá (új nézőpontból), amelyek előremutatóak. Sommás, a könyvben korábban elemzettek által csak részben alátámasztott megállapításokra jut: egyfelől (még mindig) nem értjük az idősödés jelenségét, másfelől

a közpolitikák valójában nincsenek tisztában azzal, hogy mit miért tesznek. Megállapítja, hogy régi sémákban, sztereotípiákban gondolkodnak. Véleményem szerint e helyütt is érdemes lett volna utalni a szociálpolitikai paradigmaváltás gondolatára, mely egybecseng ezzel.

Az idősödés egyenlőtlenségeinek magyarázatára – konklúzióként, magyarázatként – Krémer bevezeti az *életstátusz* fogalmát. Valójában nem adja meg ennek szabatos meghatározását. Egyfajta intuitív, heurisztikus közelítéssel próbálkozik, sokszor inkább – a tudományos érvelést kerülve – életképekre, példákra hagyatkozik.

Összességében Krémer Balázs könyve inspiráló, gondolatébresztő. A mű elsősorban az egyetemi oktatásban a közpolitikákkal, azon belül szociális kérdésekkel foglalkozó, mesterszakos hallgatóknak ajánlható, doktoranduszoknak kötelező, és a már végzett, gyakorló szakemberek is haszonnal forgathatják. Leginkább szemináriumi keretek közt megvitatható, megvitatandó kérdéseket, gondolatokat tartalmaz, gazdag statisztikai adatokra támaszkodva. A könyv végkicsengésében inkább pesszimista: nem tud, s sejtjük/tudjuk nem is lehet határozott, magabiztos, gyorsan ható megoldásokkal szolgálni. Ugyanakkor a(z örök) töprengés, a jelenségek, problémák megragadása, néven nevezése, a megközelítések, megoldások folyamatos (ön)vizsgálata közelebb visz valódi megoldásokhoz, a tiszta, egyértelmű beszédhez és cselekvéshez.

Irodalom

- Egervári, Ágnes (2013): Idősgondozás – kérdőjelek és felkiáltójelek. *Esély*, (24), 4, 107–118. http://esely.org/kiadvanyok/2013_4/egervari.pdf (utolsó letöltés: 2015. 11. 30.)
- Esping-Andersen, Gøsta (ed.) (2002): *Why we need a New Welfare State*. New York: Oxford University Press.
- European Commission (2015): *The 2015 Ageing Report*. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013–2060). Brussels: European Commission. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2015/pdf/ee3_en.pdf (utolsó letöltés: 2015. 11. 30.)
- Myles, John (2007): Új társadalmi szerződés az idősekkel? *Esély*, (18), 6, 3–45. http://www.esely.org/kiadvanyok/2007_6/MYLES.pdf (utolsó letöltés: 2015. 11. 30.)
- Therborn, Göran (2013): *The Killing Fields of Inequality*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Wilkinson, Richard – Pickett, Kate (2009): *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane.

CZINDERI KRISTÓF

HOVÁ TART A KOMP-ORSZÁG?

Ladányi János: *Önpusztító nemzeti habitus*.
Budapest: L'Harmattan, 2015, 88 o.

Az „*Önpusztító nemzeti habitus*” cím, illetve a könyv hátlapján olvasható rövid összefoglaló alapján az az elképzelésünk fogalmazódhat meg, hogy Ladányi János

legújabb, rövid, mindössze 88 oldalas könyvében azt a kérdést helyezi középpontba, hogy miért a magyar társadalmat jellemzi – már több évtizede – nemcsak Európa, hanem a világ egyik legrosszabb öngyilkossági arányszáma. Az öngyilkosság azonban nem a központi, hanem inkább egy olyan kiinduló témája a könyvnek, mely segít eljutni a magyar társadalom állapotával jóval tágabb értelemben foglalkozó fő kérdésig: mi az oka annak, hogy történelmünk és jelenkorunk is a „komp-szindrómával”, azaz egy tartósan instabil, köztes állapottal írható le, úgy, mintha az országot valamilyen sajátos történelmi beidegződések és kol-

lektív viselkedésmódok terelnék újra és újra ugyanarra a pályára, megismételve ugyanazokat a válaszokat, melyekről korábban már kiderült, hogy zsákutcába vezetnek? Ezeket a történelmileg ismétlődő, tipikus társadalmi szituációkra adott, rendszerint hasonló mintát követő társadalmi válaszokat nevezi Ladányi nemzeti habitusnak.

A kötet nagy részében az elmúlt néhány évben megjelent írásaiból használt fel a szerző részleteket újrastrukturált formában és aktualizálva, melyek közül a legfontosabbak *A miskolci gettóügy* (1991), az *Új Trianon készül?* (2009) és a *Kompország az Európai Unióban* (2009). A korábban már megfogalmazott gondolatoknak a nemzeti habitus fogalma által kijelölt rendszerbe foglalása, s emellett az

a frissesség, ahogy mindez kiegészül a 2010 utáni politikai és társadalmi folyamatok elemzésével és kontextusba helyezésével, adja a könyv igazi aktualitását.

Az első rész gondolatmenetében az öngyilkosságoktól – mint a szisztematikus önpusztítás, önsorsrontás szélsőséges megnyilvánulásaitól – kiindulva, a durkheimi anómiafogalom kiterjesztésével jut el Ladányi az „általános és tartós instabilitás állapotának”, illetve az Ady nyomán „komp-szindrómának” nevezett tartósan köztes helyzet leírásáig, amely mind a mai napig sajátossága a magyar nemzetnek, beleértve Magyarország belső társadalmi jellemzőit, gazdaságát, és külső geopolitikai helyzetét is.

Az öngyilkossági arányszám mellett több más, tragikusnak értékelhető magyarországi epidemiológiai adatot is ismertet a szerző, így például a májcirrózisban, kardiovaszkuláris és daganatos betegségekben elhunytak számát, vagy a férfiak várható élettartamának alakulását a huszadik század második felében. Mindezeknek a célja annak megállapítása, hogy bár a vizsgált mutatók jelentősen eltérőek voltak különböző időszakokban, de ezeknek a periódusoknak gyakorlatilag nem volt közük a politikai rendszer vagy a rosszabbodó/javuló életkörülmények alakulásának aktuális szakaszaihoz, amit – Józán Pétertől kölcsönzött fogalommal – Ladányi „epidemiológiai paradoxonnak” nevez. Igyekszik alátámasztani ennek a paradoxonnak a sajátosan magyar jellegét, elsősorban a többi államszocialista országtól való eltérések hangsúlyozásával, ami nem biztos, hogy teljesen meggyőző e rövid összefoglalás alapján.

Viszont, ami miatt az említett epidemiológiai adatok fontosak: mindegyik kapcsolatba hozható valamiféle önpusztító, „önsorsrontó” egyéni magatartásformával – s amint egy igencsak velős állításban a szerző megfogalmazza: „*Önsorsrontani nemcsak egyénileg, hanem kollektíven is lehet*” (52. o.), amit akár az egész könyv egyik tételmondatának tekinthetünk. Vagyis az egyéni önsorsrontó magatartásformákhoz való kapcsolódási pontot teremti meg társadalmi szinten a nemzeti habitus feltételezésével, amely egy olyan társadalmi szokásrendszer, gyakorlat és mentalitás, ami valószínűsíti, hogy a társadalom hasonló jellegű történelmi kihívások során hasonló, tipikus válaszokat, magatartásmintákat fog követni kollektív cselekvéseiben.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a szerzőnek sikerült világosan megkülönböztetnie a nemzeti habitust a talán populárisabb, de a valóságtól távol álló, pontatlan nemzetkarakter-fogalomtól. Elutasítja a kérdésnek „a lét határozza meg a tudatot” alapú leegyszerűsítését is, és meggyőzően javasolja a nemzeti habitus olyan felfogását, miszerint a társadalmi-gazdasági körülmények és a kollektív cselekvés közötti „közbejövő változóról” van szó, vagyis a körülmények egyaránt hatnak a habitusra és a kollektív cselekvésre is, ám a habitusnak önálló hatása is van a kollektív cselekvésre. Ennek a felfogásnak az az előnye, hogy érthetőbbé teszi, miért lehet a vázolt elmélet szempontjából fontos az említett „epidemiológiai paradoxon”.

A nemzeti habitus megértése elsősorban nem történelmi szempontból érdekes, hanem a jelen, s még inkább a jövő vonatkozásában. A „Zsákutcás fejlődés” című

fejezetben a rendszerváltozás utáni 25 évben keresi a szerző a nemzeti habitus megjelenésének tüneteit, s kifejti, miben áll a „magyar modell” fő jellegzetessége: *„teljesíthetetlen ígéretek, fenntarthatatlan osztogatások és az ezeket törvénytörően követő költségvetési megszorítási periódusok”* (42. o.). A nemzeti habitus alapú megközelítés segít túllépni azon a (mondhatnánk: sajátosan magyar?) felfogáson, mely szerint a problémák (egyik) fő oka a politikusaink különösen rossz erkölcs, arcpirító korrupciója stb. lenne, s egyedül ők lennének felelősek a kialakult zsákutcás helyzetért. Ladányi kiemeli, hogy nincs itt szó az átlagnál aljasabb vagy rosszabb magyar politikusokról, hanem egyszerűen a választók igényeinek kiszolgálásáról: *„mindegyik párt folyamatosan hazudozik, mindenekelőtt azért, mert a választók pontosan ezt várják el tőlük, és nem azt büntetik, aki hazudik, hanem azt, aki nem hajlandó elég szép álmot ígérni nekik”* (40. o.). Ezt a választói magatartást szintén egy önsorsrontó tényezőnek tekinti, és kimondja azt, amit ebben a témában talán viszonylag kevesen mondanak ki egyértelműen: végső soron maguk a választók a felelősek azért, hogy milyen alternatívák mögé sorakoznak fel, s milyen kollektív válaszokat támogatnak.

Az elmúlt huszonöt évből a szerző által lehangsúlyosabban kiemelt folyamat az a nagyon gyors irányváltás és kiábrándulás, ami Magyarországot az EU-csatlakozással kapcsolatban jellemzi. Igencsak találó, ahogy idézi a 2004-es politikusi és egyéb közéleti személyiségektől származó nyilatkozatokat, és összeveti a jelenlegi EU-ellenes retorikával és politikai irányvonallal. Az idézetekből jól látható, hogy mintegy tíz évvel ezelőtt még sokan meg voltak győződve Magyarországon arról, hogy hazánk „komp-ország” jellege ezzel a lépéssel végleg megszűnt, és végérvényesen sikerült „kikötni a nyugati parton”. Azonban – tekintve az azóta, és főként a 2010 óta történt eseményeket – meglepő lenne, ha akadna, aki még most is osztja ezt a véleményt.

Egy igencsak érdekes kiegészítésként a térbeli szegregáció és a gettósodási folyamatok magyarországi kutatása terén elvitathatatlan érdemeket szerzett Ladányi külön foglalkozik a lokális tradíció erejének a helyi politikacsínálásra és tágabb értelemben a helyi kollektív cselekvésre gyakorolt hatásával. Az elmúlt évtizedek miskolci etnikai konfliktusait, „gettóügyeit” veszi sorra, megkeresve azt a mintázatot, ami egyfajta lokális habitus jelenlétére utal, és – a nemzeti habitus hatásához hasonlóan – az adott térségben újra és újra kísértetiesen hasonló társadalmi kérdéseket és válaszokat hoz felszínre. A helyi etnikai konfliktusokkal kapcsolatos fő tanulásként fogalmazódik meg a helyi (és az azt befolyásoló országos) politikai elit hatalmas felelőssége. Ladányi szerint a helyi etnikai konfliktusok intenzitását és fellángolását önmagában sem a csoportok közötti társadalmi-gazdasági szakadék, sem a népesség előítéletességének mértéke nem képes megmagyarázni. Az etnikai konfliktusok általában csak akkor éleződnek ki, és az előítéletes gondolkodást akkor követ(het)ik előítéletes cselekedetek, ha a politikai elit politikai programmá teszi a kirekesztést (akár a perifériára szorításról, akár úgy egyáltalán a településről való kiszorításról legyen szó).

A rosszabb eset – viszont a szerző szerint kifejezetten reális forgatókönyv – az, ha „önsorsrontó cselekedetek egymást erősítő láncolata” alakul ki, amennyiben teret engedünk a gettósodásnak városrészek, települések vagy akár etnikai gettókka váló egész térségek szintjén. Ezen a ponton nagyon komoly figyelmeztetéseket is megfogalmaz, beleértve azt, hogy a helyzet akár a nyílt erőszakig is eszkalálódhat, sőt ezen túl is súlyosbodhat a szeparatizmus megjelenéséig és a gettósodott területnek az anyaországról való leválásáig.

Ladányi az összességében meglehetősen borúlátó, néhol kifejezetten sötét jövőképet sejtető hangnemet időnként a rá jellemző iróniával enyhíti, mint például amikor a rendszerváltás utáni gazdasági rendszerre értett „magyar modellel” kapcsolatban megjegyzi: „*Nem feltétlenül a legprogresszívebb vállalkozói magatartás az, hogy az államtól lehetőleg minél többet kell lopni (...)*” (43. o.), vagy amikor a Kelet és Nyugat közötti tartósan köztes helyzetünk és az önpusztító nemzeti habitusunk kapcsolatáról elmélkedve megállapítja: „*Rendkívül izgalmas tehát ez az ország – és nem csoda, hogy ebbe az izgalomba könnyen bele lehet pusztulni*” (31. o.).

Őszintén remélem, hogy bár valóban benne van a magyar nemzeti habitusban az „önsorsontás” mint vissza-visszatérő, nem sok optimizmusra okot adó minta, ugyanakkor talán kell lennie benne egy olyan elemnek is, ami a legkülönfélébb történelmi körülmények között, a Kelet–Nyugat közötti kompromisszum-jelleg és az önsorsrontó hajlam ellenére is, a fennmaradást mindmáig elősegítette.

ABSTRACTS

Erzsébet Takács: Singularity and solidarity. Possibilities of equality and cooperation in individualized societies

The purpose of the study is to show some Western – mainly French – conceptions of social theory providing theoretical and conceptual frameworks in the field of solidarity. Our observation focusing on integration, social inequalities and conceptions of justice interprets the current thoughts of Pierre Rosanvallon, François Dubet, Danilo Martuccelli and Alain Ehrenberg. The first half of the study summarizes the structural and mental changes effecting the lowering of solidarity and a growing acceptance of inequalities, on both macro and micro approach level. The second half is dealing with how to increase solidarity and how to rethink the idea of equality.

Bence Kováts: Analysis of the new housing maintenance benefit schemes of 31 municipalities

The study examines the consequences of the Hungarian government's decision to abolish two centrally financed housing maintenance benefit schemes and devolving the task to municipalities from March 2015 onwards. Analysing new housing benefit schemes of 31 Hungarian municipalities, the study concludes that the majority of municipalities continue to provide some sort of housing maintenance support even despite the lack of their obligation to do so. However, the new benefit schemes provide less support for the population in the lowest decile and enable selective disqualification of certain households through intransparent decision-making protocols and loosely defined eligibility criteria.

Andrea Homoki and Kristóf Czinderi: Resilience from a child protection aspect – results of a research conducted in two disadvantaged regions of Hungary

Our paper presents the summary of a research that supports the elaboration of the model of resilience from a child protection aspect. We present interpretations of the term “resilience” and how it may be applied to the child protection system.

The surveyed target group consists of the children who live in the Child and Family Care System (N = 371) in two Hungarian regions, the so called “LHH” (most disadvantaged) administrative units. This resilience research was carried out in 2012/13. According to our results, the ratio of those children who may be defined as resilient was 26% of the sample.

We consider the creation of the resilience model an important research result as the correlation between the variables of the model and the indicators of

ABSTRACTS

children's school success may predict the outcome of their education path. Our results may contribute to creating a Hungarian resilience scale which may facilitate a better aimed and more complex development of children struggling with difficult situations.

CONTENTS

Studies

- 3 **Erzsébet Takács:** Singularity and solidarity. Possibilities of equality and cooperation in individualized societies

Hungarian Reality

- 29 **Bence Kovács:** Analysis of the new housing maintenance benefit schemes of 31 municipalities
- 61 **Andrea Homoki and Kristóf Czinderi:** Resilience from a child protection aspect – results of a research conducted in two disadvantaged regions of Hungary

Workshop

- 82 **Katalin Víg:** Legal changes in practice – Alternative care for children in Budapest after 2014. Three interviews

Review

- 111 **Balázs Krémer:** One more book on social policy. (Tomka Béla: Szociálpolitika – Fejlődés, formák, összehasonlítások. Osiris Kiadó, 2015, 250 p.)
- 116 **István Sziklai:** The outdated viewpoint of ageing, the inequalities of death and the consequences of all of these. (Krémer Balázs: Mi is a kétségbejuttó abban, hogy tovább élünk? avagy Az idősödési válság és a halál egyenlőtlenségei, Napvilág Kiadó, 2015. 224 p.)
- 121 **Kristóf Czinderi:** Where Ferryboat-country is heading? (Ladányi János: Önpusztító nemzeti habitus, L'Harmattan Kiadó, 2015. 88 p.)

SZERZŐINK FIGYELMÉBE!

1. A beküldött és a lap jellegének megfelelő írásokat szakértők bevonásával a Szerkesztőbizottság bírálja el. A közlésre benyújtott tanulmány még nem publikált és más folyóiratnál elbírálás alatt nem lévő, eredeti írásmű lehet.

2. A folyóiratban megjelent cikkek szerzői joga a Kiadót illeti, beleértve az interneten való megjelentetés jogát is.

3. A tanulmány szövegét Word-dokumentumban kérjük e-mailben megküldeni.

4. A szöveg első lapja a címlap, amelyen a szerző(k) neve, foglalkozása, végzettsége, munkahelyének megnevezése, e-mail címe, a cikk címe (alcíme) szerepeljenek és az esetleges köszönetnyilvánítások *-gal jelölt laplji jegyzetben.

5. A szövegtörzshöz csak olyan lábjegyzetek kapcsolódjanak, amelyek a főszöveghez fűznek megjegyzéseket, kiegészítéseket stb. Pusztán irodalmi hivatkozásokat tartalmazó lábjegyzetek ne legyenek. A lábjegyzeteket laplji jegyzetként kezeljük. Az irodalmi hivatkozások a főszövegben szerepeljenek a következő formában:

– ha a hivatkozott mű szerzője szerepel a szövegben, a név után zárójelben legyen a hivatkozott mű megjelenésének éve és szükség esetén a hivatkozott oldalszám(ok), pl.: Piroska (1999: 15–16);

– egyéb esetekben (idézet stb.) zárójelben szerepeljen a szerző(k) neve, a megjelenés éve és szükség esetén a hivatkozott oldalszám(ok), pl.: (Tóbiás–Benedek 1999: 13).

6. A szövegben szereplő táblázatokat számozva, címmel ellátva kérjük. A táblázatok címe, az oszlopok és sorok megnevezése, a magyarázatok a cikk nyelvén íródjanak. Nem fogadjuk el tehát az adatelemző, adatfeldolgozó programokból kikerült nyers, szerkesztetlen, a szövegbe pusztán beillesztett táblázatokat. Amennyiben a szerző ábrát kíván közölni, ezt külön lapon, a kívánt formában megrajzolva kérjük leadni. A diagramokat szerkeszthető formában is kérjük (pl. Excel).

7. A szövegtörzs után, külön lapon kezdve kérjük az irodalomjegyzéket. Az irodalomjegyzék a szerzők neve szerint betűrendben tartalmazza a szövegtörzsben és a lábjegyzetben hivatkozott teljes irodalmat oly módon, hogy a szövegbeli hivatkozásokat az irodalomjegyzékben azonosítani lehessen. Az irodalomjegyzék ne tartalmazzon a szövegben nem hivatkozott művet. Az irodalmi hivatkozásokat az alábbiak szerint kérjük megadni:

– könyv: Szerző(k) (a megjelenés éve): *A mű címe*. A kiadás helye: a kiadó neve;

– folyóiratcikk: Szerző(k) (a megjelenés éve): A cikk címe. *A folyóirat neve*, (az évfolyam sorszáma), a szám sorszáma, a cikk kezdő és befejező oldalszáma;

– gyűjteményes kötetben szereplő írás: A szerző(k) neve (a megjelenés éve): A cikk címe. In *A gyűjteményes kötet szerkesztőjé(i)nek neve* (szerk., vagy ed(s), vagy Hrg.): A kötet címe. A kiadás helye: a kiadó neve, a hivatkozott írásmű kezdő és befejező oldalszáma.

– Több szerző esetén a neveket gondolatjellel (–) kössék össze. Legfeljebb három szerző nevét adják meg, ha több szerző van, akkor az első szerzőnév után et al.-t írjanak.

– Az internetes hivatkozásokat az utolsó megtekintés időpontjával egészítsék ki, pl.: (utolsó letöltés: 2014. 05. 05.)

8. Külön lapon kérjük mellékelni a tanulmány legfeljebb 200 szót tartalmazó tartalmi összefoglalóját (abstract) magyar és angol nyelven.